

Міжнародний гуманітарний університет

Лефтеров В.О.

Академічна доброчесність та професійна етика

для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки
за спеціальністю 053 Психологія.

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

Одеса - 2024

Лефтеров В.О. Конспект лекцій з дисципліни «Академічна доброчесність та професійна етика» (Галузь знань – 05; Соціальні та поведінкові науки; Спеціальність – 053 Психологія; Освітній ступінь – Бакалавр) /В.О. Лефтеров; Міжнародний гуманітарний університет – О.: МГУ, 2024. 117 с.

Рецензенти:

Меленчук Н.І. – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та психології Міжнародного гуманітарного університету.

Кадієвська І.А. – доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії, політології, психології та права Одеської державної академії будівництва та архітектури.

Конспект лекцій з дисципліни «Академічна доброчесність та професійна етика»
затверджений на засіданні кафедри педагогіки та психології
(№ 1 від 29 серпня 2024 року)

Видання спрямоване закріпити та поглибити теоретичний навчальний матеріал з дисципліни «Академічна доброчесність та професійна етика»; містять методичні вказівки до структури курсу, перелік питань до заліку; список рекомендованих джерел та додатки в якому подані критерії оцінювання за дисципліною. Також важливим результатом методичного видання є систематизація теоретичного навчального матеріалу з метою підвищення рівня засвоєння навчального матеріалу.

Зміст

Вступ	5
Програма навчальної дисципліни «Академічна доброчесність та професійна етика»	5
Структура навчальної дисципліни «Академічна доброчесність та професійна етика»	9
Зміст лекцій з дисципліни «Академічна доброчесність та професійна етика»	10
<i>Лекція 1. Науково-методологічні засади курсу «Академічна доброчесність та професійна етика»</i>	<i>10</i>
<i>Лекція 2. Академічна доброчесність: поняття та правові засади</i>	<i>14</i>
<i>Лекція 3. Організаційно-правові та технічні чинники академічної</i>	<i>21</i>
<i>Лекція 4. Академічна доброчесність як соціальний капітал сучасного університету</i>	<i>34</i>
<i>Лекція 5. Наукова етика та комунікація у контексті актуальних проблем сучасності</i>	<i>46</i>
<i>Лекція 6. Моральні ідеали наукового середовища та проведення наукових досліджень</i>	<i>61</i>
<i>Лекція 7. Академічна нечесність та її попередження. Шляхи формування академічної культури.</i>	<i>78</i>
<i>Лекція 8. Морально-етичні та правові вимоги до професії психолога</i>	<i>87</i>
<i>Лекція 9. Основи професійної етики в діяльності психолога</i>	<i>95</i>
Питання до залку з дисципліни «Академічна доброчесність та професійна етика»	104
Рекомендована література	107

Додатки	110
Додаток А. Види та методи контролю	110
Додаток Б. Оцінювання здобувачів вищої та фахової передвищої освіти за навчальну дисципліну у Міжнародному гуманітарному університеті	111
Додаток В. Критерії загальних результатів оцінювання знань здобувачів ..	115

ВСТУП

Дисципліна «**Академічна доброчесність та професійна етика**» посідає важливе місце в структурно-логічній схемі підготовки фахівців вищого рівня освіти за спеціальністю 053 «Психологія» і буде корисна майбутнім фахівцям при формуванні у них системи теоретичних знань та прикладних навичок щодо основних аспектів академічної доброчесності та організації наукового пошуку й набуття здобувачем основних компетенцій щодо проведення освітньо-наукової та професійної діяльності. Дисципліна охоплює всі тематичні блоки, що необхідні для формування у здобувачів сучасного професійного етичного мислення і системи спеціальних знань про базові поняття щодо фундаментальних основ академічної доброчесності та професійної етики. Ця дисципліна тісно переплітається з філософією, логікою, соціологією, етикою та складає підґрунтя для адекватного розуміння змісту багатьох дисциплін.

Мета дисципліни «**Академічна доброчесність та професійна етика**» ознайомлення здобувачів з принципами та правилами дотримання політики академічної доброчесності на прикладі вітчизняного й міжнародного досвіду; формування професійних компетентностей необхідних для засвоєння принципів академічної культури, здійснення наукового пошуку виконання професійної діяльності на основі етичних міркувань (мотивів); забезпечення здобувачів необхідними знаннями та інструментами в галузі професійної етики психолога необхідними для повноцінного функціонування в освітній і науковій спільноті, а також на ринку праці у майбутньому.

Передумови для вивчення дисципліни. Вивчається на початку навчання. Паралельно з вивченням навчальної дисципліни «Академічна доброчесність та професійна етика» здобувачі мають вивчати такі навчальні дисципліни, як «Загальна психологія», «Історія України та української культури», «Історія психологія».

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Тема 1. Науково-методологічні засади курсу «Академічна доброчесність та професійна етика».

«Академічна доброчесність» як дефініція нового закону «Про освіту». Об'єкт, предмет та завдання курсу «Академічна доброчесність та етика наукового пошуку». Роль і місце академічної доброчесності в системі освіти. Зміст академічної доброчесності та її соціальне призначення. Об'єкт, предмет та завдання курсу «Академічна доброчесність та професійна етика». Роль і місце академічної доброчесності в науково-дослідній діяльності й у системі вищої освіти.

Тема 2. Академічна доброчесність: поняття та правові засади

«Академічна доброчесність» як правова та моральна дефініція. Предмет академічної доброчесності. Критерії визначення предмету академічної

добročесності. Всезагальний, загальний і спеціальні (окремі) методи та їх класифікація. Структура академічної доброчесності. Основні чинники структурних елементів академічної доброчесності. Права та обов'язки наукових працівників. Доброчесність в управлінні науковими колективами.

Тема 3. Організаційно-правові та технічні чинники академічної доброчесності

Закон України "Про освіту". Закон України "Про вищу освіту". Кодекс честі як засіб запобігання порушень у сфері вищої освіти. Права та обов'язки наукових працівників. Доброчесність в управлінні науковими колективами. Нормативно-правова база (кодекси, положення, правила, пам'ятки тощо) з дотримання академічної доброчесності Міжнародного гуманітарного університету. Інформаційно-технічні засоби та ресурси перевірки академічних текстів на наявність плагуату. Синергія науковця та програмних засобів перевірки наукових робіт як вирішальний фактор виявлення проявів академічної недоброчесності. Основи роботи з антиплагіатними програмами (Strikeplagiarism та ін.) та їх засвоєння провідних принципів їх адекватного використання.

Тема 4. Академічна доброчесність як соціальний капітал сучасного університету

Університет як осередок підготовки і виховання ціннісні орієнтирів честі й толерантності. Шляхи формування нової академічної культури на принципах академічної свободи, суспільної відповідальності, пошани до людської гідності і дотримання академічної доброчесності. Закон України «Про вищу освіту» як джерело для створення правової оболонки для протидії окремим зловживанням академічною доброчесністю. Університет як середовище для проведення інноваційних академічних досліджень та навчання. Місце академічної доброчесності в процесі модернізації вищої школи. Причини деформації академічної культури здобувачів. Шляхи долання академічної нечесності на різних рівнях. Діджиталізація наукової й освітньої сфер як один із чинників занепаду академічної доброчесності. Академічна культура як складова академічної доброчесності.

Тема 5. Наукова етика та комунікація у контексті актуальних проблем сучасності

Нові сфери морального регулювання наукової діяльності (публікація результатів, консультування, участь у експертизах). Проблема відповідальності за впровадження результатів наукових досліджень. Моральне регулювання використання науково-технічних досягнень. Процеси глобалізації у сучасному суспільстві: етичний та науковий контекст. Позитивне самопозиціонування як шлях до успіху в професійній діяльності. Сучасна наукова комунікація у концепції Н. Лумана. Міжнародні конвенції про наукову комунікацію та статус ученого.

Тема 6. Моральні ідеали наукового середовища та проведення наукових досліджень

Академічне середовище як місце формування особливого ідеалу моральності, значення цього ідеалу для культури. Зв'язок моральних та професійних якостей наукового працівника. Поняття відповідальності в етиці. Види відповідальності. Відмінності «внутрішньої» етики науки як нормативного регулювання стосунків всередині самого наукового товариства. Наука і соціум: неоднозначність вимоги відповідальності науки. Необхідні моральні обмеження науки як виду людської діяльності. Можливість різного використання наукових результатів. Етика науки та етика технології. Відповідальність вченого перед людством, країною, науковим товариством, науковою школою. Роль вченого у суспільстві. Моральні аспекти функціонування наукових шкіл.

Тема 7. Академічна нечесність та її попередження. Шляхи формування академічної культури.

Проблема авторства та першості у науці. Наукові публікації. Визначення авторства публікації. Авторство та співавторство. Авторський вклад. Авторська відповідальність. Авторські заслуги. Наукове відкриття; проблема новизни. Відкриття та сенсація. Першість у наукових відкриттях. Фальсифікація у науці. Фальсифікація як метод теоретичного пізнання та як зумисне введення в оману. Істина та хиба у логіці та науці. Відмінності між гіпотезою, моделюванням, проектуванням та фальсифікацією. Помилки та свідоме викривлення фактів. Фабрикація даних. Наука та її антиподи: лженаука, пара наука, псевдонаука; умови їхньої появи, розвитку та їхні моральні засади. Історичні приклади фальсифікацій: алхімія, расова теорія, клонування. Відповідальність за фальсифікацію у сучасній науці. Хабарництво та інші корупційні діяння: форми вияву, способи боротьби та запобігання. Антикорупційна діяльність в закладах вищої освіти.

Тема 8. Морально-етичні та правові вимоги до професії психолога.

Нормативно-правові документи регуляції професійної діяльності психолога. Правові та етичні принципи діяльності фахівців допомагаючих професій (лікар, педагог, соціальний працівник, психолог): спільне і відмінне. Зміст «Етичного кодексу психолога», що діє в Україні. Основні змістовні ідеї відповідних професійних кодексів інших країн. Основні поняття професійної етики психолога (відповідальність, компетентність, клієнтоцентрованість, конфіденційність, етичність (моральність), пропаганда психології, професійна кооперація). Професійні та етичні ризики психологічної професії психолога. Правова та моральна відповідальність психолога. Етичні та професійні проблеми обумовленні складнощами професійної діяльності, професійного становлення і розвитку. Характеристика основних понять: професіоналізм, платність психологічних послуг, позаслужбові стосунки, самовіддача, особистісні проблеми, маніпулювання.

Тема 9. Основи професійної етики в діяльності психолога

Особистісна етична позиція психолога при проведенні різних напрямків психологічної діяльності. Фахова компетентність та етичні принципи психолога-дослідника при проведенні діагностичних процедур. Етичні проблеми в процесі надання психологічної допомоги.

Морально-етичні принципи психолога-дослідника при виконанні наукової діяльності. Вербальні та невербальні складники дотримання професійної етики психолога. Секрети успішної професійної комунікації психолога. Етичні навички ведення академічної дискусії та полеміки. Етика оприлюднення результатів психологічних досліджень та наукової дискусії. Проблема взаємної відповідальності психолога і клієнта. Проблема очікувань і установок. Ефективність допомоги як професійна та етична проблема. Авторитет психолога як етична проблема. Моральні проблеми роботи психолога в особливих ситуаціях. Імідж та етикет психолога.

СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

	Кількість годин							
	Денна форма				Заочна форма			
Назви змістових модулів і тем	усього	у тому числі			усього	у тому числі		
		лекц.	прак	сам. роб.		лекц.	прак	сам. роб.
Тема 1. Науково-методологічні засади курсу «Академічна доброчесність та професійна етика»	8	1	2	4	6	-	-	6
Тема 2. Академічна доброчесність: поняття та правові засади.	8	1	2	4	8	1	1	6
Тема 3. Організаційно-правові та технічні чинники академічної доброчесності	10	1	4	4	9	-	1	8
Тема 4. Академічна доброчесність, як соціальний капітал сучасного університету.	10	1	4	4	11	1	-	10
Тема 5. Наукова етика та комунікація у контексті актуальних проблем сучасності.	10	2	4	4	11	1	-	10
Тема 6. Моральні ідеали наукового середовища та проведення наукових досліджень.	12	2	4	6	11	-	1	10
Тема 7. Академічна нечесність та її попередження. Шляхи формування академічної культури.	12	2	4	6	11	-	1	10
Тема 8. Морально-етичні та правові вимоги до професії психолога.	10	2	4	6	12	1	1	10
Тема 9. Основи професійної етики в діяльності психолога.	10	2	4	6	11	-	1	10
Усього годин	90	14	28	48	90	4	6	80
ПІДСУМКОВИЙ КОНТРОЛЬ - ЗАЛІК								

ЗМІСТ ЛЕКЦІЙ З ДИСЦИПЛІНИ

«Академічна доброчесність та професійна етика»

ТЕМА 1. НАУКОВО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ КУРСУ

«АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ ТА ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА»

Сучасна система вищої освіти вимагає не лише високого рівня професійної підготовки фахівців, а й дотримання етичних та правових норм, що забезпечують чесність, об'єктивність і прозорість навчального процесу. Однією з ключових складових цього процесу є академічна доброчесність, яка останніми роками стала однією з пріоритетних тем у світовій та українській освітній політиці. Вивчення курсу «Академічна доброчесність та професійна етика» покликане сформуванню у студентів не лише знання про норми поведінки в академічному середовищі, а й відповідальну громадянську позицію, засновану на дотриманні етичних принципів і норм права.

1. «Академічна доброчесність» як дефініція нового закону «Про освіту»

У Законі України «Про освіту» (2017 р.) академічна доброчесність офіційно визначена як сукупність етичних принципів і визначених законом правил, якими мають керуватися всі учасники освітнього процесу. Це визначення включає широкий спектр проявів поведінки: дотримання авторського права, недопущення плагіату, самоплагіату, фальсифікації та фабрикації даних, уникнення списування, обману, хабарництва тощо. Академічна доброчесність, за своїм змістом, є не лише правовою, а й глибоко етичною категорією, яка формує довіру між усіма учасниками освітнього процесу.

У нормативному сенсі це означає, що кожен учасник академічного процесу — від студента до професора — зобов'язаний діяти відповідно до встановлених стандартів чесності. Закон також передбачає дисциплінарну відповідальність за порушення принципів академічної доброчесності, що підкреслює її значення як регулятора поведінки в освіті. Важливо, що закон акцентує не лише на забороні певних вчинків, а й на створенні умов для формування доброчесного освітнього середовища.

2. Об'єкт, предмет та завдання курсу «Академічна доброчесність та етика наукового пошуку»

Об'єктом курсу є академічна поведінка, яка розглядається в контексті правових і етичних вимог до діяльності учасників освітнього та наукового процесів. Предмет курсу — це система етичних норм, правових стандартів,

механізмів регулювання і соціальних практик, що забезпечують чесність у науковій та освітній діяльності.

Головним завданням курсу є:

- Ознайомлення студентів із базовими поняттями академічної доброчесності;
- Формування розуміння важливості дотримання етичних норм у науці;
- Розвиток навичок розпізнавання етичних порушень і способів їх уникнення;
- Підготовка студентів до самостійного й доброчесного виконання дослідницьких завдань;
- Сприяння розвитку внутрішньої мотивації до дотримання етики наукового пошуку.

Таким чином, курс має як освітнє, так і виховне значення, сприяючи формуванню етичної компетентності майбутніх фахівців.

3. Роль і місце академічної доброчесності в системі освіти

Академічна доброчесність є фундаментальною засадою системи освіти. Вона забезпечує об'єктивність, справедливість та якість результатів навчальної діяльності. Там, де діють принципи доброчесності, формується довіра до системи оцінювання, підвищується якість підготовки фахівців, зменшується ймовірність корупційних проявів.

У сучасному освітньому просторі академічна доброчесність виконує кілька ключових функцій:

- Регулятивну: забезпечує дотримання правил та процедур;
- Виховну: формує морально-етичну свідомість майбутніх фахівців;
- Оціночну: визначає рівень академічної культури закладу;
- Захисну: забезпечує права учасників освітнього процесу.

Завдяки академічній доброчесності освіта набуває легітимності та суспільного авторитету. Це особливо важливо для закладів вищої освіти, які готують фахівців до складної професійної діяльності, пов'язаної з високим рівнем моральної відповідальності.

4. Зміст академічної доброчесності та її соціальне призначення

Зміст академічної доброчесності включає широкий спектр принципів і практик. До них належать:

- Визнання авторства та дотримання авторського права;
- Недопущення плагіату та самоплагіату;
- Об'єктивне оцінювання результатів навчання;
- Коректне оформлення цитат і посилань;

- Використання достовірних джерел і даних у науковій роботі;
- Відмова від будь-яких форм обману (списування, підробки, хабарництва).

Соціальне призначення академічної доброчесності полягає у забезпеченні якості освіти як суспільного блага, формуванні громадянської відповідальності, розвитку етичної культури суспільства. Вона сприяє становленню суспільства знань, де наукова істина, а не маніпуляція, є основою розвитку. Академічна доброчесність — це не лише індивідуальна чесність, а й колективна практика відповідального знання.

5. Об'єкт, предмет та завдання курсу «Академічна доброчесність та професійна етика»

Об'єкт курсу — морально-етичні та правові аспекти діяльності фахівця в системі вищої освіти, науки та професійної практики. Предметом виступають етичні стандарти, професійні норми, моральні дилеми та механізми їх розв'язання в академічному та професійному середовищі.

Завдання курсу:

- Сформулювати розуміння етичної відповідальності в освітньому та науковому середовищі;
- Навчити ідентифікувати та аналізувати етичні конфлікти;
- Ознайомити з професійними кодексами етики (зокрема психолога);
- Сприяти розвитку навичок рефлексії, аргументації етичної позиції;
- Розвинути здатність до прийняття рішень в умовах морального вибору.

Курс інтегрує знання з філософії, етики, юриспруденції, соціології та педагогіки, спрямовуючи студентів на формування власної системи етичних орієнтирів.

6. Роль і місце академічної доброчесності в науково-дослідній діяльності й у системі вищої освіти

У науковій діяльності академічна доброчесність забезпечує достовірність і репутацію наукових результатів. Вона вимагає дотримання принципів наукової чесності: правильного цитування, відкритого доступу до результатів, відмови від маніпуляцій з даними, поваги до авторства і наукової свободи.

Порушення академічної доброчесності у науці (плагіат, фабрикація результатів, списування чужих ідей) мають серйозні наслідки: від втрати довіри до окремого дослідника до підризу наукової репутації закладу освіти чи навіть національної науки в цілому.

У системі вищої освіти доброчесність виконує функцію гаранта академічної культури. Вона регламентує взаємодію між усіма учасниками освітнього процесу, забезпечуючи рівність, прозорість та відповідальність. Через

неї формується нове покоління фахівців, здатних діяти в складних моральних обставинах згідно з етичними та правовими принципами.

Таким чином, академічна доброчесність і професійна етика становлять взаємопов'язану систему норм, що забезпечують не лише ефективність освітнього і наукового процесів, а й розвиток демократичного суспільства, заснованого на знанні, довірі та відповідальності.

ТЕМА 2. АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ: ПОНЯТТЯ ТА ПРАВОВІ ЗАСАДИ

1. «Академічна доброчесність» як правова та моральна дефініція

Академічна доброчесність є фундаментальним принципом, що забезпечує якість та довіру до освітнього і наукового процесів. Вона поєднує в собі як правові норми, так і морально-етичні стандарти, якими мають керуватися всі учасники академічної спільноти.

Правовий аспект академічної доброчесності закріплений у статті 42 Закону України «Про освіту», де вона визначається як сукупність етичних принципів та встановлених законом правил, якими повинні керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень.

Морально-етичний аспект полягає у внутрішньому переконанні кожного учасника освітнього процесу діяти чесно та відповідально, навіть за відсутності зовнішнього контролю. Це включає повагу до інтелектуальної власності, об'єктивність у дослідженнях, прозорість у оцінюванні та відповідальність за власні вчинки.

Поєднання цих двох аспектів сприяє формуванню культури відкритості, поваги та відповідальності в академічному середовищі, що є запорукою високої якості освіти та наукових досліджень.

2. Предмет академічної доброчесності

Предметом академічної доброчесності є сукупність процесів, дій та взаємовідносин, пов'язаних із виконанням обов'язків у сфері освіти та науки. Це охоплює:

- **Навчальний процес:** самостійне виконання завдань студентами, об'єктивне та неупереджене оцінювання знань викладачами, дотримання правил цитування та уникнення плагіату.
- **Наукова діяльність:** проведення досліджень із дотриманням етичних стандартів, уникнення фальсифікації та фабрикації даних, забезпечення достовірності та надійності отриманих результатів.
- **Управлінські практики:** прозорість у прийнятті рішень, справедливий розподіл ресурсів, відповідальність керівників за створення атмосфери довіри та співпраці в академічному середовищі.

Таким чином, академічна доброчесність охоплює всі аспекти освітньої та наукової діяльності, спрямовані на підтримку високих стандартів якості та етики.

3. Критерії визначення предмету академічної доброчесності

Для оцінки та забезпечення академічної доброчесності використовуються такі критерії:

- **Об'єктивність:** неупередженість у судженнях та оцінках, відсутність фаворитизму чи дискримінації.
- **Самостійність:** виконання завдань без неправомірної допомоги, що сприяє розвитку критичного мислення та творчих здібностей.
- **Прозорість:** відкритість процедур та рішень, доступність інформації про критерії оцінювання та результати.
- **Відповідальність:** готовність нести наслідки за свої дії та рішення, усвідомлення їхнього впливу на інших.
- **Справедливість:** рівне ставлення до всіх учасників освітнього процесу, незалежно від їхніх особистих характеристик чи переконань.
- **Відкритість до критики:** готовність визнавати та виправляти помилки, сприйняття конструктивної критики як засобу для самовдосконалення.

Дотримання цих критеріїв сприяє створенню здорового академічного середовища, де панують чесність, повага та взаємодовіра.

4. Всезагальні, загальні та спеціальні методи та їх класифікація

У дослідженні та впровадженні академічної доброчесності застосовуються різні методи, які можна класифікувати наступним чином:

- **Всезагальні методи:** філософські підходи, що аналізують природу етики та моралі, наприклад, діалектичний та метафізичний методи.
- **Загальні наукові методи:** логічний аналіз, системний підхід, моделювання та порівняння, які дозволяють вивчати структуру та функціонування академічної доброчесності.
- **Спеціальні методи:** соціологічні опитування, правовий аналіз, психологічні тести, спрямовані на вивчення конкретних аспектів доброчесності в освітньому середовищі.

Застосування цих методів сприяє комплексному розумінню та ефективному впровадженню принципів академічної доброчесності в освітній та науковій діяльності.

5. Структура академічної доброчесності

Академічна доброчесність не є однотипним поняттям — вона включає в себе цілий комплекс взаємозв'язаних компонентів, які утворюють її внутрішню структуру. Це дозволяє розглядати академічну доброчесність як системне явище, що функціонує на кількох рівнях і впливає як на окрему особу, так і на інституції загалом.

До основних структурних елементів академічної доброчесності належать:

- **Ціннісний компонент,** який включає моральні принципи, етичні переконання, гуманістичні ідеали, що спрямовують поведінку особистості в академічному середовищі.

- **Когнітивний компонент**, що охоплює знання про норми та правила, що регулюють академічну поведінку, знання про механізми правового захисту інтелектуальної власності, етичні засади наукової діяльності тощо.

- **Мотиваційно-вольовий компонент**, який пов'язаний із внутрішньою мотивацією дотримуватися доброчесної поведінки навіть у складних або конфліктних ситуаціях, коли існує спокуса до порушення норм.

- **Поведенковий компонент**, що проявляється у конкретних діях — дотриманні правил оформлення джерел, відмові від списування, добросовісному рецензуванні тощо.

- **Соціально-комунікативний компонент**, який виражається у здатності будувати відкрити, чесну і продуктивну взаємодію з іншими учасниками академічного процесу — викладачами, колегами, студентами.

Кожен із цих компонентів відіграє важливу роль у забезпеченні доброчесної поведінки. Їх збалансований розвиток сприяє становленню особистості як зрілого суб'єкта науково-освітньої діяльності, відповідального перед собою та суспільством.

6. Основні чинники структурних елементів академічної доброчесності

Формування академічної доброчесності є результатом взаємодії низки зовнішніх і внутрішніх чинників. До найважливіших із них належать:

- **Індивідуально-психологічні чинники:** особистісні риси (відповідальність, самоконтроль, рівень рефлексії), інтелектуальний рівень, моральна чутливість, здатність до морального вибору.

- **Сімейне виховання та соціалізація:** у сім'ї закладаються основи моральної поведінки, моделі ставлення до праці, знання, справедливості.

- **Освітнє середовище:** наявність чітких політик доброчесності, функціонування етичних комісій, роль викладачів як моральних авторитетів, атмосфера довіри та взаємоповаги.

- **Культурно-історичний контекст:** у різних суспільствах домінують різні уявлення про допустимість окремих видів поведінки. Традиції академічної культури відіграють важливу роль у формуванні етичних норм.

- **Інституційні механізми:** наявність правил, регламентів, санкцій, формальних процедур виявлення та реагування на порушення.

Всі ці чинники мають враховуватися в процесі розробки стратегій підвищення рівня академічної доброчесності, зокрема в освітніх закладах.

7. Права та обов'язки наукових працівників

Наукові працівники — це не лише творці нових знань, а й носії професійної та академічної етики. Їхня діяльність має подвійний вимір: з одного боку — інтелектуальна свобода, з іншого — етична й правова відповідальність перед науковою спільнотою, освітніми установами, суспільством загалом.

До основних прав наукових працівників належать:

- **Право на академічну свободу** — можливість вільно обирати напрямок наукового пошуку, використовувати різні методи дослідження, публікувати результати без цензури;
- **Право на визнання авторства** — гарантований захист інтелектуальної власності, справедливе зазначення внеску кожного учасника наукового процесу;
- **Право на доступ до інформації й ресурсів** — відкритість до наукових джерел, баз даних, лабораторій, архівів тощо;
- **Право на участь в академічному самоврядуванні** — включеність у прийняття рішень щодо наукової політики установи, оцінювання колег, розробку стратегічних документів.

Обов'язки наукових працівників:

- **Дотримання норм академічної доброчесності** — уникнення плагіату, фальсифікації, недостовірного цитування, маніпуляцій даними;
- **Збереження наукової репутації** — участь у прозорих конкурсах, доброчесне керівництво магістерськими чи дисертаційними роботами;
- **Відповідальність за достовірність результатів** — готовність підтвердити або відкликати результати досліджень у разі виявлення помилок;
- **Повага до колег** — дотримання принципу добросовісної конкуренції, чесне рецензування, запобігання конфлікту інтересів.

Наукова діяльність потребує не лише інтелектуальної майстерності, а й етичної рефлексії, розуміння свого впливу на розвиток науки та суспільства.

8. Доброчесність в управлінні науковими колективами

Етичне управління в академічному середовищі є не менш важливим за доброчесну поведінку окремих дослідників. Лідер наукового колективу впливає на загальну культуру взаємодії, стиль комунікації, рівень відповідальності членів колективу. Доброчесність у цьому контексті полягає у поєднанні компетентного керівництва з моральною зрілістю.

Основні принципи доброчесного управління:

- **Прозорість** — відкритість у прийнятті рішень щодо фінансування, розподілу ресурсів, визначення напрямів роботи;
- **Справедливість** — недопущення фаворитизму, дискримінації, маніпуляцій при оцінюванні результатів праці;
- **Розподіл відповідальності** — чітке визначення обов'язків і повноважень усіх учасників колективу;
- **Визнання досягнень** — справедливе зазначення внеску кожного дослідника, стимулювання командної роботи;
- **Етичне лідерство** — особистий приклад керівника як носія доброчесності, який не лише вимагає, а й демонструє етичну поведінку.

Невід'ємною частиною доброчесного управління є створення внутрішніх механізмів превенції конфліктів, розв'язання етичних суперечок, проведення незалежної оцінки роботи колективу. Етична атмосфера — це результат не лише інституційних рішень, а й щоденної практики взаємоповаги, підтримки, відкритого діалогу.

Отже, академічна доброчесність в управлінні не обмежується дотриманням процедур, а передбачає створення таких умов, у яких кожен член академічного колективу зможе максимально реалізувати свій потенціал без порушення прав і гідності інших.

9. Види порушень академічної доброчесності та їх наслідки

Порушення академічної доброчесності класифікуються за характером, мотивацією, рівнем умислу та наслідками для системи освіти і науки. Розрізняють навмисні та ненавмисні порушення. Найпоширеніші види:

- **Плагіат** — використання чужих ідей, текстів, результатів досліджень без належного посилання на джерело;
- **Самоплагіат** — повторне використання власних опублікованих матеріалів без зазначення, що вони вже були використані раніше;
- **Фабрикація** — вигадкування даних чи результатів дослідження;
- **Фальсифікація** — свідомо зміна або викривлення даних;
- **Списування** — використання недозволених джерел під час контрольних заходів;
- **Недоброчесне рецензування** — упереджене ставлення, викрадення ідей або саботаж наукових робіт конкурентів;
- **Порушення конфлікту інтересів** — невиявлення особистої зацікавленості в оцінюванні чи управлінні науковою діяльністю.

Наслідки таких порушень варіюються від догани чи анулювання оцінки до відрахування з університету, позбавлення вченого звання, відкликання наукових публікацій або грантів. Особливо важливим є формування в студентів та дослідників розуміння серйозності етичних порушень і наслідків не лише для власної кар'єри, а й для репутації інституції й довіри суспільства до науки.

10. Запобігання порушенням академічної доброчесності

Профілактика порушень передбачає системну роботу на рівні державної політики, закладів освіти, викладачів та студентів. Основні напрямки:

- **Освітні заходи** — курси, тренінги, семінари з етики та доброчесності;
- **Чіткі політики ЗВО** — наявність кодексу академічної доброчесності, регламентів і внутрішніх процедур реагування на порушення;
- **Технічні засоби контролю** — системи антиплагіату, автоматизовані системи оцінювання, онлайн-нагляд за іспитами;

- **Рольові моделі** — підтримка доброчесної поведінки викладачів, керівників досліджень, наукових кураторів;
- **Психологічна підтримка** — зниження стресу в студентів, консультації щодо планування часу, уникнення прокрастинації тощо.

Найефективніша профілактика — це створення такої академічної культури, у якій недоброчесна поведінка сприймається не лише як порушення правил, а як морально неприйнятна.

11. Міжнародний досвід забезпечення академічної доброчесності

У провідних університетах світу існують розвинуті системи підтримки академічної доброчесності:

- **США:** майже кожен університет має «Honor Code» — кодекс честі, за порушення якого студент може бути відрахований навіть за списування;
- **Канада:** діє мережа офіцерів з академічної доброчесності, які проводять консультації, профілактичну роботу, посередництво в конфліктах;
- **Велика Британія:** створено незалежні структури з етичної оцінки наукових публікацій (Committee on Publication Ethics — COPE);
- **Німеччина:** широке застосування цифрових систем перевірки плагіату та практики публічного розслідування академічних порушень;
- **Фінляндія:** етична поведінка є частиною обов'язкової підготовки кожного викладача й науковця.

Для України важливо не лише запозичувати формальні інструменти, а й адаптувати принципи до власного культурного та правового поля, розвивати інституційну пам'ять і практику.

12. Академічна доброчесність у сфері психології

Для студентів і фахівців у галузі психології академічна доброчесність має додаткові вимоги, пов'язані з етикою професійної діяльності. Зокрема:

- Дотримання принципу конфіденційності даних під час досліджень;
- Недопущення маніпуляцій результатами експериментів;
- Поважання прав учасників досліджень, отримання інформованої згоди;
- Використання психологічних методик відповідно до професійних стандартів;
- Відмова від сенсаційного подання результатів у публікаціях.

Етичні кодекси психологів підкреслюють неприпустимість використання психологічного знання з метою маніпуляції, домінування чи експлуатації. Дотримання доброчесності є обов'язковим для фахівця, який працює з людською свідомістю та поведінкою.

13. Практичні кейси та ситуаційні задачі

Для кращого засвоєння принципів академічної доброчесності доцільно використовувати практичні кейси:

Кейс 1. Студент скопіював частину курсової з відкритого джерела, замінивши деякі слова. Його роботу виявили за допомогою системи антиплагіату. Рішення — анулювання оцінки, попередження, повторне написання роботи під контролем.

Кейс 2. Викладач опублікував статтю, включивши студента як співавтора, але не вказав істинний обсяг його внеску. У результаті між ними виник конфлікт. Рішення — залучення етичного комітету, розгляд ситуації на основі кодексу доброчесності.

Кейс 3. Рецензент відкрив конфлікт інтересів при оцінці дисертації колеги, з яким перебуває в науковій конкуренції. Етична дія — відмова від рецензування та повідомлення керівництва про потенційний конфлікт.

Такі завдання допомагають формувати навички етичного мислення, аналізу та прийняття рішень у складних академічних ситуаціях.

14. Підсумок: інтеграція академічної доброчесності в освітню систему

Академічна доброчесність — не ізольований норматив, а органічна частина культури навчального закладу, його іміджу, якості освітніх послуг і наукових результатів. Її реалізація вимагає спільної відповідальності всіх учасників освітнього процесу — студентів, викладачів, науковців, адміністраторів.

Інтеграція принципів доброчесності повинна:

- Починатися з першого курсу та підтримуватися на всіх рівнях освіти;
- Бути включеною в навчальні плани через дисципліни, тренінги, тематичні блоки;
- Підкріплюватися прикладами добросовісної поведінки, а не лише санкціями;
- Базуватися на міжособистісній повазі, довірі, спільному баченні цінності знання.

Формування академічної доброчесності — це стратегія довгострокового розвитку, що забезпечує сталий поступ науки, освіти та культури.

ТЕМА 3. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ТА ТЕХНІЧНІ ЧИННИКИ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ

Академічна доброчесність є системною основою наукового та освітнього середовища. Вона включає правові норми, етичні принципи, технічні засоби контролю за якістю дослідницької та навчальної діяльності. В умовах цифровізації освіти важливого значення набуває впровадження організаційних механізмів і технологічних рішень для забезпечення прозорості, відповідальності й довіри до результатів навчання та наукових пошуків.

Метою теми є ознайомлення студентів з нормативно-правовим полем академічної доброчесності в Україні, технічними засобами перевірки академічних текстів, особливостями доброчесного управління в наукових колективах і синергією між людськими та цифровими ресурсами в забезпеченні якості академічного продукту.

1. Закон України «Про освіту» як основа академічної доброчесності

Закон України «Про освіту» (2017 р.) — це базовий нормативно-правовий документ, який вперше на законодавчому рівні закріпив поняття академічної доброчесності. У статті 42 закону зазначено, що академічна доброчесність — це «сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватись учасники освітнього процесу».

Цей закон:

- встановлює **етичні та правові стандарти** для студентів, викладачів, адміністрації, дослідників;
- передбачає відповідальність за порушення принципів доброчесності (зокрема плагіат, фальсифікацію, списування, самоплагіат, хабарництво тощо);
- надає можливість **розробки внутрішніх положень** та «кодексів честі» для ЗВО;
- підкреслює, що **результати навчання та досліджень, отримані з порушенням доброчесності, визнаються недійсними**.

Таким чином, Закон «Про освіту» задає нормативну рамку, всередині якої розробляються університетські політики, визначаються етичні вимоги до оцінювання та взаємодії в академічному середовищі.

2. Закон України «Про вищу освіту» та імплементація академічної етики

Закон України «Про вищу освіту» (2014 р.) деталізує організаційно-правові засади функціонування системи вищої освіти, закріплює принципи академічної свободи, автономії, відповідальності та доброчесності.

Ключові аспекти закону щодо доброчесності:

- гарантує **академічну свободу** викладачів і студентів: у виборі форм подачі матеріалу, у виборі тем для дослідження, у формуванні позицій у наукових дискусіях;
- визначає **академічну відповідальність** за порушення етичних стандартів;
- передбачає **створення внутрішніх структур ЗВО**: комісій з етики, антиплагіатних служб, служб якості;
- зобов'язує університети впроваджувати курси, тренінги, методичну підтримку з питань академічної доброчесності;
- вводить норми щодо **оформлення результатів наукової діяльності**, з обов'язковим посиланням на джерела та дотриманням авторських прав.

Цей закон формує правову основу для політик і правил, які університети самостійно формують, але в межах єдиного правового поля. Він робить акцент на **інституційній автономії ЗВО з одночасним забезпеченням внутрішньої відповідальності**.

3. Кодекс честі як засіб запобігання порушенням у сфері вищої освіти

Кодекс честі — це внутрішній нормативний документ закладу вищої освіти, який регламентує поведінку всіх учасників освітнього процесу та фіксує морально-етичні орієнтири, якими вони мають керуватись.

Основні функції кодексу честі:

- **формування моральних стандартів** взаємодії студентів, викладачів і адміністрації;
- **запобігання етичним порушенням** через проактивне нагадування про відповідальність;
- **створення спільної академічної культури**, де чесність і справедливість — не просто вимоги, а норми повсякденного життя;
- **основа для роботи етичних комісій** та дисциплінарних органів.

Типовий кодекс честі містить:

- визначення термінів: що таке плагіат, фальсифікація, фабрикація, допомога у списуванні тощо;
- права і обов'язки учасників академічного середовища;
- опис допустимої та недопустимої поведінки;
- процедури виявлення та реагування на порушення;
- способи захисту доброчесних учасників процесу.

Кодекс честі відіграє **виховну роль**, слугує інструментом формування відповідального ставлення до навчання, наукової роботи, міжособистісної взаємодії.

4. Права та обов'язки наукових працівників у контексті академічної

доброчесності

Наукові працівники є ключовими фігурами у забезпеченні високих стандартів академічної доброчесності. Їхня діяльність несе відповідальність перед студентами, колегами, закладами освіти та науковою спільнотою. Законодавство України, зокрема статті Закону «Про вищу освіту», чітко визначають не лише права, але й обов'язки науковців у сфері академічної етики.

Основні права наукових працівників:

- **Право на академічну свободу**, що включає:
 - вільний вибір теми дослідження;
 - свободу методології та інтерпретації результатів;
 - можливість публікації результатів без цензури;
 - участь у відкритих наукових дискусіях.
- **Право на визнання авторства**: захист результатів власної наукової діяльності, збереження авторських прав, запобігання присвоєнню чужих напрацювань.
- **Право на захист** у випадку необґрунтованих звинувачень у недоброчесності.
- **Право на участь у формуванні академічної політики** закладу, включаючи роботу в комісіях з етики, редколегіях наукових журналів тощо.

Обов'язки наукових працівників:

- **Дотримання принципів академічної доброчесності**, включно з недопущенням плагіату, фальсифікації, фабрикації результатів.
- **Об'єктивність і неупередженість у науковій роботі**: особливо у ролі рецензентів, наукових керівників, членів конкурсних комісій.
- **Виконання етичних вимог у роботі з людьми**: зокрема, при проведенні психологічних досліджень — дотримання конфіденційності, інформованої згоди, захисту персональних даних.
- **Розвиток етичної культури серед студентів**: формування в них навичок академічної відповідальності, пояснення стандартів оформлення робіт, ролі чесності у науці.

Таким чином, науковець виступає не лише як дослідник, але й як **моральний орієнтир**, наставник та гарант етичності академічного середовища.

5. Доброчесність в управлінні науковими колективами (розширено)

Академічна доброчесність охоплює не лише індивідуальні аспекти наукової діяльності, а й ширші організаційні процеси, зокрема — принципи управління колективами. Від ефективності, прозорості та етичної обґрунтованості управлінських рішень залежить загальна якість наукової роботи, мотивація

дослідників, атмосфера довіри в колективі та репутація наукової установи.

Управлінські моделі, які базуються на принципах доброчесності, дозволяють:

- уникнути маніпуляцій при розподілі ресурсів;
- запобігти конфліктам та моральному вигоранню;
- підвищити якість наукових результатів;
- забезпечити стабільність і стійкість кадрового потенціалу.

Ключові ознаки доброчесного управління в науковій діяльності:

1. Прозорість процедур. Усі ключові рішення щодо фінансування, кадрових призначень, участі в дослідницьких проектах або авторства у публікаціях повинні прийматися на основі чітких, публічно доступних критеріїв. Документація має зберігатися у відкритому доступі для ознайомлення працівників. Важливим є застосування принципу колегіальності при ухваленні рішень, що мінімізує ризик одноосібних рішень, які можуть бути упередженими або неетичними.

2. Рівноправність і повага до кожного члена колективу. Незалежно від наукового ступеня, віку чи досвіду, кожен дослідник має бути почутий. Важливо створити атмосферу, де молоді вчені можуть висловлювати свої ідеї без страху бути знеціненими або висміяними. Практики недобросовісного придушення альтернативної думки або дискримінації за ознакою віку, статі, статусу тощо — неприпустимі.

3. Справедливий розподіл авторства. Внесок кожного учасника дослідницького процесу повинен бути чітко зафіксований. Авторство має базуватися на фактичному вкладі — ідеї, дизайні дослідження, зборі й аналізі даних, написанні тексту тощо. Керівники не повинні автоматично включати себе до авторського колективу без реального внеску. Також слід уникати «почесного авторства» або ігнорування внеску технічних фахівців чи студентів.

4. Недопущення конфлікту інтересів. Етичне управління передбачає відмову від участі в ухваленні рішень щодо підлеглих або осіб, з якими є особисті, родинні, фінансові чи професійні зв'язки. Якщо конфлікт інтересів усе ж виникає — він повинен бути прозоро задекларований. Деякі установи мають спеціальні реєстри конфліктів інтересів, де керівники щорічно вказують обставини, які можуть вплинути на їхню об'єктивність.

5. Підтримка доброчесності як цінності. Керівник наукового колективу — це не просто адміністратор, а моральний лідер. Його поведінка має бути еталонною: повага до прав інтелектуальної власності, об'єктивність у прийнятті рішень, відкритість до критики. Доцільно ініціювати внутрішні семінари з етики, запроваджувати системи внутрішнього етичного моніторингу, розробляти пам'ятки з правил доброчесної взаємодії. Етична ініціатива має виходити з «верхів» колективу.

Наслідки порушень доброчесності в управлінні:

- **Демотивація персоналу.** Люди втрачають довіру до системи, відчують безсилля впливати на рішення.
- **Кадрова нестабільність.** Талановиті співробітники шукають можливості реалізації в інших установах, де панує більша повага до професійних цінностей.
- **Зниження наукової якості.** В умовах конкуренції, фаворитизму та неетичної конкуренції знижується об'єктивність і достовірність результатів.
- **Репутаційні ризики.** Скандали навколо порушень можуть серйозно підірвати довіру до установи, позбавити її фінансування, міжнародного визнання, зменшити кількість заявок від студентів чи партнерів.

Доброчесність в управлінні — це ключ до сталого функціонування наукових колективів. Вона забезпечує не лише ефективність і якість наукової діяльності, але й формує атмосферу, у якій кожен учасник може почуватися захищеним, визнаним і відповідальним. Такий клімат сприяє зростанню академічної культури, командній взаємодії та прогресу наукового знання.

6. Нормативно-правова база (кодекси, положення, правила, пам'ятки тощо) з дотримання академічної доброчесності Міжнародного гуманітарного університету

У кожному закладі вищої освіти функціонує внутрішня нормативно-правова база, яка регулює дотримання академічної доброчесності. Міжнародний гуманітарний університет (МГУ), відповідно до чинного законодавства України, розробив власну систему документів, що деталізують і впроваджують принципи доброчесності в освітній і науковій діяльності. Ці документи формують інституційний простір, де академічна доброчесність не є декларативною цінністю, а практичною щоденною нормою.

До системи локальних актів, які прямо або опосередковано регламентують академічну доброчесність, належать такі ключові документи:

1. **Кодекс академічної доброчесності МГУ** — стратегічний документ, що містить перелік етичних принципів, описує види порушень та встановлює механізми відповідальності;
2. **Положення про забезпечення академічної доброчесності** — нормативно-організаційний документ, який встановлює систему профілактики, виявлення та реагування на порушення;
3. **Правила внутрішнього розпорядку** — визначають загальні обов'язки та поведінкові стандарти учасників освітнього процесу;
4. **Пам'ятки для студентів і викладачів** — допоміжні матеріали у вигляді

буклетів, інфографіки та коротких інструкцій, що містять поради з уникнення плагіату, правил цитування, етичної поведінки на заняттях;

5. Інструкція про антиплагіатну перевірку письмових робіт — визначає регламент перевірки дипломних, дисертацій на наявність текстових збігів і ступінь їх допустимості;

6. Положення про комісію з питань академічної доброчесності МГУ — описує структуру, склад, повноваження та процедури роботи етичного органу в університеті;

7. Регламент функціонування електронної системи виявлення текстових збігів — інструктивний документ, що пояснює процедуру роботи із системами StrikePlagiarism, Unicheck тощо.

Кодекс академічної доброчесності є нормативно-правовим етичним документом МГУ. Його мета — формування моральної академічної культури, у якій цінності чесності, поваги, відповідальності є домінантними. Документ містить такі основні розділи:

1. Загальні положення:

- дефініції основних понять: академічна доброчесність, плагіат, фальсифікація, самоплагіат тощо;
- посилання на законодавство України та міжнародні документи (зокрема Європейську хартію дослідника);
- місія університету в контексті формування доброчесного академічного простору.

2. Принципи академічної доброчесності:

- чесність у виконанні завдань;
- прозорість у публікаціях;
- об'єктивність при оцінюванні та відборі;
- повага до авторських прав;
- відкритість до зворотного зв'язку;
- персональна та колективна відповідальність.

3. Права та обов'язки учасників освітнього процесу:

- для студентів — дотримання академічних стандартів, обов'язок самостійного виконання робіт, право на об'єктивну оцінку;
- для викладачів — відповідальність за доброчесність у викладанні, оцінюванні та консультуванні, право на захист від безпідставних звинувачень;
- для адміністрації — обов'язок створити прозоре та справедливе середовище.

4. Типові порушення:

- плагіат, самоплагіат, списування, маніпулювання результатами;

- підробка офіційних документів;
- несанкціоноване використання інформації;
- неетична поведінка під час іспитів або конкурсів.

5. Механізми реагування:

- внутрішнє розслідування;
- процедура подання скарг та апеляцій;
- покарання відповідно до ступеня порушення (від зауваження до відрахування або відкликання диплома);
- заходи щодо реабілітації (повторне проходження курсів, етична співбесіда тощо).

6. Профілактична робота:

- обов'язкові курси з академічної етики;
- тренінги для кураторів та викладачів;
- поради для першокурсників;
- інтерактивні заходи (дні етики, воркшопи з цитування, рольові ігри на тему академічної відповідальності).

Таким чином, внутрішня нормативно-правова база Міжнародного гуманітарного університету є комплексною, системною та адаптованою до реалій сучасного академічного середовища. Вона створює умови для формування культури доброчесності, де превалюють довіра, відповідальність, автономія та партнерство.

7. Інформаційно-технічні засоби та ресурси перевірки академічних текстів на наявність плагіату

У сучасному освітньому середовищі інформаційно-технічні засоби є невіддільним елементом системи забезпечення академічної доброчесності. В умовах цифровізації науки та освіти, коли значна частина академічної взаємодії відбувається онлайн, саме технології дозволяють забезпечити контроль за якістю текстів, правомірністю запозичень та дотриманням стандартів оформлення. Технічні інструменти виявлення плагіату значно розширили можливості закладів освіти в запобіганні порушенням академічної доброчесності під час створення письмових робіт — як студентських, так і викладацько-наукових.

7.1 Призначення й основні функції технічних засобів перевірки

Загалом технічні платформи для перевірки текстів мають такі основні функції:

- **виявлення збігів у текстах** з відкритих і закритих баз даних, наукових журналів, електронних бібліотек, публікацій та студентських робіт;
- **створення аналітичного звіту** з зазначенням відсотка текстових збігів, підсвічуванням сумнівних ділянок, вказівкою на джерела, з якими відбулося співпадіння;
- **надання доступу викладачам і адміністраторам** до архівів звітів та

історії перевірок;

- **збереження результатів** для подальшого аналізу, повторного використання, статистичних звітів або доказової бази у випадках дисциплінарних проваджень.

Додатково деякі платформи мають функції:

- аналізу перекладеного плагіату (розпізнавання текстів, перекладених з інших мов);
- автоматичного виявлення перефразованих речень із використанням синонімів (перефразованого плагіату);
- перевірки таблиць, формул, графіків, що є важливим у природничих і технічних спеціальностях;
- формування інституційної статистики щодо порушень, яка може бути основою для розробки політик профілактики.

7.2 Основні типи антиплагіатних систем

Університети України, зокрема Міжнародний гуманітарний університет, застосовують низку платформ для перевірки академічних текстів. Найбільш поширеними є:

- **StrikePlagiarism.com** — одна з найбільш потужних міжнародних систем виявлення текстових збігів, інтегрована з базами наукових журналів, електронними бібліотеками, внутрішніми архівами ЗВО. Має підтримку української мови, високий рівень чутливості до перекладеного плагіату, можливість персоналізованого кабінету користувача.
- **Unicheck** — українська система перевірки академічних текстів. Забезпечує швидкий аналіз, зручний інтерфейс, можливість інтеграції в LMS (наприклад, Moodle, Google Classroom), підтримку багатомовності, зокрема української. Містить інструменти для створення класів, інституційних звітів.
- **PlagScan** — німецький продукт, орієнтований на дослідницькі установи. Володіє зручними візуалізаціями звітів, аналізом метаданих документів і вбудованими сервісами для виявлення перефразувань.
- **Turnitin** — глобальний лідер, широко використовуваний у США, Великобританії, Канаді. Має розвинені інструменти аналізу схожості, зокрема функції перевірки зображень, схем, графіків, але менш адаптований до українського ринку через складність локалізації і високу вартість.

7.3 Переваги використання технічних засобів

- **Об'єктивність:** результат не залежить від упередженості викладача, особистих симпатій чи антипатій.

- **Прозорість:** система видає формалізований звіт, який можна використовувати як доказ у спірних ситуаціях.
- **Швидкість і зручність:** порівняно з ручною перевіркою викладач може миттєво отримати результат з детальною розміткою.
- **Мотивація до відповідального письма:** студенти стають уважнішими до цитування, оформлення джерел, аргументації.
- **Аналітична база:** результати перевірок можуть використовуватись для формування статистики, звітності, стратегій профілактики порушень.

7.4 Обмеження й етичні ризики

Попри свої переваги, технічні засоби не є універсальними і мають низку обмежень:

- **Автоматизовані звіти не враховують контексту,** а отже, не здатні розрізняти легітимні цитати з посиланнями від некоректних запозичень. Усе залежить від інтерпретації результатів людиною.
- **Можливість фальшивого позитивного або негативного результату:** збіги на рівні фраз не завжди є порушенням; водночас добре перефразований плагіат може не розпізнаватися.
- **Існують ризики маніпуляцій:** студенти навмисно вдаються до технічних трюків (наприклад, вставляння непомітних символів, зміна кодування, використання OCR-текстів), щоб знизити відсоток збігів.
- **Технократизація етики:** коли рішення ухвалюється лише на основі «відсотка плагіату», без врахування якості роботи, мотивації студента, рівня розуміння теми.

Таким чином, антиплагіатні системи є інструментами, а не суддями. Їх використання має бути підкріплене педагогічною етикою, професійною експертизою і розумінням цілей — не покарати, а навчити. Умовою ефективності є поєднання техніки й гуманістичного підходу до освіти.

8. Синергія науковця та програмних засобів перевірки наукових робіт як вирішальний фактор виявлення проявів академічної доброчесності

Питання академічної доброчесності не зводиться виключно до технічної перевірки текстів. Хоча програмне забезпечення відіграє важливу роль, саме поєднання технологічних інструментів із професійною етикою, критичним мисленням та дослідницьким досвідом науковця створює ефективну модель боротьби з недоброчесністю. Це симбіоз, в якому технологія є засобом, а людина — джерелом етичного судження.

8.1 Роль науковця в забезпеченні доброчесності

Науковий керівник, викладач, рецензент або редактор відіграє ключову роль у перевірці не лише формального рівня оригінальності, а й змістовної цілісності роботи. Він виконує роль етичного арбітра, методичного наставника і гаранта

професійної якості.

До основних завдань науковця належать:

- **Оцінка коректності посилань і цитат:** розуміння, чи вказано джерела в повному обсязі, чи оформлено їх відповідно до вимог академічного письма.
- **Аналіз логіки побудови роботи:** виявлення шаблонних, скопійованих без осмислення текстів, незбалансованої структури, запозиченої без інтеграції у власну аргументацію.
- **Виявлення змістовного запозичення без формального копіювання** (так званого «ідеологічного плагіату»): коли чужа ідея перефразовується, але без посилання на джерело.
- **Оцінка рівня академічної мови та стилістичних особливостей:** чи відповідає стиль рівню автора, чи є ознаки використання штучного інтелекту або сторонньої допомоги.
- **Робота зі студентом у процесі написання:** консультування, пояснення, мотивація до критичного аналізу літератури, аргументування власної позиції.

Таким чином, людська експертиза дозволяє виявити ті аспекти, які не фіксуються жодною системою автоматичної перевірки.

8.2 Обґрунтоване використання антиплагіатних звітів

Звіт із системи перевірки не є вироком — це лише аналітичний інструмент. Його грамотне тлумачення є справжнім інтелектуальним і педагогічним завданням. Науковець має розуміти функціональні межі та аналітичні можливості звіту, зберігаючи при цьому суб'єктність у прийнятті рішень.

Наприклад:

- **Високий відсоток збігів** не завжди означає плагіат. У деяких роботах (особливо юридичних, педагогічних, нормативних) використовуються стандартизовані фрази, цитати, посилання на законодавчі акти, що не є плагіатом.
- **Низький відсоток оригінальності** може бути сигналом до глибшого аналізу — робота може бути написана іншою особою, або містити надмірне перефразування з літератури без самостійних висновків.
- **Викладач повинен навчати студентів читати антиплагіатні звіти:** розпізнавати помилкові збіги, розуміти значення кожного кольору у маркуванні фрагментів, формувати навички самоконтролю.
- **Необхідно виробити інституційну культуру роботи зі звітами:** не лише вказувати на порушення, а й супроводжувати поясненнями, рекомендаціями, можливістю доопрацювання.

8.3 Практики ефективної взаємодії людини і програми

У провідних ЗВО світу існують моделі так званої антиплагіатної етики, що базуються не на покаранні, а на підтримці академічного письма та етичної саморефлексії. До таких підходів належать:

- **Модель «письменницької підтримки» (Writing Support Model)** — викладач консультує студента ще до написання тексту, допомагає обрати структуру, навчає інтеграції джерел, розвитку власної аргументації.
- **«Двоступенева перевірка»** — спочатку студент має можливість перевірити чернетку роботи, самостійно виправити недоліки, а потім здати фінальну версію. Це сприяє усвідомленню помилок і формуванню відповідального ставлення.
- **Аналіз і пояснення звітів** — викладач розглядає звіт разом зі студентом, пояснює, які фрагменти є критичними і чому, дає можливість аргументувати авторство або внести правки.
- **Індивідуальні портфоліо та письмові рефлексії** — студент надає супровідний текст до роботи, де пояснює хід думки, джерела, які використовував, свою позицію щодо теми.
- **Використання етичних чек-листів** — короткі контрольні списки перед поданням роботи, що допомагають студенту самостійно оцінити її відповідність вимогам доброчесності.

Ці моделі довели ефективність у підвищенні рівня академічної культури, зменшенні кількості грубих порушень і формуванні довіри між студентом і викладачем.

Висновок: Синергія людини і технології — це не компроміс, а стратегія. Тільки в поєднанні професійної інтуїції, моральної чуйності викладача та точності антиплагіатних систем можливе створення справді доброчесного освітнього простору. Академічна доброчесність — це не контроль, а культура, яка формується саме в таких динамічних взаємодіях.

9. Основи роботи з антиплагіатними програмами (StrikePlagiarism та ін.) та засвоєння провідних принципів їх адекватного використання

Сучасні антиплагіатні програми — це складні програмні комплекси, призначені для виявлення недоброчесних запозичень у текстах. Вони базуються на алгоритмах пошуку збігів, аналізі семантичної структури, порівнянні з базами даних відкритого і закритого доступу. Ефективне користування такими програмами вимагає не лише технічної грамотності, а й розуміння етичних, методологічних і педагогічних засад академічної доброчесності.

9.1 StrikePlagiarism: функціонал, можливості та етапи використання

StrikePlagiarism — міжнародна система перевірки академічних текстів, що активно використовується в українських ЗВО. Вона підтримує українську,

англійську, польську та інші мови, має доступ до глобальних баз даних та інституційних архівів, інтегрується в освітні платформи та електронні кабінети викладача.

Основні етапи роботи з StrikePlagiarism:

- **Завантаження тексту** — у форматі .doc/.docx, .pdf, .rtf, .odt через інтерфейс користувача або освітню платформу.
- **Налаштування параметрів перевірки** — вибір мови, рівня чутливості алгоритмів, активація індексації внутрішніх баз університету.
- **Генерація звіту** — система аналізує текст за кілька хвилин, видає відсоток текстових збігів, джерела, виявлені фрагменти й категорії порушень.
- **Інтерпретація результатів** — користувач отримує візуально зрозумілий звіт із кольоровим кодуванням, активними посиланнями на джерела та коментарями.
- **Експорт звіту** — у форматі PDF або HTML для подальшого збереження, архівації чи подання у комісію з етики.

Крім базових функцій, StrikePlagiarism пропонує:

- **унікальний профіль викладача чи студента** з історією перевірок;
- **порівняльний аналіз кількох версій однієї роботи;**
- **створення локальних баз** для попередження дублювання текстів у межах однієї установи;
- **опцію виявлення перефразованого плагіату** на рівні семантики (у версіях Pro).

9.2 Ключові принципи адекватного використання програм перевірки

1. Освітній, а не каральний підхід. Програми повинні використовуватись передусім як засіб формування культури доброчесного письма. Студент має отримати змогу ознайомитися з результатами, засвоїти помилки, пройти консультацію та відредагувати роботу.

2. Комплексна інтерпретація результатів. Показник збігів сам по собі не є доказом порушення. Важливо оцінювати:

- жанрову специфіку (есе, рецензія, курсова, диплом);
- дисциплінарні особливості (наприклад, високий рівень цитування у правознавстві чи соціології);
- роль цитат у структурі тексту (теоретичний огляд, висновки, приклади);
- грамотність цитування та посилання (оформлення згідно зі стандартами АРА, MLA, ДСТУ тощо).

3. Навчання користувачів — обов'язковий компонент. Для ефективного впровадження антиплагіатних програм необхідно:

- проводити регулярні тренінги для викладачів та студентів;
- розробляти методичні матеріали, відеоінструкції, FAQ;

- інтегрувати тематику доброчесності в обов'язкові курси (особливо для першокурсників).

4. **Доступ до попередньої перевірки.** Надання студентам змоги здійснити попередню перевірку чернетки сприяє самостійній роботі над помилками й підвищенню якості фінального тексту. Це важливо також для студентів з інклюзивними потребами.

5. **Гнучкий підхід до визначення прийняттого рівня збігів.** Наприклад:

- 10–15% для дослідницьких статей;
- 15–25% для рефератів або оглядових робіт;
- до 30% — для презентацій або законодавчих аналізів із численними цитатами. Рівень має встановлюватись з урахуванням типу роботи, предмета і рівня підготовки.

9.3 Інші антиплагіатні системи та допоміжні інструменти

- **Unicheck** — інтерфейс українською, підтримка API, інституційна аналітика, інтеграція з Google Docs, персональні кабінети студентів.
- **Turnitin** — глобальна система з функцією детального аналізу стилістики тексту, можливістю виявлення автогенерації, зберігання історії правок.
- **PlagScan** — гнучке налаштування джерел для порівняння, швидкий пошук збігів, інтуїтивна візуалізація результатів.
- **Grammarly Plagiarism Checker, Copyscape** — зручні для англomовного середовища, інтегровані з перевіркою граматики, стилю.

Додаткові інструменти для забезпечення доброчесності:

- **Zotero, Mendeley** — автоматизоване створення бібліографії, експортування у різних стилях, керування джерелами.
- **Quillbot, Paraphraser.io** — допомога в редагуванні та перефразуванні фраз з дотриманням смислової цілісності.
- **Scrivener, Evernote** — інструменти для організації складних дослідницьких проектів.

Висновок: Антиплагіатні системи — важливий, але не самодостатній компонент академічної доброчесності. Ефективність їх використання залежить від інституційної політики, якості підготовки персоналу, гнучкості механізмів оцінки та педагогічного супроводу. StrikePlagiarism, Turnitin — це не лише технологічні інструменти, а інтегровані партнери освітнього процесу, які допомагають формувати культуру відповідальності, автономії та самоповаги в академічному середовищі.

ТЕМА 4. АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ ЯК СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ СУЧАСНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

1. Університет як осередок підготовки і виховання ціннісних орієнтирів честі й толерантності

Сучасний університет виконує не лише функцію передачі знань, а й має бути активним агентом соціалізації, виховання моральних якостей, формування ціннісної орієнтації здобувачів вищої освіти. Академічна доброчесність у цьому контексті виступає як етична основа, що формує ставлення до чесності, справедливості, взаємної поваги й відповідальності.

Важливо, щоб університетське середовище було сприятливим для розвитку особистості не лише як професіонала, але і як громадянина — відповідального, свідомого, гуманного. Університет формує звички критичного мислення, добросовісного ставлення до праці, відкритості до міжкультурного діалогу, співпраці й співпереживання.

Університетське середовище має сприяти розвитку толерантності, відкритості до іншої думки, вмінню вести наукову дискусію та зберігати повагу до співрозмовника навіть у разі розбіжностей у поглядах. Повага до гідності іншого — фундамент для демократичного, вільного та доброчесного освітнього процесу. Повага до «іншого» — не лише академічна, але й етична цінність, що формується через щоденну взаємодію в аудиторії, на кафедрі, у студентських ініціативах.

Також важливо враховувати, що університетське середовище — це не лише викладачі та студенти, а й адміністрація, технічний персонал, науковці, випускники, партнери. Культура взаємної поваги й довіри має охоплювати всі ці групи. Формування орієнтирів честі починається з прикладу поведінки викладача, справедливості системи оцінювання, відкритості керівництва до критики й пропозицій.

Одним із ефективних засобів виховання толерантності є створення умов для міждисциплінарної та міжкультурної взаємодії, підтримка студентських ініціатив, участь у волонтерських, соціальних, міжнародних програмах. Участь у таких проєктах стимулює емпатію, взаємоповагу, розуміння соціальної відповідальності.

Таким чином, університет — це не лише інституція, що забезпечує диплом, а соціокультурний простір, де цінності честі, толерантності та академічної доброчесності формуються як складові громадянської зрілості і стійкої демократичної ідентичності.

2. Шляхи формування нової академічної культури

Формування нової академічної культури в університетському середовищі —

це глибинний процес, який охоплює зміну не лише правил, а й цінностей, переконань, моделей поведінки викладачів, студентів, науковців. Йдеться про поступовий перехід від авторитарних, формалізованих моделей до культури співпраці, поваги до особистості, внутрішньої мотивації до дотримання етичних норм. Академічна культура як цілісний феномен включає мову, стиль взаємодії, ритуали, символіку, цінності, правила та норми, прийняті в спільноті.

Основоположними засадами сучасної академічної культури є:

- **академічна свобода** — право кожного учасника освітнього процесу на висловлення думки, вибір теми дослідження, методів викладання;
- **суспільна відповідальність** — усвідомлення впливу академічної діяльності на суспільство;
- **інклюзивність** — рівні можливості для всіх без дискримінації;
- **повага до людської гідності** — фундамент гуманістичного освітнього простору.

Шляхи формування нової культури:

1. **Розробка та впровадження етичних кодексів:** Етичний кодекс не має бути суто декларацією. Він має стати робочим документом, який обговорюється, переглядається, тлумачиться. Добре, коли в розробці беруть участь представники всіх груп — студенти, викладачі, адміністрація.
2. **Інтеграція доброчесності в усі навчальні курси:** Питання академічної етики мають бути присутні не лише в курсах філософії чи педагогіки, а й у дисциплінах спеціальності. Наприклад, у психології — під час вивчення етичного кодексу психолога, в емпіричних дослідженнях — принципів добросовісного збору та обробки даних.
3. **Організація тренінгів, дебатів, воркшопів:** Студенти та викладачі повинні мати можливість регулярно обговорювати етичні дилеми, вчитися розпізнавати порушення, вміти їх конструктивно долати. Формати можуть бути інтерактивними: моделювання ситуацій, ролеві ігри, кейс-аналізи.
4. **Створення та підтримка студентських ініціатив:** Академічна культура народжується в дії. Студентські клуби доброчесності, конкурси есе про етичну освіту, менторські програми — це способи активного залучення здобувачів до етичного самоуправління.
5. **Участь студентів в етичних комісіях:** Це крок до залучення молоді до прийняття рішень, формування суб'єктності. Студенти мають бачити, що їхній голос важливий, і що етика — це не покарання, а форма турботи про якість спільного простору.
6. **Культура звітування про порушення:** Формування атмосфери, де повідомлення про порушення не викликає страху чи осуду. Анонімні

системи звітування, захист осіб, які повідомили про недоброчесність, — невід’ємна частина такої культури.

7. Роль прикладу: Поведінка викладачів, науковців, деканів, ректорів формує невидимий, але потужний етичний клімат. Якщо професор послідовний у цінностях, не толерує списування, визнає свої помилки, дотримується прозорості — це має значно більший ефект, ніж тисяча сторінок регламентів.

8. Моніторинг і зворотний зв’язок: Потрібно створювати системи регулярного вимірювання рівня академічної культури (опитування, фокус-групи, аналіз скарг), які допоможуть визначити прогалини та зони ризику.

Формування академічної культури — це не разова акція, а довготривалий процес розвитку інституційної зрілості. Це шлях до університету, де повага, довіра й свобода поєднуються з відповідальністю, відкритістю та прагненням до самовдосконалення.

3. Закон України «Про вищу освіту» як правове підґрунтя

Закон України «Про вищу освіту» є фундаментальним нормативно-правовим актом, що визначає рамки функціонування системи вищої освіти в Україні. Він не лише встановлює правові основи, а й виконує роль регулятора етичної поведінки в освітньому середовищі, зокрема у сфері дотримання академічної доброчесності. Одним із ключових положень закону є визначення академічної доброчесності як сукупності етичних принципів і правил, якими повинні керуватися учасники освітнього процесу. Це стосується не тільки студентів, але й викладачів, наукових працівників, керівників ЗВО.

У статті 42 Закону сформульовано конкретні зобов’язання закладів вищої освіти щодо забезпечення та контролю доброчесної поведінки. Зокрема, ЗВО зобов’язані:

- розробити та впровадити внутрішні положення про академічну доброчесність;
- створити інституційні механізми для реагування на порушення (етичні комісії, незалежні ради);
- забезпечити навчання студентів та викладачів правилам доброчесності.

Також закон передбачає санкції за порушення академічної доброчесності. Серед них:

- анулювання результатів навчання (екзамену, заліку, курсової або дипломної роботи);
- скасування рішення про присвоєння ступеня вищої освіти або наукового звання;
- притягнення до дисциплінарної відповідальності, аж до відрахування або звільнення з посади.

Важливо підкреслити, що закон визнає інституційну автономію університетів у розробці власних політик. Це дає змогу адаптувати стандарти доброчесності до контексту кожного ЗВО, формувати власні процедури перевірки, методи моніторингу та санкціонування порушень.

Особливе значення в законі надається прозорості та відкритості освітнього процесу. Визначено необхідність:

- публічного доступу до інформації про політики академічної доброчесності;
- відкритого рейтингового оцінювання результатів навчання;
- запобігання конфлікту інтересів при прийнятті рішень (наприклад, участь родичів у конкурсах, рецензуванні тощо).

Таким чином, Закон України «Про вищу освіту» виконує подвійну функцію: з одного боку — це нормативна база, що зобов'язує дотримуватися етичних стандартів, а з іншого — інструмент побудови етичної культури в межах автономного університету.

Його реалізація має відбуватись не тільки через формальні документи, а й через просвітницьку, методичну, навчальну діяльність. Він вимагає активної участі кожного суб'єкта освітнього процесу в формуванні доброчесного освітнього простору.

4. Університет як середовище для інноваційних досліджень

Академічна доброчесність є базовою умовою для інноваційного поступу науки та розвитку наукового мислення в межах університетської освіти. Середовище, де переважають фальсифікація, запозичення без посилання, маніпуляція даними чи перекручування фактів, не здатне породити якісні відкриття, нові підходи та наукові прориви. Навпаки — така наука перетворюється на репродуктивне, формалізоване копіювання чужого досвіду без осмислення та внеску у розвиток дисципліни.

Інноваційне університетське середовище починається з поваги до інтелектуальної власності, прозорих дослідницьких процедур, рецензування, захисту авторських прав студентів і викладачів, достовірності методик і результатів.

Ключові елементи інноваційного й доброчесного наукового простору:

1. **Доступ до відкритої наукової інформації** — бібліотеки, наукометричні бази, ресурси відкритої науки мають бути доступними для здобувачів, щоб ті могли використовувати надійні джерела, а не сумнівні публікації або переписані реферати.
2. **Наукова комунікація на засадах етики** — культура цитування, рецензування, участі у конференціях, наукових гуртках формує повагу до джерела, точності та аргументованості висновків.

3. **Участь студентів у дослідженнях** — вже з перших курсів студенти повинні мати змогу брати участь у дослідницьких проєктах, писати наукові статті, створювати колективні розробки, працювати з викладачами у спільних грантах. Такий підхід формує культуру доброчесного академічного письма, правильного оформлення результатів і публікаційної етики.
4. **Міждисциплінарна взаємодія та інноваційні лабораторії** — створення центрів, де студенти й викладачі різних спеціальностей співпрацюють у рамках реальних проблем, навчає не тільки креативності, а й колективної відповідальності за результат.
5. **Розвиток soft skills для доброчесного дослідження** — аналітичне мислення, тайм-менеджмент, уміння працювати з джерелами, вміння задавати питання й аргументувати відповіді — все це є фундаментом для уникнення академічної нечесності.
6. **Формування інфраструктури академічної підтримки** — функціонування служб академічного письма, центрів етики, інституційних репозитаріїв, консультативних служб для студентів та аспірантів.
7. **Публікаційна доброчесність** — написання статей, тез, курсових і дипломних робіт має супроводжуватись навчанням етичним стандартам: від уникнення самоплагіату до правил роботи з рецензентами.
8. **Контроль за дотриманням стандартів** — внутрішні перевірки, антиплагіатні системи, оцінка якості проєктів, науковий аудит — усі ці елементи забезпечують об'єктивність і доброчесність на всіх етапах наукової діяльності.

Таким чином, університет — це не просто місце для отримання знань, а лабораторія інновацій, у якій академічна доброчесність є не формальністю, а головним критерієм якості, джерелом довіри і міжнародного визнання. Відсутність доброчесності в науці — це не лише етична проблема, а й економічна, репутаційна, соціальна. Саме тому сучасний університет має виховувати інтелектуалів нового покоління: чесних, критичних, відкритих до нових знань і відповідальних за кожне слово, яке вони друкують або озвучують публічно.

5. Місце доброчесності в процесі модернізації вищої освіти

Модернізація вищої освіти — це багатовекторний процес, що охоплює не тільки впровадження нових технологій, зміну форматів навчання, оновлення змісту дисциплін, а й трансформацію освітніх цінностей. У цьому процесі академічна доброчесність виступає як ключовий індикатор якості реформ, фактор суспільної довіри до результатів навчання, а також як критерій відповідності університету сучасним глобальним стандартам.

Академічна доброчесність у процесі модернізації — це не додатковий елемент, а фундаментальний принцип, на якому має будуватися нова архітектура освіти. У сучасному світі, де навчання стає гнучким, персоналізованим, цифровим, де зникають кордони між університетами та ринком праці, доброчесність гарантує, що навчальні досягнення є результатом особистих зусиль, а не маніпуляцій чи формального підходу.

Основні напрями, у яких доброчесність відіграє вирішальну роль у модернізації вищої освіти:

1. **Гарантії якості в умовах автономії університетів.** Автономія надає університетам свободу у визначенні змісту освіти, механізмів оцінювання, академічних політик. Але без доброчесності ця свобода може обернутися зловживаннями, формалізацією, знеціненням знань. Академічна етика формує «внутрішній контроль» як альтернативу зовнішньому тиску.
2. **Цифровізація освіти і ризики нечесності.** З одного боку, цифрові платформи створюють можливості для гнучкого навчання, але водночас породжують нові загрози — автогенерація текстів, масове списування, зниження мотивації до самостійного навчання. Академічна доброчесність вимагає перегляду педагогічних підходів, зміщення акценту на формування компетентностей, а не репродукцію знань.
3. **Міжнародна мобільність і академічна репутація.** Рівень дотримання доброчесності впливає на міжнародне визнання дипломів, участь у програмі Erasmus+, Horizon Europe та інших ініціативах. Університети, які не забезпечують академічну чесність, ризикують втратити партнерства та грантову підтримку.
4. **Справедливість у доступі до освіти та оцінюванні.** В умовах модернізації важливо забезпечити, щоб оцінювання результатів було прозорим і об'єктивним. Доброчесність вимагає створення справедливої системи зворотного зв'язку, чіткого поділу обов'язків між викладачами та адміністрацією, уникнення фаворитизму та конфлікту інтересів.
5. **Створення інноваційного контенту.** Модернізація передбачає впровадження авторських курсів, мікрокваліфікацій, змішаних програм. Але новизна має бути не декларативною, а обґрунтованою. Використання чужих матеріалів без посилання, створення курсів «під копірку» суперечить принципам доброчесності.
6. **Адаптація до змін через саморефлексію.** Університети модернізуються через постійну оцінку своїх підходів. Саме академічна доброчесність сприяє розвитку критичної маси викладачів і студентів, готових визнавати помилки, змінювати освітню практику, розвивати нові стандарти співпраці.

Отже, академічна доброчесність — це не просто умова для модернізації, а її серцевина. Без неї будь-які новації залишаться формальними, втрачатимуть довіру і будуть неефективними. Модернізація, що ігнорує етику, призводить до зростання формалізму, зниження якості освіти та деградації академічної репутації.

6. Причини деформації академічної культури здобувачів

Причини деформації академічної культури серед здобувачів вищої освіти є складними та взаємопов'язаними. Вони виникають на перетині особистісних, соціальних, інституційних і культурних чинників. Найчастіше мова йде не про свідоме порушення норм доброчесності, а про відсутність глибокого розуміння того, навіщо ці норми існують і чому вони важливі.

Серед ключових причин:

1. **Неусвідомлення цінності освіти.** Часто студенти сприймають навчання як формальну вимогу для отримання диплома. Відсутність розуміння цінності процесу пізнання, аналітичної роботи, наукового пошуку призводить до прагнення спростити шлях — через списування, плагіат, фальсифікацію.
2. **Фокус на результат, а не на процес.** Установки на оцінку, диплом, сертифікат сприяють тому, що студенти починають використовувати будь-які засоби досягнення формального результату, не замислюючись про етичну сторону своїх дій.
3. **Відсутність позитивного прикладу.** Якщо викладачі самі демонструють байдужість до дотримання стандартів, використовують шаблонні матеріали, допускають неформальні оцінювання — це формує у здобувачів уявлення про «подвійну мораль» і знецінення доброчесності.
4. **Толерування порушень з боку адміністрації.** У разі коли випадки плагіату, підробки чи фальсифікації залишаються без належного реагування, або порушники уникають відповідальності — втрачається довіра до системи, і студенти починають сприймати недоброчесність як прийнятну норму.
5. **Слабкий розвиток академічного письма та дослідницьких навичок.** Брак навчальних курсів, тренінгів із формування академічної компетентності призводить до того, що студенти не знають, як правильно цитувати, як перефразовувати, як аналізувати джерела — і, як наслідок, вдаються до порушень через незнання.
6. **Перевантаження і відсутність підтримки.** Надмірне навантаження, особливо під час сесії, поєднання навчання з роботою, емоційне вигорання — усе це знижує мотивацію до самостійної праці й підвищує спокусу до плагіату чи списування. За відсутності менторської підтримки студенти

залишаються наодинці зі стресом.

7. **Культурні фактори.** У деяких освітніх традиціях ще зберігається уявлення, що запозичення — це не злочин, а вияв поваги. У студентів, які здобули середню освіту в таких умовах, може бути відсутнє чітке уявлення про межі дозволеного в академічному письмі.
8. **Недовіра до системи оцінювання.** Якщо студенти вважають, що оцінка залежить не від знань, а від симпатій викладача, зовнішніх чинників або випадку — це руйнує мотивацію до чесного навчання. Справедливість — основа культури доброчесності.

Усі ці чинники вимагають комплексного підходу до реформування академічної культури: через просвітництво, створення умов для чесної праці, позитивну мотивацію, ефективне оцінювання та зворотний зв'язок, менторство, емоційну підтримку та системну роботу над довірою в академічному середовищі.

7. Шляхи подолання академічної нечесності

Подолання академічної нечесності вимагає комплексного, міждисциплінарного та системного підходу. Йдеться не лише про запровадження санкцій або формальні заборони, а про створення умов, за яких чесна поведінка є не лише нормативною, а й соціально заохочуваною, внутрішньо мотивованою.

Ефективні стратегії подолання академічної нечесності включають:

1. Інституціоналізація академічної етики.

- Формування політики доброчесності на рівні університету;
- Впровадження Кодексу честі, положень про академічну етику;
- Створення етичних комісій із чіткими регламентами роботи.

2. Освітня профілактика з перших днів навчання.

- Вивчення принципів академічної доброчесності має розпочинатися з адаптаційних курсів для першокурсників;
- Окремі модулі в рамках дисциплін — з академічного письма, наукової етики, критичного мислення;
- Розгляд кейсів і типових порушень, що моделюють реальні ситуації.

3. Індивідуалізація завдань і методів оцінювання.

- Завдання мають бути унікальними, мати практичну спрямованість, спонукати до аналітики та особистого висновку;
- Усні захисти письмових робіт, презентації, постер-сесії як форма перевірки самостійності;
- Впровадження елементів формувального оцінювання — фідбек, самооцінка, взаємооцінювання.

4. Розвиток менторства та академічної підтримки.

- Створення центрів академічного письма;
- Менторські програми викладач–студент;
- Індивідуальні консультації під час написання курсових, дипломних, наукових робіт.

5. Позитивне підкріплення доброчесної поведінки.

- Відзначення студентів і викладачів за дотримання доброчесності;
- Проведення конкурсів есе, досліджень, проектів на тему етики;
- Публічне визнання зразкових практик.

6. Технологічна підтримка та прозорість процесів.

- Антиплагіатні програми, відкриті репозитарії, електронні журнали оцінювання;
- Запровадження цифрових інструментів перевірки текстів, аналітики роботи студентів;
- Використання LMS-платформ для прозорого контролю процесу навчання.

7. Залучення студентів до етичного самоуправління.

- Студентські ради доброчесності, внутрішні медіатори;
- Участь у засіданнях етичних комісій (із правом дорадчого голосу);
- Спільне створення політик доброчесності.

8. Побудова культури довіри.

- Відкритий діалог між викладачами й студентами;
- Усунення страху перед помилкою — підтримка замість покарання;
- Визнання права на розвиток, право змінюватися й виправляти поведінку.

Таким чином, подолання академічної нечесності — це не лише боротьба з порушеннями, а й створення простору, де панує повага, чесність, критичність і співпраця. Університет, який хоче бути сучасним, не може обійтися без щоденної роботи над підтримкою культури етичного зростання.

8. Діджиталізація як виклик і можливість

Діджиталізація освіти — один із найпотужніших чинників трансформації сучасного університету. Вона кардинально змінює форми доступу до знань, комунікації між учасниками освітнього процесу, способи перевірки знань і механізми створення та поширення наукової інформації. Разом із цим цифровізація відкриває як великі можливості, так і не менш серйозні ризики для академічної доброчесності.

З одного боку, цифрові технології стали основою для інновацій в освіті: від онлайн-курсів і платформ дистанційного навчання до електронних журналів, відкритих репозитаріїв, цифрових інструментів для досліджень. Вони зробили знання доступнішими, розширили можливості для міждисциплінарних

досліджень і глобальної співпраці. Створення освітніх платформ, цифрових навчальних середовищ (LMS), електронних кабінетів, баз даних дало змогу спростити адміністрування освіти, зробити її прозорішою.

З іншого боку, саме цифрове середовище часто створює сприятливі умови для недоброчесної поведінки. Зокрема:

- зростання використання автоматичних генераторів текстів, штучного інтелекту (наприклад, ChatGPT), які підвищують ризики фальсифікації авторства;
- масове копіювання готових відповідей у відкритому доступі, баз рефератів, купівля дипломних робіт;
- використання технологій для приховування порушень: зміна символів, шрифтів, кодування тощо;
- нечіткість у правилах цифрової етики, відсутність у студентів і викладачів навичок цифрової гігієни.

Проте цифровізація може і повинна стати союзником у побудові доброчесного освітнього простору. Для цього необхідно:

1. Запровадити цифрові засоби контролю:

- антиплагіатні платформи (StrikePlagiarism, Unicheck, Turnitin);
- електронні журнали успішності та е-журнали з відкритим доступом для студентів;
- системи ідентифікації авторства (ORCID, DOI);
- хмарні платформи для зберігання й обміну науковими даними.

2. Формувати цифрову академічну культуру:

- навчати студентів правилам цифрової етики, принципам належного користування онлайн-ресурсами;
- проводити семінари з розпізнавання добросовісного й недобросовісного цифрового контенту;
- розвивати критичне мислення як навичку цифрового аналізу інформації.

3. Переорієнтувати навчальний процес на компетентнісний підхід:

- створювати завдання, які неможливо списати — індивідуальні кейси, дослідження, проекти;
- підвищити роль усного захисту, портфолію, есе, групових презентацій;
- зосередити оцінювання на процесі мислення, а не кінцевому продукті.

4. Розвивати прозорість і відкритість науки:

- просування ідей відкритого доступу (open access);
- цифрове публікування результатів наукових досліджень з

відкритими даними;

- використання електронних репозитаріїв, які зберігають усі етапи створення роботи.

5. Формувати політику використання AI та цифрових інструментів:

- визначити допустимі й недопустимі форми використання ІІІ;
- навчати студентів і викладачів етичного використання генеративних технологій;
- заохочувати відкриту авторефлексію над роллю цифрових помічників у процесі навчання.

Отже, діджиталізація — це не загроза, а можливість для створення нового, якісно вищого рівня академічної етики. Але її ефективність залежить від рівня цифрової грамотності, прозорості політик і здатності університету оперативно реагувати на нові виклики технологічної доби.

9. Академічна культура як складова доброчесності

Академічна культура — це не просто фон освітнього процесу, а структурна основа, що визначає норми, правила і цінності взаємодії в університетському середовищі. Вона є «невидимою рамкою», яка формує стиль академічного мислення, мовлення, писемності, обговорення, спільного пошуку істини. Саме в межах академічної культури народжується розуміння важливості доброчесної поведінки.

Складові академічної культури:

1. **Мова і комунікація.** Академічна мова — це мова поваги, точності, логічності. Університет має навчати не лише змісту дисциплін, а й стилю комунікації: вміню аргументувати, не переходячи на особистості; чути іншу позицію; відповідально ставитися до своїх слів.
2. **Ритуали та символи.** Святкування захисту дипломів, вручення сертифікатів, академічне вбрання, ритуали посвяти — усе це формує відчуття належності до спільноти, яка цінує знання, повагу і чесність.
3. **Професійна етика.** Етична поведінка викладача, його стиль оцінювання, манера зворотного зв'язку, здатність визнавати власні помилки — усе це формує академічний клімат довіри. Академічна культура передається не лише через слова, а й через приклад.
4. **Співпраця замість конкуренції.** У здоровій академічній культурі студенти вчать працювати разом, обговорювати, допомагати одне одному. Це альтернатива культури списування, індивідуалізму, обману.
5. **Ставлення до джерел.** Академічна культура навчає поважати інтелектуальну власність, правильно цитувати, не спотворювати дані. У ній немає місця плагіату — не лише як порушенню, а як відображенню байдужості до правди.

6. **Інституційні традиції.** В кожному університеті є звичаї, наративи, імена. Підтримка цих традицій — через музеї, академічні зали, ювілейні події — сприяє внутрішній ідентифікації з добродішним середовищем.
7. **Критичне мислення як цінність.** Академічна культура формує не «слухняність», а здатність ставити питання, сумніватися, аргументувати — і водночас поважати чужу позицію. Це запобігає догматизму і сприяє розвитку науки.

Таким чином, академічна культура є «софт-архітектурою» добродішності — вона забезпечує м'який, але стійкий каркас, на якому тримаються всі формальні етичні механізми. Там, де культура чесності підтримується щоденною практикою — не потрібен жорсткий контроль. Університет, який плекатиме академічну культуру, інвестує в майбутнє — не лише своє, а й національної науки загалом.

Академічна добродішність як соціальний капітал — це довіра, репутація, сталість, які накопичуються не нормативними актами, а щоденними практиками. Саме університети мають бути флагманами етичної модернізації суспільства.

ТЕМА 5. НАУКОВА ЕТИКА ТА КОМУНІКАЦІЯ У КОНТЕКСТІ АКТУАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ СУЧАСНОСТІ

1. Нові сфери морального регулювання наукової діяльності (публікація результатів, консультування, участь у експертизах) — розширене подання

Сучасна наука перебуває в динамічному розвитку, і з цим пов'язане розширення сфер, які вимагають морального регулювання. Якщо раніше увага зосереджувалася переважно на чесності в експерименті, на уникненні фальсифікації чи плагіату, то сьогодні до переліку етично чутливих зон додаються публікаційна активність, участь у науковому консультуванні, експертизи, робота в міждисциплінарних проєктах тощо.

1.1 Публікація наукових результатів

Публікація є основною формою комунікації в науковому середовищі. Саме через наукові статті, тези конференцій, монографії, звіти результати досліджень стають надбанням академічної спільноти. Етичні вимоги до публікації включають:

- **Чесне представлення результатів.** Науковець не має права фальсифікувати, підтасовувати або замовчувати дані, що суперечать його гіпотезі.
- **Уникнення дублювання публікацій.** Неетично публікувати одні й ті самі результати в різних виданнях без чіткого посилання.
- **Коректне авторство.** Автором публікації може вважатися лише та особа, яка зробила суттєвий внесок у дослідження. Участь у фінансуванні, адміністративна роль або керівна посада без наукового внеску не є підставою для авторства.
- **Роль рецензента.** Етичні стандарти вимагають неупередженості, конфіденційності, утримання від використання ідей, отриманих під час рецензування, до їх офіційної публікації.

1.2 Консультування в науково-практичному середовищі

Науковці дедалі частіше беруть участь у процесах консультування для державних структур, бізнесу, громадського сектору. Це вимагає від них не лише фахової обґрунтованості, але й дотримання етичних принципів:

- **Об'єктивність.** Рекомендації мають базуватись на доказах, а не на політичному чи фінансовому замовленні.
- **Прозорість джерел фінансування.** Уникнення конфлікту інтересів: якщо дослідження фінансується організацією, яка зацікавлена в результатах, про це слід повідомити публічно.
- **Соціальна відповідальність.** Наукове консультування має враховувати інтереси суспільства, а не лише вузьких груп замовників.

1.3 Участь у наукових експертизах

Наукова експертиза — ще один вид діяльності, що має серйозні етичні наслідки. Від рішень експертів залежить, які проекти отримають фінансування, які дослідження будуть дозволені, які технології впроваджуватимуться. Тому до участі в експертизах висуваються такі етичні вимоги:

- **Компетентність.** До експертизи можуть бути залучені лише ті фахівці, які мають достатній досвід та знання в конкретній галузі.
- **Конфіденційність.** Інформація, отримана під час експертизи, не може бути розголошена або використана у власних інтересах.
- **Конфлікт інтересів.** Особи, які мають особисту чи комерційну зацікавленість у результатах експертизи, повинні відмовитись від участі або відкрито заявити про це.

1.4 Новітні виклики та напрями етичного вдосконалення

У XXI столітті з розвитком інтердисциплінарних досліджень, цифрових технологій, соціальних медіа та глобальних колаборацій постають нові етичні виклики:

- Регулювання поведінки науковців у соціальних мережах;
- Розмежування академічної свободи і академічної відповідальності в публічній сфері;
- Питання відкритої науки (open science), доступу до даних і результатів досліджень.

Етична грамотність науковця сьогодні — це не тільки знання кодексу честі, а вміння орієнтуватися в складних ситуаціях, приймати морально обґрунтовані рішення в умовах невизначеності, зберігати академічну автономію та репутацію.

2. Проблема відповідальності за впровадження результатів наукових досліджень

У контексті сучасної науки постає все більш актуальним питання не лише проведення дослідження відповідно до етичних норм, але й відповідальності за подальше застосування здобутих результатів. Науковець несе відповідальність не лише за методологічну якість своєї праці, а й за ті соціальні, етичні, правові та екологічні наслідки, які можуть виникнути внаслідок впровадження його ідей або технологій.

2.1 Етика відповідальності як основа наукової практики

Моральна відповідальність науковця не зникає в момент завершення дослідження або його публікації. Навпаки — саме з моменту практичного використання результатів починається складний етап етичного контролю. Етика відповідальності передбачає:

- Усвідомлення потенційних наслідків дослідження для суспільства;
- Прогнозування ризиків, пов'язаних з інтерпретацією результатів;

- Прозоре інформування громадськості про обмеження й межі застосування отриманих даних.

2.2 Приклади складних моральних дилем

1. **Біотехнології та генна інженерія.** Розробка нових способів модифікації геному людини, тварин, рослин відкриває величезні можливості, але одночасно викликає запитання: хто і на яких умовах буде мати доступ до цих технологій? Які наслідки можуть бути для еволюції, біорізноманіття та прав людини?
2. **Соціальні дослідження.** Наприклад, моделі прогнозування поведінки виборців можуть бути використані для маніпуляцій на виборах. Чи несе відповідальність дослідник, якщо його аналітичні інструменти стали частиною кампанії дезінформації?
3. **Інформаційні технології.** Алгоритми штучного інтелекту, створені дослідниками, можуть сприяти автоматизації або дискримінації — залежно від їх використання. Науковець має оцінити ризики упередженості моделей, етичність збору даних, можливість зловживання продуктом.

2.3 Межа між академічною автономією та соціальною відповідальністю

Академічна свобода — цінність, яка передбачає право дослідника на вибір теми, методів, гіпотез. Проте це не скасовує відповідальності за наслідки. Дискусії навколо цієї межі стосуються, наприклад:

- Експериментів на тваринах;
- Клінічних досліджень із потенційно небезпечними речовинами;
- Розробки військових технологій із подвійним призначенням.

2.4 Інституційне регулювання

Університети, наукові установи та грантодавчі організації повинні:

- Створювати етичні комітети для оцінки потенційних ризиків до початку досліджень;
- Встановлювати політики відкритої звітності про результати застосування наукових розробок;
- Забезпечувати професійний розвиток науковців у сфері етики застосування знань.

2.5 Професійна етика як захист суспільства

Відповідальний науковець:

- Не лише повідомляє про свої відкриття, а й бере участь у громадському діалозі про їхню значущість;
- Відстоює прозорість у впровадженні технологій;
- Вимагає експертної участі у процесах, що зачіпають його дослідження.

Таким чином, відповідальність за впровадження результатів є критично важливою ланкою в ланцюгу етичного наукового процесу. Вона включає

моральне передбачення, готовність до суспільного діалогу, вміння обмежувати себе у випадках потенційного зловживання. Це — прояв зрілості наукової етики XXI століття.

3. Моральне регулювання використання науково-технічних досягнень

Моральне регулювання у сфері науково-технічного прогресу — це складний процес, який охоплює не лише контроль за окремими технологіями, а й глибоке переосмислення місця науки в соціумі, ролі вченого як громадянина, морального суб'єкта, архітектора майбутнього. У добу стрімкої інновації й транснаціонального поширення технологій етичні рамки науки більше не обмежуються інституційними межами університету. Вони охоплюють глобальні виклики, такі як кліматичні зміни, біоетика, технологічна нерівність, конфлікти на ґрунті технологічного впливу на цінності та ідентичності.

Моральне регулювання не є запереченням інновації — це механізм забезпечення її людяності, прозорості, рівності. Його роль полягає не лише в попередженні зловживань, а в активному формуванні культури відповідального новаторства, коли наука стає інструментом служіння, а не загрози.

3.1 Етична відповідальність за вплив технологій на суспільство

Етична відповідальність у цьому контексті охоплює не лише створення технологій, а й супровід процесу їх реалізації, моніторинг наслідків, активну комунікацію з суспільством. Науковці повинні бути залучені до етапів експертизи, етичного ліцензування, громадського обговорення технологічних інновацій. Важливо, щоб вони володіли інструментами етичного аналізу та могли пропонувати варіанти дій у ситуаціях моральної неоднозначності.

Етична оцінка має враховувати багатofакторність: чи є доступною технологія для різних верств населення? Які побічні ефекти її впровадження? Чи враховуються культурні, правові, екологічні контексти застосування? Саме ці питання мають стати предметом етичного аналізу перед масштабуванням науково-технічних рішень.

3.2 Принцип запобігання шкоді (principle of non-maleficence)

Цей фундаментальний принцип біоетики та прикладної науки вимагає, щоб науковець діяв із належною обережністю, не допускаючи негативних наслідків навіть у разі добрих намірів. Це означає:

- Аналізувати довготривалі ефекти технології перед її впровадженням;
- Співпрацювати з етичними комісіями при впровадженні інновацій;
- Призупиняти використання технології, якщо з'являються ознаки неконтрольованої шкоди.

У сучасному контексті принцип запобігання шкоді розширюється на нові типи небезпек:

- **Психологічна шкода** — наприклад, неетичне використання ШІ у

психотерапії, де алгоритми можуть формувати небезпечні поради або підсилювати когнітивні викривлення користувачів;

- **Культурна шкода** — як-от руйнування традиційних форм знань і комунікацій через агресивне впровадження іноземних технологій, що не враховують місцеві цінності;
- **Екологічна шкода** — новітні технології можуть спричинити незворотні зміни в біосфері без повної оцінки наслідків (наприклад, генно-модифіковані організми, промислова автоматизація, видобувні технології).

Застосування принципу означає постійну готовність до етичної рефлексії, міждисциплінарного аналізу й перегляду прийнятих підходів залежно від нових даних.

Реалізація цього принципу потребує:

- Встановлення внутрішніх політик етичної відповідальності в університетах і дослідницьких центрах;
- Підготовки спеціалістів з етичного аудиту технологій, які можуть давати незалежні оцінки ризиків;
- Формування культури обговорення наслідків ще на етапі навчання, з обов'язковим включенням етичного аналізу в програми підготовки магістрів і аспірантів;
- Забезпечення публічного діалогу з громадянським суспільством щодо критично важливих наукових проривів.

3.3 Неетичне використання досягнень науки: історичні та сучасні приклади

Історія науки містить численні випадки, коли досягнення наукової думки використовувалися з порушенням фундаментальних моральних принципів, іноді — з катастрофічними наслідками. Аналіз таких прикладів є важливим інструментом формування етичного світогляду сучасного дослідника.

- **Військові дослідження.** Розробка хімічної, біологічної та ядерної зброї під час Другої світової війни (зокрема проєкт «Манхеттен») стала прикладом того, як науковці, нехтуючи моральними застереженнями, брали участь у створенні масового знищення. Навіть сьогодні багато лабораторій працюють на замовлення військових, що ставить під сумнів гуманістичну місію науки.
- **Контроль мас.** В епоху цифрових технологій дедалі більше говорять про так звану «цифрову тиранію»: тотальне стеження, алгоритмічну цензуру, маніпуляцію громадською думкою за допомогою аналітики великих даних. Прикладом є вплив систем соціального рейтингу в деяких країнах, або використання технологій розпізнавання облич без згоди користувачів.
- **Експлуатація вразливих груп.** У XX столітті чимало медичних

експериментів проводилися на беззахисних людях: в'язнях, людях з ментальними розладами, етнічних меншинах — без належної інформованої згоди. Найбільш відомим є «Таскідійський експеримент» у США, коли афроамериканським чоловікам навмисно не лікували сифіліс для спостереження за прогресом хвороби.

- **Екологічна недоброчесність.** Викиди небезпечних речовин, приховування даних про ризики забруднення, недобросовісна розробка шкідливих технологій в агросекторі (наприклад, агресивна хімізація ґрунтів або генно-модифіковані культури без біобезпеки) — усе це приклади нехтування етичними принципами на шкоду довкіллю.

Ці приклади підкреслюють необхідність нормативного й морального контролю за практиками застосування знань. Мовчання науки в ситуаціях зловживання — це етичне співучасть. Сучасний дослідник повинен бути не лише творцем нового знання, а й його вартувим. Він має вміти сказати «ні» тоді, коли його відкриття може бути використане з антигуманною метою.

3.4 Соціальна справедливість і доступ до технологій

Соціальна справедливість у науковому прогресі — це принцип, що вимагає усунення бар'єрів до рівного доступу всіх верств населення до інновацій. Це означає:

- Забезпечення **технологічної інклюзії** — зменшення цифрової нерівності через підтримку інфраструктури в сільських регіонах, створення державних програм доступу до швидкісного інтернету, впровадження відкритих освітніх ресурсів.
- Підтримку **інновацій соціального значення** — медичних, педагогічних, комунікаційних, екологічних рішень, що спрямовані на покращення життя маргіналізованих спільнот.
- Прозоре ціноутворення на новітні технології, зокрема фармацевтичні препарати та біотехнології, щоб забезпечити **справедливу вартість** і запобігти монополізації знання транснаціональними корпораціями.
- Створення систем **етичного ліцензування**, які передбачають обов'язкову перевірку нових розробок на предмет їх соціальної користі.

Критичне значення має формування **глобального етичного консенсусу**, згідно з яким розподіл технологічних благ не може базуватись виключно на ринкових механізмах. Академічна спільнота має відігравати роль «етичного арбітра» в процесах впровадження технологій у різні суспільства, з урахуванням їхніх культурних особливостей і потреб.

3.5 Міжнародна етика технологічного розвитку

Етична глобалізація науки вимагає **узгодження норм, термінології та відповідальності** між країнами. Особливої ваги набуває створення

транснаціональних наглядових структур, які координують використання технологій подвійного призначення, штучного інтелекту, нанотехнологій.

- Прикладом є **ЮНЕСКО**, яка ухвалила «Рекомендації щодо етики штучного інтелекту» (2021), де визначено принципи прозорості, неупередженості, підзвітності та запобігання шкоді.
- **Європейський Союз** впровадив обов'язкові етичні рамки в програмах Horizon Europe, які вимагають від кожного проєкту попереднього етичного аналізу та наявності етичного експерта в команді.
- **Світовий економічний форум** просуває ініціативи щодо відповідального впровадження технологій у бізнес і державне управління.

Важливою є участь вітчизняних учених у цих процесах — як через партнерство з міжнародними фондами, так і через участь у міжнародних етичних асоціаціях. Українська наука має бути репрезентована у світових дебатах про етичні межі інновацій. Це сприятиме підвищенню рівня академічної доброчесності всередині країни та інтеграції до глобального етичного простору.

Таким чином, міжнародна етика технологічного розвитку — це не лише про дотримання формальних стандартів, а про формування нової культури відповідальності в умовах стрімкого наукового поступу. Міжнародна етика технологічного розвитку Сучасні технології не знають кордонів. Саме тому потрібна глобальна етична координація:

- Конвенції ЮНЕСКО з етики науки й техніки;
- Робочі групи ООН щодо етики штучного інтелекту;
- Європейські етичні стандарти для дослідників Horizon Europe.

Участь українських вчених у глобальних ініціативах формує відповідальну позицію науки як сили, що має служити добру людства. Етика не протистоїть науці, вона є її внутрішнім компасом.

4. Процеси глобалізації у сучасному суспільстві: етичний та науковий контекст

Глобалізація — це багаторівневий процес взаємозалежності між країнами, культурами, науками, ринками, який докорінно змінює форми виробництва знань, принципи їх розповсюдження та механізми впливу науки на суспільство. У сфері наукової етики вона створює нову ситуацію, в якій науковці мають зважати не тільки на локальні, а й на глобальні наслідки своєї діяльності.

Наука більше не існує як локалізоване явище: колаборації охоплюють цілі континенти, публікації поширюються в реальному часі, інновації здатні миттєво впливати на життя мільйонів. Цей транснаціональний обіг знань вимагає універсалізації етичних норм — не для уніфікації культур, а для створення платформи діалогу, на якій можна співіснувати в плюралістичному науковому світі.

Глобалізація вносить зміни не лише в інституційні підходи до науки, але й у саму ідентичність дослідника. Відповідальний учений XXI століття — це вже не просто фахівець у своїй галузі, а громадянин світу, який усвідомлює глобальні наслідки своїх дій. Він має здатність працювати між культурами, зберігаючи повагу до людської гідності, екосистем і знань, отриманих іншими цивілізаціями.

Сучасна наука дедалі більше стає транскордонною, що породжує як переваги (доступ до ресурсів, обмін досвідом, кооперація), так і нові ризики (етичний колоніалізм, експлуатація, відсутність глобального етичного балансу). Саме тому питання глобалізації необхідно осмислювати не лише з точки зору ефективності, а й з погляду етичної відповідальності.

Етичний підхід до глобалізації — це здатність бачити інше не як загрозу, а як шанс на взаємозбагачення. Це культура етичної відкритості, що формує підґрунтя для справжнього глобального наукового партнерства, заснованого не на домінуванні, а на рівноправному діалозі і відповідальному спільному творенні знань.

4.1 Вплив глобалізації на наукову етику

Етична проблематика, пов'язана з глобалізацією, охоплює цілий спектр нових викликів:

- **Нерівний доступ до знань.** Хоча глобалізація передбачає вільну циркуляцію інформації, країни з низьким рівнем розвитку часто не мають інфраструктури для повноцінної участі в глобальній науковій спільноті.
- **Впровадження етичних норм без урахування культурного контексту.** Можуть виникати ситуації, коли міжнародні етичні стандарти вступають у конфлікт з традиційними уявленнями про моральність у конкретному суспільстві.
- **Інституційний тиск і конкуренція.** Глобалізація посилила конкуренцію між університетами, що іноді призводить до ігнорування етичних норм заради рейтингів чи публікаційної активності.

У відповідь на ці виклики необхідно формувати такі етичні механізми, які б забезпечували культурну чутливість, інклюзивність та рівноправність у глобальному науковому діалозі.

4.2 Глобальні дослідницькі мережі

Мережі міждисциплінарного та міжнаціонального співробітництва є потужною відповіддю науки на глобальні виклики. Проте участь у таких мережах потребує не лише технічної компетенції, а й етичної свідомості:

- **Принцип спільної вигоди.** Усі сторони мають отримувати від співпраці користь — як матеріальну, так і інтелектуальну.
- **Уникнення експлуатації.** Співпраця не повинна зводитися до використання ресурсів чи даних однієї сторони без визнання її внеску.

- **Гарантії авторства та належного цитування.** Особливо актуально у випадках спільних публікацій з партнерами з країн, де наукова інфраструктура ще розвивається.

Глобальні дослідницькі мережі мають працювати не лише як інструмент знання, а й як простір формування нової глобальної наукової етики.

4.3 Етика відкритої науки

Відкрита наука (Open Science) — це відповідь на потребу демократизації знання. Але вона вимагає нового рівня етичної відповідальності. Основні дилеми відкритої науки:

- **Права інтелектуальної власності.** В умовах відкритого доступу складніше відстежувати несанкціоноване використання чужих ідей.
- **Комерціалізація відкритих знань.** Публічно доступні наукові дані можуть бути використані корпораціями з метою отримання прибутку без участі авторів.
- **Захист конфіденційної інформації.** Особливо в гуманітарних дослідженнях, де фігурують особисті історії, чутливі теми, респонденти з вразливих груп.

Необхідно розробити чіткі етичні стратегії балансування між відкритістю та відповідальністю, які охоплюють як правові, так і моральні засади публікації, зберігання та використання відкритих даних.

4.4 Глобальні виклики та етична відповідь науки

Сучасна етика науки має відповідати на такі глобальні виклики:

- **Кліматичні зміни.** Необхідність швидкого переходу до сталого розвитку вимагає від науковців чіткої позиції щодо відповідальності за екологічні наслідки індустріалізації.
- **Пандемії.** COVID-19 продемонстрував важливість наукової мобільності, але також поставив запитання щодо прозорості, відкритості результатів досліджень, доступності вакцин.
- **Глобальна нерівність.** Наука має бути інструментом подолання соціально-економічних бар'єрів, а не їх відтворення.
- **Конфлікти та війни.** В умовах збройного протистояння науковці мають обстоювати гуманістичні ідеали, протидіяти мілітаризації знань.

Глобалізація вимагає нової етики: етики співпраці, солідарності, турботи про планету й людство. Це не лише моральний імператив, а й запорука збереження довіри до науки як глобального ресурсу надії й розвитку.

Глобалізація — це багатовимірне явище, яке охоплює економічні, культурні, політичні й науково-технологічні процеси. У сфері науки глобалізація проявляється в інтеграції дослідницьких мереж, відкритості даних, мобільності науковців, спільному вирішенні глобальних викликів. Водночас вона породжує

низку етичних викликів, які потребують осмислення з позицій академічної доброчесності.

5. Позитивне самопозиціонування як шлях до успіху в професійній діяльності

Позитивне самопозиціонування в науковій сфері — це не просто стратегія кар'єрного зростання, а комплексна етична практика, що базується на послідовності, прозорості, професіоналізмі та відповідальності науковця перед собою, колегами й суспільством. У сучасному академічному середовищі, де зростає конкуренція, інформаційна насиченість і вимоги до публічності, вміння формувати професійний образ стає не лише запорукою академічного успіху, а й важливою складовою наукової доброчесності та репутаційної безпеки.

Самопозиціонування не зводиться до іміджу в зовнішньому розумінні, а охоплює внутрішню етичну узгодженість, відданість ідеалам відкритої науки, готовність бути взірцем для студентів і молодих учених. Науковець із сильним професійним самопозиціонуванням не лише успішно просувається кар'єрними сходами, але й активно впливає на формування академічної культури в цілому.

5.1 Професійна ідентичність дослідника

Формування професійної ідентичності — це процес самопізнання, самоаналізу і тривалого практичного втілення ціннісних орієнтирів у науковій роботі. Це передбачає:

- Визначення власного наукового напрямку та його етичного обґрунтування;
- Створення наукової школи або дослідницької традиції, яка базується на послідовних принципах академічної чесності;
- Саморефлексію в публікаціях і методологічних підходах;
- Публічне позиціонування себе як члена академічної спільноти, а не ізольованого фахівця.

Науковець, який володіє чіткою професійною ідентичністю, є більш стійким до маніпуляцій, тиску, тенденційної критики. Він здатен відстоювати автономію науки, незалежність у виборі тем і чесність у результатах, навіть під загрозою втрати гранту або публікаційного рейтингу.

5.2 Інструменти самопозиціонування

Самопозиціонування реалізується через низку стратегічних інструментів:

- **Академічне портфоліо.** Воно має включати не лише перелік публікацій, а й декларацію етичної відповідальності, участі у волонтерських, просвітницьких ініціативах, етичних комітетах, науковій політиці університету.
- **Цифрова видимість.** Активне використання Google Scholar, ORCID, Scopus ID, соціальних академічних мереж (Academia.edu, ResearchGate) для поширення якісної наукової продукції та відкритої наукової

комунікації.

- **Публічність і взаємодія з громадськістю.** Виступи в медіа, ведення блогу, коментарі до актуальних соціально-наукових питань — усе це формує обличчя науковця для ширшого загалу.
- **Етичний слід.** Це сукупність дій, через які дослідник демонструє свою прихильність до принципів справедливості, прозорості, толерантності й гуманізму. Наприклад, участь у розслідуванні академічних порушень, відкритий відгук на плагіат або недоброчесну політику редакції наукового журналу.

5.3 Професійна етика як основа самопозиціонування

Професійна етика є не лише фоном, а й конструктивним стрижнем будь-якої моделі самопозиціонування. Вона вимагає:

- **Конструктивного рецензування.** Вміння бути об'єктивним, критичним, але не упередженим. Пропонувати поліпшення замість нищівної критики.
- **Прозорості у фінансуванні.** Декларування джерел грантів, уникнення підозри на замовність досліджень.
- **Недопущення авторського рейдерства.** Заборона привласнення ідей, недоброчесних форм співавторства, включення «почесних» авторів без внеску.
- **Спроможності до вибачення і виправлення помилок.** Чесне визнання некоректності даних, методологічних слабкостей або помилкових висновків.

Професійна етика і самопозиціонування пов'язані так тісно, що ігнорування одного унеможливорює інше. Тільки той, хто послідовно дотримується академічної доброчесності, має право претендувати на довіру як у професійному, так і суспільному середовищі.

Отже, позитивне самопозиціонування — це не про рекламу, а про цілісність, автентичність і сталість академічної поведінки. Це — стратегія морального впливу, що перетворює особистий успіх дослідника на каталізатор етичних змін у науковій культурі загалом.

6. Сучасна наукова комунікація у концепції Н. Лумана

Німецький соціолог Ніклас Луман запропонував унікальний підхід до розуміння науки як соціальної системи, що функціонує незалежно від інших сфер життя (економіки, політики, права). За Луманом, наука — це самореферентна, або автопоетична система, яка не просто накопичує знання, а безперервно відтворює власну комунікаційну логіку. Важливість цієї концепції полягає в тому, що вона дозволяє побачити наукову доброчесність як внутрішню передумову життєздатності наукового дискурсу.

6.1 Автопоезис як принцип самовідтворення науки

Автопоезис — це здатність системи до самостійного відтворення власних елементів. У випадку науки такими елементами є гіпотези, теорії, дослідницькі запити, рецензії, репліки. Система функціонує доти, доки існує безперервна комунікація між її учасниками. Припинення відкритої комунікації веде до деградації науки як системи. Отже, наукова доброчесність — це умова, яка забезпечує відкритість, релевантність, рефлексивність цієї комунікації.

6.2 Оперативний код науки: істинне/неістинне

Кожна соціальна система має власний код. У науці — це дихотомія істинне/неістинне. Цей код не визначає абсолютної істини, а дозволяє розрізняти коректні твердження в межах наукової логіки. Відповідно, всі наукові тексти мають прагнути до фальсифікації (за Поппером) і залишатися відкритими для ревізії. Комунікація в такій системі має бути побудована на взаємній довірі до дотримання правил гри: коректного цитування, відкритості даних, прозорості аргументації.

6.3 Роль системного самоспостереження (second-order observation)

Луман наголошував на важливості здатності науки спостерігати не лише зовнішній світ, а й саму себе. Це означає необхідність розвитку етичних інститутів: етичних комітетів, кодексів честі, механізмів захисту викривачів порушень. Самоспостереження — це механізм запобігання руйнівним впливам (політизації, комерціалізації, ідеологізації науки). Академічна доброчесність, у цьому контексті, є способом саморегуляції системи.

6.4 Довіра як основа наукової взаємодії

Для Лумана довіра — ключовий чинник стабільності соціальних систем. У науці довіра виникає як результат дотримання процедур: рецензування, відкритого доступу, спільної реплікації експериментів. Коли довіра зникає — наприклад, у випадках фальсифікацій, «фейкових» журналів чи шахрайства з грантами — наука втрачає свою легітимність у суспільстві. Повернути цю довіру можна лише через прозору наукову комунікацію та публічне обговорення правил доброчесної поведінки.

6.5 Комунікаційний простір науки: виклики сучасності

Сьогодні наука змушена адаптувати свою комунікацію до нових реалій:

- Вибух інформації та фрагментація знання — науковець має вміти формулювати свою думку в умовах перевантаження даними;
- Комерціалізація академічного публікування — появу платних журналів-паразитів, які не дотримуються рецензування;
- Прискорення публікаційного циклу — через цифрові платформи, що знижує час на рефлексію й перегляд;
- Соціальні мережі як новий простір популяризації (і маніпуляції) знання.

Наука за Луманом — це відкрита, еволюційна система, що потребує

постійного оновлення етичних норм і критичного мислення. Академічна доброчесність — це не стільки зовнішній контроль, скільки внутрішній механізм забезпечення самопідтримки наукової системи. Вона — умова довіри, а довіра — основа існування науки як окремої підсистеми суспільства.

7. Міжнародні конвенції про наукову комунікацію та статус ученого

У сучасному глобалізованому науковому просторі принципи академічної доброчесності мають виходити за межі локальних контекстів. З огляду на активне міжнародне співробітництво, мобільність науковців, участь у спільних дослідженнях і проєктах, постає необхідність у створенні універсальних етичних стандартів. Цю функцію виконують міжнародні конвенції, декларації, хартії та рекомендації, які не лише визначають загальні етичні принципи, а й стають орієнтирами у професійному самопозиціонуванні та оцінці поведінки дослідників у міжкультурному контексті.

7.1 Основні міжнародні етичні документи в науці

- **Рекомендації ЮНЕСКО з етики науки і технологій (1999, 2005, 2021):** Визначають базові принципи відповідальності, чесності, поваги до людської гідності, сталого розвитку, міжпоколіннєвої справедливості. Спрямовані на формування універсальної етичної культури в умовах глобального наукового обміну.
- **Європейська хартія дослідників (European Charter for Researchers):** Документ, що визначає права й обов'язки дослідників, їхніх роботодавців, наукових організацій. Акцентує увагу на професійній відповідальності, дотриманні етичних норм, відкритості до суспільства.
- **Сінгапурська декларація з дослідницької доброчесності (2010):** Проголошує фундаментальні принципи відповідального дослідження — чесність, прозорість, повага до колег, підзвітність суспільству. Використовується як основа для формування етичних кодексів у різних країнах.
- **Декларація ALLEA (All European Academies) про доброчесність у дослідженнях (2017):** Містить детальну класифікацію порушень доброчесності, рекомендації щодо етичного навчання дослідників, механізми запобігання недоброчесній поведінці.

7.2 Роль міжнародних етичних документів у формуванні академічної культури

Ці документи виконують не лише нормативну функцію, а й слугують засобом формування етичного мислення науковців. Вони:

- Задають стандарт, на який можуть орієнтуватися університети при створенні власних кодексів честі;
- Формують у студентів і молодих дослідників бачення глобального

контексту науки;

- Сприяють мобільності науковців, створюючи «універсальну мову етики»;
- Захищають академічні права, допомагають у розв'язанні конфліктів у транснаціональних наукових проєктах.

7.3 Участь українських науковців у реалізації міжнародних стандартів

Включення до міжнародного наукового простору вимагає від українських дослідників знання й дотримання цих стандартів. Це передбачає:

- **Інтеграцію положень міжнародних декларацій у внутрішні політики ЗВО та наукових установ;**
- **Участь у глобальних етичних ініціативах**, таких як робочі групи ЮНЕСКО, асоціації ALLEA, наукові об'єднання ЄС;
- **Освіту й підготовку дослідників** з акцентом на міжкультурну етичну компетентність;
- **Публічну прозорість** у висвітленні результатів міжнародних досліджень і партнерств.

7.4 Конвенції як запобіжник академічної недобросовісності

Міжнародні документи також слугують інструментом запобігання таким формам порушень, як:

- Плагіат і фабрикація даних;
- Недобросовісне авторство (наприклад, «примусове» включення керівника у список авторів);
- Неетичне рецензування або конфлікт інтересів;
- Замовне дослідження без розкриття джерел фінансування.

Запровадження етичних норм у внутрішнє життя наукових колективів є неможливим без урахування міжнародних практик. Вони слугують еталоном для порівняння, допомагають формувати довіру до української науки в світі.

7.5 Вплив конвенцій на майбутнє наукової етики

У ХХІ столітті відбувається трансформація наукової діяльності: з приватного інтелектуального процесу вона стає відкритим соціальним явищем. Конвенції, декларації й хартії:

- Розширюють розуміння відповідальності: від індивідуального до інституційного, від національного до глобального;
- Формують етичні орієнтири для нових сфер — цифрової науки, біотехнологій, штучного інтелекту;
- Підкреслюють необхідність постійного оновлення етичних принципів — відповідно до наукового поступу й запитів суспільства.

Таким чином, міжнародні конвенції про наукову комунікацію та статус ученого — це не лише декларації, а живі інструменти етичної інтеграції, що сприяють побудові глобального академічного простору, де повага до істини,

гідності та відповідальності є вищим пріоритетом.

В сучасному світі наукове знання перестас бути лише внутрішньою справою дослідницьких колективів і набуває нових форм впливу — культурного, економічного, політичного. Тому завдання етики науки — не обмежувати інновацію, а керувати нею в інтересах людяності, безпеки, справедливості.

Важливим є усвідомлення того, що академічна доброчесність — це не набір заборон, а передусім система моральної відповідальності: перед колегами, суспільством, довіряльцями, майбутніми поколіннями. Цінності доброчесності знаходять своє втілення в таких сферах, як публікаційна етика, рецензування, консультування, застосування результатів досліджень. Водночас новітні виклики — біотехнології, штучний інтелект, генно-редагування — потребують переосмислення традиційних рамок відповідальності та етичних стратегій.

Принципи глобальної етики, що закладені в міжнародних конвенціях, таких як Рекомендації ЮНЕСКО чи Сінгапурська декларація, відкривають шлях до формування універсального простору довіри між дослідниками різних країн. Вони слугують орієнтирами для побудови інституційної політики етичного супроводу науки, інструментами запобігання академічній недоброчесності, а також основою для формування культури відкритої, рефлексивної, відповідальної наукової комунікації.

Особливу роль у підтримці доброчесності відіграє професійна етика дослідника. Вона виявляється не лише в методологічній ретельності чи точності даних, а й у здатності до моральної рефлексії, готовності відмовитися від вигоди заради принципу, відкритості до конструктивної критики та міждисциплінарного діалогу. Сучасний науковець — це не лише виробник знання, а й медіатор між наукою та суспільством, учасник глобальних ціннісних дебатів.

Таким чином, наукова етика і доброчесність не зводяться до формального дотримання стандартів. Вони є інтегральною частиною наукової культури, що забезпечує її довготривалу легітимність, ефективність та гуманістичну місію. Тільки поєднання професіоналізму, моральної відповідальності та глобальної етичної свідомості дозволить науці бути джерелом сталого розвитку, довіри й надії для людства в XXI столітті.

ТЕМА 6. МОРАЛЬНІ ІДЕАЛИ НАУКОВОГО СЕРЕДОВИЩА ТА ПРОВЕДЕННЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

1. Академічне середовище як місце формування особливого ідеалу моральності, значення цього ідеалу для культури

Академічне середовище — це не лише інституційний простір, в якому здійснюється освітня та наукова діяльність, а й складна соціокультурна система, що виконує низку унікальних функцій, серед яких особливо важливою є формування специфічного морального ідеалу. Цей ідеал не виникає стихійно, а є результатом багатовікової еволюції наукової культури, що базується на принципах чесності, об'єктивності, доброчесності, поваги до іншої думки, відповідальності перед суспільством.

Академічна моральність: визначення та характеристики

Академічна моральність — це система етичних норм, цінностей і установок, що регламентують поведінку учасників освітнього і наукового процесу. Вона виходить за межі загальноприйнятої етики, оскільки передбачає підвищені вимоги до відповідальності, правдивості, інтелектуальної скромності та самодисципліни. Цей тип моральності:

- формується поступово через залучення до наукового дискурсу;
- підтримується традиціями академічних інституцій;
- відтворюється через норми взаємодії в науковому співтоваристві;
- корелює з поняттям «академічної доброчесності», яка вважається ядром етики науки.

Соціокультурна роль академічного середовища

Академічне середовище виконує важливу **культуротворчу функцію**, оскільки продукує, відтворює та транслює моральні цінності, що мають загальнолюдське значення. Зокрема, саме в цьому середовищі закладається повага до:

- об'єктивності знань;
- вільного обміну ідеями;
- неупередженого дослідження;
- діалогу замість конфронтації;
- інтелектуального партнерства замість конкуренції будь-якою ціною.

Таким чином, академічна культура формує у студентів та молодих науковців особливу етичну чутливість, що полягає у вмінні розрізняти допустиме і недопустиме не лише на формально-юридичному, а й на моральному рівні. Вона стає основою для їх подальшої професійної ідентичності та забезпечує сталий розвиток освітньої і наукової сфери.

Ідеал моральності в академічному просторі

Особливий ідеал моральності, який формується в академічному середовищі, охоплює низку ключових компонентів:

1. **Інтелектуальна чесність** — небажання спотворювати результати, уникати плагіату, фальсифікацій чи приховування важливої інформації.
2. **Критичне мислення** — здатність ставити під сумнів навіть усталені істини, відкритість до нових поглядів, повага до альтернативних позицій.
3. **Повага до праці інших** — етичне використання чужих ідей, належне цитування, визнання авторства.
4. **Відданість істині** — прагнення до об'єктивного дослідження навіть тоді, коли результати йдуть урозріз із особистими або інституційними очікуваннями.
5. **Гуманізм** — орієнтація на благо людства як кінцеву мету наукової діяльності.

Ці компоненти разом формують **етичну атмосферу**, яка не лише підтримує високі стандарти у науковій та освітній діяльності, а й сприяє розвитку особистості, здатної до рефлексії, самоаналізу, морального вибору.

Вплив на студентів та молодих науковців

Формування етичного ідеалу в академічному середовищі особливо важливе для студентів, які лише вступають у наукову спільноту. Саме тут вони вперше зіштовхуються з вимогами академічної доброчесності, відповідальності за власні тексти, етичними дилемами, пов'язаними з оцінюванням, авторством, участю в колективних проектах. Академічна моральність у цьому контексті виконує **виховну функцію**, перетворюючись на частину внутрішнього світу майбутнього фахівця.

Значення для загальної культури

Наукова моральність, сформована в академічному середовищі, має значення не лише для окремого індивіда чи інституції, а й для всієї культури в цілому. Вона сприяє утвердженню ідеалів **відкритості, раціональності, доказовості**, що є фундаментом демократичного суспільства. Саме тому академічна моральність має бути підтримана, передана наступним поколінням і захищена як культурне надбання.

2. Зв'язок моральних та професійних якостей наукового працівника

Наукова діяльність — це не лише інтелектуальна праця, а й форма **моральної взаємодії людини з реальністю**. У ній поєднуються когнітивна, соціальна та етична сфери, що накладає на дослідника особливі зобов'язання. Висока **професійна компетентність** без моральної свідомості може перетворити науку на деструктивну силу, тоді як моральність без професіоналізму — на абстрактний набір добрих намірів. Тому **етика науки** розглядає професіоналізм і моральність як дві невіддільні складові діяльності науковця, що взаємно

підсилюють і коригують одна одну.

2.1. Поняття моральних якостей науковця

Моральні якості наукового працівника — це не лише загальнолюдські чесноти, а специфічні риси, що виявляються у взаємодії з істинністю знань, колегами, інституціями, суспільством. До ключових моральних якостей належать:

- **Правдивість і чесність** — науковець зобов'язаний подавати результати об'єктивно, не фальсифікувати дані, не маніпулювати інтерпретаціями. Наука не терпить неправди.
- **Відповідальність** — етична здатність передбачати наслідки власних дій у дослідницькій, викладацькій, публічній сфері. Це не лише юридична чи адміністративна, а й моральна відповідальність.
- **Емпатія і повага** — важливі для етичного ставлення до об'єкта дослідження (особливо, якщо це людина або соціальна група), а також до колег у професійній взаємодії.
- **Доброчесність** — внутрішня схильність до дотримання правил, стандартів, принципів навіть за відсутності зовнішнього контролю.
- **Скромність і самокритика** — готовність визнати обмеженість своїх знань, припуститися помилок, відкритість до зовнішньої критики.

2.2. Професійні якості вченого

Професійні якості — це сукупність знань, умінь, навичок, способів мислення, що забезпечують ефективну наукову роботу. До них належать:

- **Аналітичне та критичне мислення** — здатність бачити зв'язки, закономірності, протиріччя.
- **Методологічна грамотність** — розуміння і вміння застосовувати методи, що відповідають етичним стандартам (добровільна участь у дослідженнях, конфіденційність, захист даних тощо).
- **Комунікативна компетентність** — етика спілкування в науковому середовищі, вміння будувати діалог, аргументовано критикувати, конструктивно реагувати на заперечення.
- **Професійна рефлексія** — усвідомлення меж своєї компетенції, етичних ризиків, соціального контексту дослідження.

2.3. Як моральні якості підсилюють професійні

Без морального фундаменту навіть найбільш блискучі професійні навички можуть бути використані аморально або деструктивно. Наприклад:

- науковець, який володіє методами статистики, але фальсифікує вибірку — порушує етичні засади дослідження;
- фахівець, що вміє працювати з чутливою інформацією, але розголошує її — ставить під загрозу права учасників дослідження;

- викладач, який не визнає авторства студента — порушує принцип академічної справедливості.

Моральні якості задають **етичні рамки** професійної діяльності, запобігаючи використанню науки на шкоду людині або суспільству. Водночас вони формують **професійну надійність** вченого, що робить його гідним довіри як у вузькому колі фахівців, так і в суспільстві загалом.

2.4. Залежність моральності від професіоналізму

Зворотний зв'язок теж істотний. Моральні наміри не матимуть ефективного втілення без відповідної підготовки. Наприклад:

- бажання допомогти суспільству через науку вимагає компетентності у своїй сфері;
- етичне інтерв'ювання передбачає знання етапів взаємодії з респондентами;
- добрі наміри можуть завдати шкоди, якщо дослідник не врахує культурні, соціальні, когнітивні особливості об'єкта.

Тобто **моральність не замінює професіоналізм**, а потребує його для реалізації.

2.5. Єдність етичного і професійного — основа академічної довіри

У світі наукових публікацій, грантів, рецензування, академічних зв'язків **довіра** — це капітал, який забезпечується не лише науковими досягненнями, а й моральною репутацією. Вияв порушень (плагіат, фальсифікація, «невидимі» співавтори, використання службового становища тощо) може не лише зашкодити кар'єрі окремого науковця, а й підірвати довіру до наукового закладу, дисципліни, країни.

2.6. Роль морального виховання у професійному становленні

Моральність не є вродженою. Вона формується:

- в ході навчання через академічну культуру;
- завдяки прикладу наставників;
- через етичні обговорення на семінарах і конференціях;
- у процесі рефлексії професійної відповідальності.

Тому моральне виховання має бути **інтегрованим компонентом професійної підготовки психолога, філософа, медика, фізика чи будь-якого іншого вченого**.

3. Поняття відповідальності в етиці. Види відповідальності

У системі моральних координат, що регулюють поведінку особистості, поняття **відповідальності** займає одне з центральних місць. В етичному контексті воно визначає міру усвідомлення особою наслідків своїх вчинків та готовність нести за них моральні, соціальні, професійні або правові наслідки. У сфері науки відповідальність набуває особливого змісту — вона поєднує **прагнення до істини, усвідомлення соціальної значущості знання, моральну чутливість до його наслідків, а також професійну дисципліну та**

самоконтроль.

3.1. Етика відповідальності: філософське та прикладне розуміння

Філософія відповідальності, яка сформувалася на межі XX–XXI століть (зокрема, в роботах Ганса Йонаса, Карла Ясперса, Пола Рікьора), наголошує: **чим більші можливості має людина — тим більша її відповідальність**. Це особливо стосується вчених, діяльність яких може мати далекосяжні соціальні, технологічні, екологічні наслідки. Наукове знання стає інструментом не лише пізнання, а й перетворення світу, а отже, вимагає **етичного регулювання**.

Формально, відповідальність — це:

- зобов'язання суб'єкта дотримуватись певних моральних, правових чи професійних норм;
- здатність передбачати результати дій;
- готовність приймати оцінку і відповідати за вчинки.

Але на глибинному рівні відповідальність — це **моральна чесність** перед собою, науковим середовищем, суспільством і людством.

3.2. Основні компоненти відповідальності:

1. **Свідомий вибір**: відповідальна дія — це така, яку особа могла не здійснювати, але зробила добровільно, усвідомлюючи її значення.
2. **Мотив**: етична оцінка залежить не лише від результату, а й від внутрішніх намірів — чи був мотив морально виправданим.
3. **Передбачення наслідків**: відповідальна людина вміє передбачати, кому і як може зашкодити її дія або бездіяльність.
4. **Готовність нести наслідки**: включає здатність визнати помилки, компенсувати шкоду, понести моральну чи юридичну санкцію.

3.3. Класифікація видів відповідальності в науці

1. Особиста (індивідуальна) відповідальність:

- полягає в тому, що науковець самостійно відповідає за точність своїх даних, доброчесність у публікаціях, етичність методів збору даних;
- включає обов'язок не допускати фальсифікації, не вдаватися до плагіату, уникати конфлікту інтересів;
- є основою **наукової етики як внутрішньої саморегуляції**.

2. Колективна відповідальність:

- у багатьох наукових проектах працюють групи дослідників — кожен має власну зону відповідальності, але відповідальність за підсумковий результат розподіляється;
- спільне авторство вимагає прозорого розподілу внесків, а також готовності всієї групи відповідати за якість та етичність результатів.

3. Професійна відповідальність:

- вчені як спільнота мають систему норм — **етичні кодекси**, внутрішні

стандарти, що регулюють рецензування, публікації, обробку конфіденційної інформації;

- за дотриманням цих норм слідкують **редколегії, комітети з етики, асоціації**, які можуть застосовувати моральні та професійні санкції — зняття публікацій, заборону рецензування, відкликання ліцензії тощо.

4. Адміністративна і юридична відповідальність:

- у разі порушення законодавства (наприклад, несанкціоноване використання персональних даних, дослідження без інформованої згоди, фінансові зловживання) науковець може бути притягнений до дисциплінарної, адміністративної або кримінальної відповідальності;
- юридичний рівень тісно пов'язаний з моральним — часто офіційні порушення є лише вершиною етичних проблем.

5. Соціальна і глобальна відповідальність:

- включає обов'язок враховувати, як результати досліджень вплинуть на людей, суспільство, екологію, міждержавні відносини;
- прикладом є дослідження зі штучного інтелекту, біоетики, нанотехнологій, генної інженерії — вони мають потенційно значущі наслідки, і від вченого очікується **прогностична етична чутливість**;
- це відповідальність **не лише за теперішнє, а й за майбутнє людства**.

3.4. Проблема розмивання відповідальності

Однією з актуальних загроз у сучасній науці є розмивання відповідальності, коли:

- проект є багаторівневим, і ніхто не контролює всі етапи;
- інституції перекладають відповідальність на окремих виконавців;
- механізми контролю є формальними або неіснуючими.

У таких умовах важливою є **суб'єктна етика** — тобто готовність кожного науковця **взяти на себе відповідальність**, навіть коли це не передбачено інструкцією.

3.5. Виховання культури відповідальності

Формування відповідальності як моральної риси починається ще на етапі академічної освіти. Для цього необхідно:

- інтегрувати обговорення етичних дилем у навчальні курси;
- аналізувати конкретні кейси академічних порушень;
- формувати рефлексію через наукову практику (написання курсових, участь у дослідженнях, захист результатів);
- забезпечити **етичне наставництво** з боку викладачів.

Підсумок:

Відповідальність у науці — це не лише дотримання зовнішніх норм, а насамперед **внутрішня готовність діяти свідомо, чесно, з урахуванням**

моральних наслідків. Це основа академічної доброчесності та довіри до науки як суспільного інституту.

4. Відмінності «внутрішньої» етики науки як нормативного регулювання стосунків всередині самого наукового товариства

Система етичних координат наукової діяльності включає як **зовнішні** (соціальні, суспільні) норми, так і **внутрішні** — ті, що діють безпосередньо в межах самої наукової спільноти. Якщо зовнішня етика науки стосується відповідальності вченого перед суспільством, державою, майбутніми поколіннями, то **внутрішня етика** фокусується на регуляції **взаємин між самими науковцями**, формуванні моральних правил академічного життя, підтримці наукової доброчесності.

Цей тип етики не є абстрактною категорією — він утворює **моральний порядок** науки, без якого вона не може функціонувати як цілісна, ефективна, відповідальна система знання. Порушення внутрішньої етики часто не караються юридично, але ведуть до **втрати наукової репутації**, ізоляції, або й до руйнування цілих наукових шкіл.

4.1. Природа внутрішньої етики науки

Внутрішня етика — це форма **професійної моральності**, що формується в межах саморегуляції наукового середовища. Вона складається з норм, які мають **звичасвий, неформалізований, але обов'язковий характер**, і виникають як результат колективної практики, узгодженості дослідницьких процедур, авторитету старших колег, етичних кодексів наукових інституцій, публічних дискусій.

Характерною особливістю внутрішньої етики є її **автономність**: вона не нав'язується зовні, а є результатом **внутрішнього консенсусу** професійної спільноти.

4.2. Основні функції внутрішньої етики

1. **Формування довіри:** довіра між дослідниками — критично необхідна для обміну даними, співавторства, спільних проектів. Вона базується на припущенні, що колега діє етично.
2. **Підтримка стандартів наукової якості:** доброчесна наука не можлива без етичної дисципліни — адже будь-яка фальсифікація, запозичення, маніпуляція одразу ставить під сумнів істинність результатів.
3. **Збереження безперервності наукових традицій:** внутрішня етика передається як моральне знання — від старших до молодших, у наукових школах, на семінарах, у публічному науковому житті.
4. **Запобігання етичним конфліктам:** чітко сформульовані правила взаємодії мінімізують ризики конфліктів інтересів, несправедливого авторства, неетичного рецензування.

5. **Забезпечення внутрішнього порядку:** без етичної культури будь-яка система перетворюється на арену боротьби інтересів, маніпуляцій, ієрархій.

4.3. Основні етичні норми наукового середовища

- **Чесність у дослідженні:** включає достовірність методів, чесне представлення результатів, відмову від підтасовування даних.
- **Правила авторства:** етичні критерії включення до списку співавторів (суттєвий внесок, інтелектуальна участь), заборона привласнення чужих результатів чи «почесного» авторства.
- **Етика рецензування:** дотримання конфіденційності, об'єктивність, заборона використання прочитаних матеріалів у власних цілях до їх публікації.
- **Коректне цитування:** визнання джерел ідей, результатів і текстів — запорука наукової чесності та визнання авторського внеску.
- **Толерантність до критики:** конструктивна дискусія як норма; заперечення не повинні переходити в особисті напади чи маніпуляції.
- **Взаємоповага в академічному просторі:** включає етичну поведінку під час конференцій, захистів, керівництва роботами студентів, виступів у ЗМІ.

4.4. Внутрішня етика як механізм регуляції науки

Наука — це самокоригувальна система. Внутрішня етика виконує роль **етичного компаса**, за допомогою якого спільнота:

- коригує поведінку окремих учасників (через осуд, відмову від співпраці, виключення з асоціацій);
- зберігає критерії істинності;
- оновлює власні стандарти у відповідь на нові виклики (наприклад, питання авторства у штучно згенерованих текстах чи відповідальність при використанні big data).

Це система **соціального і професійного самозахисту**, яка дозволяє науці не деградувати і не перетворитись на комерціалізований або бюрократизований механізм.

4.5. Внутрішня етика в умовах глобалізації науки

У XXI столітті наука стала транснаціональною. Це виклик для внутрішньої етики, оскільки:

- різні країни мають відмінні традиції, але науковці повинні дотримуватись єдиних стандартів;
- зростає обсяг міждисциплінарних, міжуніверситетських, міжконтинентальних колаборацій — довіра стає особливо критичною;
- виникають нові виклики — академічна конкуренція, грантова залежність,

публікаційний тиск, що можуть руйнувати етичні засади.

У таких умовах зростає роль **етичних кодексів** як формалізованих версій внутрішньої етики, а також **етичних комітетів**, здатних оцінювати складні ситуації з урахуванням культурного контексту.

4.6. Внутрішня етика як предмет освіти і виховання

Формування внутрішньої етики не відбувається автоматично — воно є результатом:

- **усвідомленого педагогічного процесу** — курси з академічної доброчесності, дискусії на етичні теми, ознайомлення з прикладами етичних і неетичних практик;
- **етичного моделювання** — поведінка викладача як еталон для студента, культура рецензій, презентацій, взаємодії в дослідницьких групах;
- **саморефлексії** — розвиток здатності ставити собі етичні запитання: чи правильно я дію, чи справедливо оцінюю внесок колег, чи не зловживаю довірою?

Підсумок:

Внутрішня етика науки — це серцевина професійної моральності науковця. Вона забезпечує не лише етичну стійкість індивіда, а й життєздатність науки як суспільного інституту. В її основі — чесність, відповідальність, повага, відкритість і солідарність. Без цього морального каркасу наука втрачає свій сенс як сфера істини, критичного мислення і служіння людству.

5. Наука і соціум: неоднозначність вимоги відповідальності науки

Сучасна наука — це глобальний соціальний інститут, діяльність якого впливає на всі сфери життя: економіку, політику, медицину, довкілля, освіту, культурні норми та навіть особисті рішення громадян. Проте зростання ролі науки в житті суспільства неминує породжує **етичні очікування**, які часто суперечливі, амбівалентні або й внутрішньо конфліктні. З одного боку, суспільство покладає великі надії на науку як на рушій прогресу. З іншого — вимагає, щоб цей прогрес був **етично обґрунтованим, безпечним, гуманним**, а науковці — соціально відповідальними.

5.1. Історичне тло: зміна статусу науки в суспільстві

У XVIII–XIX століттях наука сприймалась як **універсальний інструмент пізнання істини**, що вивільняє людство з-під влади забобонів. Наукове відкриття було втіленням раціональності, прогресу, об'єктивності. Вважалося, що наука має автономію і морально нейтральна: вона дає знання, а вже суспільство вирішує, як ці знання використовувати.

Проте вже у XX столітті, особливо після створення атомної бомби, стало зрозуміло, що **наукові відкриття можуть мати руйнівні наслідки**, і тому вчені не можуть більше ховатися за ілюзією «чистого знання». Виникла вимога — **не**

тільки знати, а й відповідати за наслідки знання.

Цей зсув породив сучасну дискусію: **чи має наука бути відповідальною, і якщо так, то в чому саме полягає ця відповідальність?**

5.2. Природа неоднозначності: чому відповідальність науки не є однозначною

1. Багатовекторність суспільних очікувань

Суспільство — це не єдина сутність. Різні групи мають різні, а часом протилежні очікування від науки:

- Економісти хочуть інновацій для зростання прибутку.
- Екологи — обмеження технологій, що шкодять довкіллю.
- Пацієнти — швидкого впровадження нових ліків.
- Правозахисники — гарантії біоетичної безпеки.

Наука часто опиняється **між суперечливими інтересами**, і в кожному випадку очікується, що вона «поведе себе відповідально».

2. Проблема непрямих або відкладених наслідків

Багато відкриттів можуть мати **непередбачувані або відкладені у часі наслідки**:

- Синтетичні добрива підвищили врожайність, але згодом спричинили ерозію ґрунтів.
- Генна інженерія відкрила шлях до лікування хвороб, але поставила етичні питання про редагування ембріонів.
- Розвиток соціальних мереж на основі алгоритмів штучного інтелекту призвів до маніпуляцій громадською думкою.

У таких випадках важко визначити, **хто і за що конкретно несе відповідальність**: за відкриття, за технологічну реалізацію, за застосування?

3. Науковець і межі контролю

Науковець не завжди контролює те, як його відкриття буде використане. Наприклад, дослідження в галузі поведінкової психології можуть бути застосовані для **маніпуляцій у рекламі чи політиці**, а дослідження з біотехнологій — для розробки біологічної зброї. Чи може він відповідати за це? Формально — ні, але морально — питання відкрите.

4. Конкуренція між науковою свободою і соціальною відповідальністю

Наукова свобода — фундаментальне право вченого, визнане академічними традиціями і правовими системами. Проте ця свобода не є абсолютною. Вона **завжди перебуває в напрузі з вимогами суспільства**:

- свобода досліджувати — проти заборони працювати з певними об'єктами (зародки, біометрика тощо);
- свобода публікувати — проти обмежень щодо потенційно небезпечних знань;

- свобода фінансування — проти залежності від бізнесу чи політичних кіл.

Ця напруга не має остаточного вирішення, і саме вона робить вимогу відповідальності **неоднозначною і відкритою для дебатів**.

5.3. Сучасні підходи до осмислення відповідальності науки

У етичній та соціологічній думці сформувалися різні моделі розуміння наукової відповідальності:

1. **Класична модель нейтральності:** наука створює знання, але не несе відповідальності за його застосування. Цю позицію нині критикують як аморальну або застарілу.
2. **Гуманістична модель:** науковець зобов'язаний враховувати етичні, екологічні, гуманітарні наслідки своєї роботи — від постановки теми до публікації результатів.
3. **Інтегративна модель:** відповідальність розглядається як колективна — наука, технологія, бізнес, політика, медіа повинні діяти узгоджено, беручи на себе **сферу спільної етичної відповідальності**.
4. **Принцип обережності (precautionary principle):** якщо наслідки нової технології є невідомими або потенційно небезпечними, то її впровадження має бути тимчасово зупинене до отримання повного етичного обґрунтування.

5.4. Приклади з практики: конфлікти навколо відповідальності науки

- **Розробка штучного інтелекту:** дискусії про автоматизацію рішень, втрату контролю, етичність заміни людського судження машинним.
- **Редагування геному (CRISPR):** проблема модифікації людських ембріонів, потенціал для створення «генетичної нерівності».
- **Кліматичні дослідження:** політизація результатів, тиск з боку енергетичних корпорацій.
- **COVID-19:** дискусії про відкритість результатів, публікацію неперевіраних даних, моральну відповідальність урядів за прийняття рішень на основі наукових моделей.

5.5. Формування культури відповідального вченого

У відповідь на виклики неоднозначності, академічна освіта має формувати **етичну компетентність вченого**, яка включає:

- здатність до моральної рефлексії;
- критичне мислення стосовно власних досліджень;
- розуміння соціального контексту науки;
- готовність до етичного діалогу;
- вміння розмежовувати допустиме, бажане і неприйнятне в науковій практиці.

Відповідальність науки — це **процес, а не кінцевий стан**. Вона завжди

залежить від історичного, технологічного і культурного контексту, але водночас має зберігати універсальні орієнтири — гуманність, прозорість, чесність, безпеку, служіння загальному благу.

6. Необхідні моральні обмеження науки як виду людської діяльності. Можливість різного використання наукових результатів

У ХХІ столітті наука перетворилася на провідну силу цивілізаційного поступу. Вона формує архітектуру сучасного світу: технології, медицину, економіку, комунікацію, державне управління. Проте разом із розширенням можливостей науки зростають **ризики її безконтрольного застосування**, що може нести загрозу людині, природі, культурі. Саме тому в етиці науки виникає концепт **морального обмеження** — свідомого самостримування, яке не руйнує наукову свободу, а навпаки, зберігає її гуманістичну сутність.

6.1. Підстави для моральних обмежень науки

Наука є ціннісно навантаженою діяльністю, адже:

- вона впливає на **людське життя і гідність**;
- змінює **біологічні, соціальні, екологічні системи**;
- її результати мають **довготривалу, а часто й незворотну дію**.

Ці особливості роблять науку **етично чутливою сферою**, що вимагає не лише технічної регуляції, а й моральної відповідальності. Не все, що можливо з технічної точки зору, є допустимим з моральної. Саме ця межа — між "можна" і "етично правильно" — і є полем дії моральних обмежень.

6.2. Етичні принципи, що визначають межі науки

1. **Гуманізм** — першочергове значення має людська гідність, автономія, добробут.
2. **Принцип невиконання шкоди (non-maleficence)** — якщо дія потенційно може зашкодити людині чи природі, вона має бути зупинена.
3. **Інформована згода** — суб'єкти досліджень мають право повністю розуміти, на що вони погоджуються.
4. **Принцип прозорості** — недопустимість приховування цілей або можливих наслідків дослідження.
5. **Принцип відповідальності** — науковець відповідає за не лише безпосередній результат, а й за потенційне використання свого відкриття.

6.3. Можливість різного використання наукових результатів

Наукове відкриття **не є самоцінністю**, якщо його впровадження може мати протилежні ефекти. Історія знає чимало прикладів, коли **одне й те саме відкриття використовувалося з протилежними цілями**:

- Відкриття нуклеарної енергії — електростанції або атомна бомба.
- Технології біометричного розпізнавання — для безпеки або для тотального контролю.

- Інформація про поведінкові моделі — для психотерапії або для маніпуляції вибором.

Етична проблема в тому, що **науковець не завжди може контролювати спосіб використання своїх результатів**, однак це не звільняє його від потреби **етичної передбачливості** — уявлення про те, до чого може призвести його дослідження.

6.5. Інституційні механізми впровадження моральних обмежень

1. **Етичні комітети** — оцінюють проєкти на предмет дотримання прав людини, біоетики, доброчесності.
2. **Етичні кодекси професій** — описують стандарти поведінки, обов'язки перед суспільством, колегами, досліджуваними.
3. **Міжнародні декларації** — (наприклад, Кодекс Нюрнберзького процесу, Хельсінкська декларація) регламентують основи допустимої наукової діяльності.
4. **Внутрішні академічні структури** — факультетські, університетські правила, що регламентують захист прав учасників дослідження, порядок етичної експертизи.
5. **Публічне обговорення** — наукова етика активно формується через дебати, конференції, публікації, де проговорюються нові виклики й формуються консенсусні рішення.

6.6. Етична культура як фундамент моральних обмежень

Зрештою, найефективніший механізм морального обмеження — **етична культура самого вченого**, яка:

- засвоюється в академічному середовищі;
- формується через навчання, наставництво, особисту рефлексію;
- зміцнюється у процесі участі в професійній спільноті.

Етична культура дає змогу не лише дотримуватися формальних правил, а й **бачити моральний зміст власної діяльності**, діяти відповідально в умовах невизначеності, робити вибір не лише з погляду ефективності, а й справедливості.

7. Етика науки та етика технології. Відповідальність вченого перед людством, країною, науковим товариством, науковою школою

У сучасному світі кордони між наукою і технологією стають усе більш розмитими. Майже кожне наукове відкриття рано чи пізно втілюється в технологічну розробку. У зв'язку з цим виникає потреба чітко розрізняти та водночас поєднувати **етику науки і етику технології** — як окремі, але взаємопов'язані сфери моральної відповідальності.

Цей пункт передбачає розгляд:

- сутнісної різниці між етикою науки і технологій;

- нових викликів, що виникають у сфері застосування знань;
- ролі вченого в контексті моральної відповідальності не лише перед науковою спільнотою, а й перед суспільством, людством, своєю державою та науковою традицією, до якої він належить.

7.1. Етика науки та етика технології

Етика науки:

- Фокусується на **процесі створення знання**.
- Оцінює **етичність дослідження**: об'єкт, метод, умови, дотримання принципів доброчесності.
- Ставить запитання: *чи допустимо досліджувати це питання? чи є метод морально прийнятним? чи дотримані права учасників?*

Етика технології:

- Оцінює **наслідки застосування знань** у вигляді технічних засобів, продуктів, рішень.
- Ставить запитання: *чи безпечно впровадження цієї технології? які соціальні, екологічні, моральні наслідки вона матиме? хто контролює її використання?*

Хоча ці етики різняться за спрямованістю, обидві стосуються **відповідальності науковця** на різних етапах — як при формулюванні дослідницьких запитів, так і при їх реалізації у реальному світі.

7.2. Типи відповідальності науковця

1. Перед людством

- Глобальна наукова діяльність впливає на усе людство: від екології до медицини, від штучного інтелекту до зміни клімату.
- Вчений зобов'язаний **оцінювати можливий глобальний ефект своєї праці** та дотримуватись принципів сталого розвитку, поваги до прав людини, збереження людського виду.

2. Перед науковим товариством

- Довіра між вченими є основою колективної роботи: спільні проекти, конференції, рецензування.
- Відповідальність тут включає:
 - чесне авторство;
 - повагу до праці інших;
 - недопущення фальсифікацій;
 - підтримку високих стандартів публікації;
 - участь у професійному розвитку колег і студентів.

3. Перед науковою школою

- Наукова школа — це сукупність учнів, колег, напрямів, методів, що

формують «інтелектуальне середовище» вченого.

- Відповідальність тут полягає у:
 - дотриманні і продовженні традицій (започаткованих методів, тем, підходів);
 - підтримці молодих дослідників;
 - захисті академічної культури, яка формується в межах школи;
 - чесному репрезентуванні школи на зовнішньому рівні.

7.3. Конфлікти відповідальності

Часто ці типи відповідальності **входять у суперечність**:

- Наприклад, вчений може мати патріотичне завдання перед державою, але його дослідження можуть суперечити глобальним етичним стандартам (застосування тортур, пропаганда).
- Або навпаки — глобальна спільнота вимагає припинити певний напрям, який є пріоритетним для країни через політичні чи оборонні міркування.
- Конфлікт може виникнути і в межах академічної спільноти — між лояльністю до школи та необхідністю викривати плагіат чи недоброчесність колеги.

Відповідальність у цьому випадку — не лише зовнішній обов'язок, а **внутрішнє моральне рішення**, яке вимагає розвинутої етичної компетентності, критичного мислення та готовності до морального вибору.

7.4. Професійна автономія і етична співвідповідальність

Сучасний науковець не є ізольованим дослідником, а **суб'єктом глобального етичного поля**, в якому:

- знання — це не лише капітал, а й зобов'язання;
- технології — не лише досягнення, а й виклик;
- спільнота — не лише професійне середовище, а й моральне коло взаємної підтримки та контролю.

Етика науки у цьому сенсі виступає не як обмеження свободи, а як **умова її осмисленого, відповідального здійснення**.

8. Роль вченого у суспільстві. Моральні аспекти функціонування наукових шкіл

Науковець — це не лише носій спеціалізованого знання, а й активний учасник суспільного життя. Його діяльність має вплив на формування світогляду, соціальної політики, культурних цінностей, етичних норм. Особливе значення має його роль у **вихованні наступних поколінь дослідників** — у межах наукових шкіл, що функціонують як осередки не лише інтелектуальної, а й моральної спадковості.

У цьому контексті важливо розглянути:

1. **соціальну місію вченого** як публічного інтелектуала та етичного

авторитета;

2. **моральні засади функціонування наукових шкіл**, як осередків репродукції не лише знань, а й етичних практик.

8.1. Вчений як суспільно значуща постать

Історично вчені відігравали важливу роль у розвитку суспільства. Їхня **інтелектуальна автономія** і здатність критично мислити ставала опорою для:

- прогресивних змін (наукові революції, реформи);
- моральної критики несправедливості;
- формування гуманістичних орієнтирів.

Сучасний науковець може виступати:

- **експертом** — у ЗМІ, урядових структурах, громадських ініціативах;
- **медіатором** — між знанням і суспільством, наукою і політикою;
- **моральним зразком** — завдяки прозорості, чесності, професійній гідності.

Його діяльність має бути **суспільно відповідальною** навіть за умов комерціалізації науки, політизації досліджень, інформаційного тиску. Етика вимагає від ученого не бути «технічним виконавцем», а діяти як **моральний агент**, здатний публічно відстоювати наукову істину та суспільне благо.

8.2. Наукові школи як осередки формування професійної та моральної культури

Наукова школа — це не просто група людей, що працюють над однією темою, а спільнота, яка об'єднується навколо:

- певної методології;
- ціннісної орієнтації;
- наставництва та традиції.

Вона відіграє ключову роль у **вихованні нових поколінь учених**, тому її функціонування має також етичну вимірність.

Моральні функції наукових шкіл:

1. Передача етичних норм:

- через практику, приклади старших колег;
- через обговорення проблем академічної доброчесності, відповідальності, прозорості.

2. Формування наукової гідності:

- підтримка чесності у дослідженнях;
- розвиток почуття належності до спільноти, яка не терпить плагіату чи фальсифікацій.

3. Критичне мислення і толерантність:

- створення простору, де можна відкрито ставити запитання, дискутувати, не боячись осуду чи тиску;

- водночас — повага до авторитету та спадщини.

4. Справедливість і прозорість:

- чесний розподіл авторства, участі в проектах, відповідальності;
- запобігання фаворитизму, «неписаним» ієрархіям.

8.3. Етичні виклики у функціонуванні наукових шкіл

Як і будь-яке людське середовище, наукова школа може бути не лише джерелом морального розвитку, а й **місцем етичних ризиків**, зокрема:

- **авторитаризм керівника** (домінування однієї думки, утиск альтернативних підходів);
- **непрозоре авторство** (включення осіб до списків без їх реального внеску, або вилучення заслуг молодших учасників);
- **перевага ієрархічності над якістю** (цінування «вірності» вище за результативність);
- **замовчування порушень** через страх «зруйнувати школу».

Ці ризики вимагають **свідомого формування етичної культури** всередині наукових шкіл, яка ґрунтується на принципах:

- горизонтальної взаємоповаги;
- морального лідерства (а не контролю);
- відкритого діалогу;
- прозорості у прийнятті рішень.

Вчений як лідер і моральний наставник

Керівник наукової школи несе **подвійну відповідальність**:

- **інтелектуальну** — за якість, новизну, репутацію школи;
- **етичну** — за стиль комунікації, стосунки, довіру, атмосферу взаємоповаги.

Його поведінка формує **етичні орієнтири** для студентів, аспірантів, молодших науковців. Якщо наставник чесний, відкритий до критики, визнає помилки — це закладає **модель етичного професіонала**, якої прагнутимуть учні.

Висновок: науковець як етична постать

У підсумку, вчений несе **багаторівневу моральну відповідальність**:

- перед собою — як індивідом, що формує свою гідність і сумління;
- перед наукою — як член професійної спільноти;
- перед школою — як учасник етичної традиції.

Етика науки починається **не з норм, а з людей**, які щоденно своїм вибором будують моральну основу наукової культури.

Саме в школах формуються **науковці як моральні особистості**, здатні мислити не лише в межах дисциплін, а й в межах **етичних рамок відповідальності, гідності, чесності**. Наукова школа – це не просто інституція, а **жива моральна тканина академічного світу**, яка потребує постійного оновлення, догляду і саморефлексії.

ТЕМОЮ 7: «АКАДЕМІЧНА НЕЧЕСНІСТЬ ТА ЇЇ ПОПЕРЕДЖЕННЯ. ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ АКАДЕМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ»

Наукове авторство: етичні засади, відповідальність і культура академічної взаємодії

Наукова публікація є ключовим елементом академічної діяльності, оскільки через неї реалізується комунікація вченого з науковою спільнотою. Публікації слугують не лише способом презентації нових знань, методів та ідей, але й підтвердженням першості у відкритті, засобом апробації та рецензування результатів, а також способом накопичення академічного капіталу дослідника — його репутації, цитованості та професійного впливу.

Однак **наукова публікація** — це не просто форма звітності чи досягнення певного кар'єрного етапу. Вона є моральним актом, що передбачає відповідальне ставлення до істини, повагу до інтелектуальної праці інших та особисту доброчесність. Саме тому визначення авторства в науковій публікації — не технічна формальність, а глибоке етичне зобов'язання кожного члена наукової спільноти.

Згідно з міжнародними етичними стандартами, такими як рекомендації COPE, ICMJE та APA, автором наукової публікації вважається лише та особа, яка здійснила істотний інтелектуальний внесок у розробку концепції дослідження, аналіз чи інтерпретацію результатів, брала активну участь у написанні або критичному редагуванні тексту, схвалила фінальну версію роботи для публікації та погодилася нести відповідальність за її зміст. Таке визначення виключає автоматичне включення осіб, які лише надавали технічну підтримку, забезпечували фінансування або посіли адміністративну позицію, не беручи участі у створенні самого тексту.

В умовах сучасної колективної науки особливої актуальності набуває проблема співвідношення авторства та співавторства. Авторство має належати тим, хто відповідає за основні компоненти дослідження, зокрема його концепцію, аналіз і формулювання результатів. Співавторами ж можуть бути визнані ті учасники, що зробили значний, хоча й частковий внесок. Етичні труднощі часто виникають при нав'язуванні авторства впливовим особам, виключенні молодих науковців із переліку авторів або ж навпаки — включенні осіб, внесок яких є номінальним. Щоб запобігти конфліктам, сучасна академічна практика передбачає попереднє фіксування внеску кожного учасника у письмовій формі.

Окремого розгляду потребує поняття авторського внеску, що визначає конкретні завдання, виконані тим чи іншим дослідником у межах колективної роботи. Це може бути формулювання гіпотези, розробка методики, збір і обробка

даних, статистичний аналіз, написання або редагування рукопису, оформлення посилань чи участь у рецензуванні. Сьогодні дедалі більше наукових журналів вимагають чіткої верифікації таких внесків, що сприяє прозорості, захисту авторських прав і запобіганню зловживанням.

Проте авторство — це не лише визнання, а й відповідальність. Відповідно до академічної етики, кожен із вказаних авторів несе як індивідуальну відповідальність за ту частину роботи, до якої був безпосередньо причетним, так і колективну — за якість і доброчесність дослідження в цілому. Це включає достовірність результатів, етичність методів, відсутність плагіату, прозорість щодо фінансування. У разі виявлення порушень (наприклад, фальсифікації), відповідальність може бути покладена на всіх авторів, якщо не буде доведено їх непричетність до проблемної частини роботи.

Окрім **відповідальності, авторство має і моральну вагу** — це засіб визнання справжнього внеску в науку. Авторські заслуги визначають не лише наявність прізвища в списку публікацій, а й глибину, новизну, оригінальність і доброчесність наукової праці. Вони впливають на призначення на академічні посади, участь у міжнародних проектах, грантову підтримку, запрошення до редколегій та експертних рад.

Етична культура академічного середовища вимагає не привласнювати чужі заслуги, не занижувати внеску колег, не маніпулювати порядком прізвищ у списку авторів. Академічна спільнота повинна плекати повагу до кожного, хто доклав зусиль до створення знання, а також створювати умови, за яких доброчесність буде основним принципом у питаннях авторства.

Проблема авторства у науці — це не дрібна технічна деталь, а етичне дзеркало академічної культури. Вона відображає зрілість науковця, ступінь поваги до колег, рівень готовності брати на себе відповідальність за наукове слово. Саме через культуру авторства і формується справжня академічна доброчесність.

Наукове відкриття, фальсифікація та істина: морально-етичні аспекти наукового пізнання

У сучасному науковому середовищі особливе значення мають такі ключові поняття, як **відкриття, новизна, істина**, а також протилежні їм явища — **сенсація, фальсифікація, омана**. Академічна доброчесність передбачає не лише дотримання зовнішніх вимог щодо публікацій, а й внутрішню етичну орієнтацію на **чесне пізнання**, яке передбачає пошук істини незалежно від зовнішніх інтересів і тиску.

Наукове відкриття та проблема новизни

Наукове відкриття — це результат інтелектуальної діяльності, внаслідок якої вперше встановлюється нова закономірність або властивість об'єкта. В основі

справжнього відкриття лежить **новизна**, тобто принципова неповторність отриманого результату, який ще не був зафіксований у науковій літературі. Однак новизна — не лише формальний критерій, а й моральний: вона вимагає від науковця **чесності щодо джерел, контексту, аналогів**.

У практиці сучасної науки проблема новизни набуває суперечливого характеру. Через зростання тиску на академічне публікування дослідники нерідко намагаються створити видимість новизни шляхом **повторного аналізу вже відомих даних, переформулювання старих ідей**, або ж навмисного **ігнорування попередників**. Така стратегія, хоча іноді й не є порушенням формальних вимог, порушує **етичну норму щирості у прагненні до істини**.

Відкриття та сенсація: межа між науковим проривом і маніпуляцією

У сучасному світі, де наука дедалі більше пов'язана зі ЗМІ, грантовими структурами та політичними очікуваннями, зростає **спокуса подати власні результати як сенсацію**. Однак варто чітко відрізнити справжнє відкриття — перевірене, відтворюване, теоретично осмислене — від сенсаційного повідомлення, покликаного **привернути увагу, а не підтвердити істину**.

Сенсація часто супроводжується перебільшенням значущості результатів, зневагою до застережень і меж застосування, штучним створенням інформаційного ажітажу. Подібна практика є формою **наукової нечесності**, що руйнує довіру до науки як до сфери об'єктивного знання.

Першість у наукових відкриттях: етичний і професійний виклик

Одним з найбільш престижних досягнень у науці є **встановлення першості** — тобто офіційного визнання, що саме цей вчений чи дослідницька група зробили відкриття першими. Вона має академічне, професійне й фінансове значення: впливає на репутацію, гранти, інституційну підтримку.

Проте **боротьба за першість часто породжує етичні конфлікти**: поспішне публікування без належної перевірки, навмисне замовчування чужого внеску, ігнорування колег, маніпулювання датами подачі або редагування.

Особливо гостро ця проблема постає в умовах, коли декілька команд працюють над схожими темами, або коли молоді вчені перебувають у залежності від старших колег. Визначення першості має ґрунтуватися на принципі справедливості, а не виключно формальних ознаках (наприклад, хто швидше подав до журналу).

Фальсифікація у науці як академічне порушення

Фальсифікація — це одне з найгрубших порушень академічної доброчесності. Вона полягає у свідомому:

- вигадані дані;
- змінені або сфабриковані результати;
- спотворенні методи дослідження;

- підміні вибірки;
- навмисному виключенні результатів, що не підтверджують гіпотезу.

Мотиви фальсифікації можуть бути різними: **тримання посад, грантів, престижу, або страх провалу**. Але незалежно від причин, фальсифікація руйнує:

- довіру до науковця;
- ефективність наукової системи перевірки;
- моральний клімат наукової установи.

Особливо небезпечною є фальсифікація у прикладних науках — зокрема, в психології, медицині, педагогіці — де від точності результатів залежить безпека людей.

Два значення фальсифікації: методологія і зловмисність

Термін *фальсифікація* має також позитивне значення в **філософії науки**. Зокрема, у теорії Карла Поппера, фальсифікація — це не шахрайство, а **метод перевірки наукових теорій**. Справжня наукова гіпотеза повинна бути побудована так, щоб її можна було потенційно спростувати. Це — **критерій науковості**: якщо теорія не може бути спростована жодним фактом — вона не є науковою.

Однак у повсякденному академічному житті термін фальсифікація найчастіше вживається саме в негативному значенні — як **порушення етичних норм**, свідоме викривлення істини. Відтак важливо розрізняти: **методологічна фальсифікація** є частиною наукової практики, тоді як **академічна фальсифікація** — прояв нечесності й професійної девіації.

Істина та хиба у логіці та науці

Пошук істини є головною метою науки. Істина в науковому розумінні — це відповідність знання дійсності, доказовість, логічна послідовність і емпірична перевірюваність. Проте у науці істина завжди є **наближеною, відкритою до перегляду**, залежною від методів і засобів пізнання. Тому наукова істина — це не догма, а результат **чесного, відкритого і контрольованого процесу пізнання**.

Хиба — це невірне судження або висновок. Але вона не є злочином, якщо виникла внаслідок чесної наукової помилки. Навпаки, визнання хиб і готовність їх виправити — ознака академічної чесності. **Справжня проблема починається там, де хибу приховують, видають за істину або використовують у власних інтересах**.

Таким чином, **етика науки вимагає готовності шукати істину навіть через хибу**, визнавати помилки, ділитися сумнівами і піддавати свої теорії перевірці. Це — шлях не до ідеальності, а до моральної зрілості науковця.

Етичні орієнтири та моральні загрози в науковому пізнанні: від гіпотези до псевдонауки

У науковому процесі мислення та пошуку істини дослідник постійно працює з припущеннями, моделями, проєктами і перевірками. Проте між чесним науковим пошуком і свідомим викривленням фактів існує чітка межа — **межа академічної доброчесності**. Щоб її не порушити, необхідно розрізняти такі базові поняття, як гіпотеза, моделювання, проєктування і фальсифікація, а також розуміти суть помилок, фабрикації, псевдонаукових концепцій.

Відмінності між гіпотезою, моделюванням, проєктуванням і фальсифікацією

Гіпотеза, моделювання та проєктування — це **допустимі, обґрунтовані і необхідні** етапи наукового пізнання. Вони мають на меті не створення фіктивної дійсності, а формування інструментів її глибшого розуміння.

Гіпотеза — це наукове припущення, яке потребує перевірки. Вона формулюється як відповідь на проблему або як очікуване пояснення явища. Гіпотеза не є істинною чи хибною на момент висування — її завдання полягає в тому, щоб **поставити питання, що можуть бути емпірично або логічно спростовані або підтверджені**. Саме у гіпотезі починається процес пізнання, але лише в тому разі, якщо дослідник готовий визнати її можливу помилковість.

Моделювання — це створення спрощеного, уявного або математичного образу реального процесу чи явища. Модель — це не сама реальність, а її інструментальне відображення. Наприклад, у психології створюють моделі пам'яті, мотивації або поведінки. Модель допомагає тестувати гіпотези в контрольованих умовах і є важливою складовою аналітичного мислення.

Проєктування — це етап конструювання або передбачення нових систем на основі уже здобутих знань. Воно є логічним продовженням гіпотетико-модельного мислення і передбачає практичну реалізацію або прогнозування майбутніх подій чи інтервенцій. Проєктування в психології застосовується у створенні інтервенційних програм, тренінгів, стратегій розвитку.

На відміну від вищезгаданих процесів, **фальсифікація в неетичному розумінні** — це **навмисне перекручення даних, фактів, результатів дослідження**, що здійснюється з метою створення ілюзії правдивості, інноваційності або підтвердження попередньо заданого очікування. Вона є порушенням академічної етики і тягне за собою серйозні наслідки для науки та репутації дослідника.

Помилки та свідоме викривлення фактів

У кожному дослідженні можуть виникати помилки. Це може бути результат людського чинника, недосконалості інструментів, складності об'єкта дослідження або навіть випадкових збурень. Проте в науковій практиці **етично прийнятною є лише та помилка, яка не була навмисною** і яку дослідник готовий визнати та виправити.

Свідоме викривлення фактів відрізняється тим, що дослідник навмисно змінює, занижує або перебільшує отримані дані, змінює умови експерименту, виключає незручні результати або інтерпретує їх у потрібному ключі. Це явище є небезпечним тим, що:

- дискредитує науку в очах суспільства;
- може бути використане для прийняття хибних політичних чи клінічних рішень;
- руйнує довіру до інших дослідників, які працюють чесно;
- шкодить молодим науковцям, які переймають неетичні моделі поведінки.

Фабрикація даних

Фабрикація — це **вигадування даних або результатів дослідження**, які ніколи не існували. Якщо фальсифікація — це зміна справжніх результатів, то фабрикація — це **створення їх "з нуля"**. Це одне з найбільш серйозних академічних порушень, що є формою шахрайства.

Фабрикація зазвичай пов'язана з бажанням:

- швидко отримати публікацію;
- представити себе як продуктивного науковця;
- відповідати очікуванням керівництва чи фінансувальників;
- обійти складність реальних емпіричних досліджень.

Розкриття фабрикації даних призводить до втрати довіри, відкликання статей, заборони на професійну діяльність, а іноді — й до судових наслідків.

Наука та її антиподи: лженаука, паранаука, псевдонаука

У науковому просторі важливо вміти **відрізнити науку від її зовнішніх імітацій**, які маскуються під неї, але не дотримуються основних принципів науковості — доказовості, відкритості, відтворюваності, логічної обґрунтованості.

Псевдонаука — це система знань або уявлень, яка **імітує наукову форму**, але не відповідає її критеріям. Прикладами є астрологія, окремі "психотехніки", екстрасенсорика, «теорії» змов.

Паранаука — проміжна форма, в якій використовуються наукові терміни, але немає належного методологічного апарату. Наприклад, теорії без емпіричного підтвердження, що базуються лише на світоглядних спекуляціях.

Лженаука — це форма ідеологічного або маніпулятивного знання, що навмисно видає себе за наукове, щоб **досягти політичних, економічних або соціальних цілей**. Прикладом є так звані "наукові докази" расової переваги, "психологія національного характеру", антинаукові медичні вчення тощо.

Умови появи псевдонауки — це:

- низький рівень освіти;
- попит на прості пояснення складних явищ;

- недовіра до офіційної науки;
- вплив медіа, що популяризують «сенсації».

Моральна відмінність науки від її антиподів полягає у готовності науки **визнати помилку, переглянути теорію**, піддати себе критиці, тоді як псевдонаука прагне **незаперечності, авторитаризму та ідеологічної догматичності**.

Етична грамотність у науці вимагає не лише знати терміни, а й **розуміти сенс кожного етапу дослідницького процесу**: від гіпотези до публікації. Важливо не плутати чесну помилку з навмисною підробкою, не зводити модель до вигадки, не ототожнювати критику з ворожістю. Формування академічної культури починається з готовності **мислити чесно, діяти прозоро і служити істині, навіть якщо вона незручна**.

Академічна нечесність: історичні уроки, сучасна відповідальність та антикорупційна практика в освіті

Академічна нечесність — не лише порушення внутрішніх правил університету чи вимог до оформлення наукової праці. Це глибоке порушення моральних і професійних стандартів, що має тривалі наслідки не лише для окремого дослідника, а й для цілих галузей науки, суспільної довіри, освітніх інституцій. Одним з найбільш переконливих способів усвідомити масштаби проблеми є аналіз **історичних прикладів фальсифікацій** — таких, як алхімія, расова теорія, маніпуляції в генетиці. Не менш важливо — розуміння механізмів **відповідальності за фальсифікацію**, а також **антикорупційної боротьби** у закладах вищої освіти, яка прямо пов'язана з академічною етикою.

Історичні приклади фальсифікацій: алхімія, расова теорія, клонування

Хоча академічна доброчесність набуває особливого значення саме в добу сучасної науки, проблема фальсифікації знань — не нова. Ще в історичні часи людство стикалося з навмисними або несвідомими спотвореннями дійсності, що подавались як наукові відкриття.

Алхімія, наприклад, протягом століть вдавала з себе науку, обіцяючи створення «філософського каменя», перетворення металів у золото, еліксир вічного життя. Часто алхіміки базували свої твердження на магічному мисленні, спекуляціях і маніпуляціях. Хоча деякі алхімічні практики посприяли розвитку хімії як справжньої науки, в цілому це була **форма псевдонаукової фальсифікації**, яка користувалась довірою невігласів, обманювала меценатів і гальмувала розвиток об'єктивного знання.

Ще небезпечнішою стала **расова теорія**, яка, зокрема в XIX–XX століттях, подавалась під виглядом "наукового знання" про перевагу одних рас над іншими. Псевдонаукові методи «вимірювання черепа», фіктивні індекси інтелекту, довільне тлумачення біологічних відмінностей — усе це стало базою для

расизму, євгеніки, геноциду, зокрема в ідеології нацизму. Це один із найстрашніших прикладів того, як **неетична наука стає знаряддям ідеології**, і яку небезпеку несе фальсифікація в гуманітарних дисциплінах.

Ще один приклад — **афера з клонуванням людських ембріонів**, яка вибухнула у 2005 році в Південній Кореї. Відомий біотехнолог Хван У Сок оголосив про успішне клонування людських стовбурових клітин. Його результати були опубліковані у провідних наукових журналах, викликали міжнародний резонанс і підтримку. Проте згодом з'ясувалося, що дані були **сфабриковані**, а процедура клонування не мала жодного емпіричного підґрунтя. Репутація вченого, довіра до інституції, інвестиції і моральний капітал — усе було втрачено. Це один з яскравих прикладів, як **особисті амбіції і нечесність можуть скомпрометувати цілу галузь**.

Відповідальність за фальсифікацію в сучасній науці

У сучасному науковому середовищі відповідальність за фальсифікацію є суворою і багаторівневою. Якщо раніше фальсифікація могла залишитися непоміченою або навіть бути вигідною для певних ідеологій, то тепер існує чітка система **академічного моніторингу, перевірки і санкцій**.

До основних форм відповідальності за фальсифікацію належать:

- **академічні санкції** — відкликання публікацій, анулювання ступенів, звільнення з університетів;
- **репутаційні наслідки** — втрата довіри, неможливість отримання грантів, виключення з наукових спільнот;
- **юридична відповідальність** — у випадках, коли фальсифікація пов'язана з шахрайством, медичними наслідками або фінансовими збитками;
- **етична ізоляція** — втрати соціального капіталу в межах академічної спільноти, припинення співпраці колег.

У провідних університетах світу діють спеціальні **комісії з дослідження етичних порушень**, а автори публікацій зобов'язані подавати підтвердження відсутності конфлікту інтересів, джерел фінансування та повної достовірності даних. Важливо, що **відповідальність несуть не лише ті, хто фальсифікував, а й ті, хто свідомо закривав на це очі**.

Хабарництво та інші корупційні діяння: форми вияву, способи боротьби і запобігання

Корупція в академічному середовищі — ще одна форма системної нечесності, яка підриває цінність освіти та науки. У контексті вищої освіти вона може проявлятися у різних формах:

- хабар за складання іспиту або заліку;
- купівля дипломної або курсової роботи;
- сплата за фальшиві відгуки, рецензії, підпис керівника;

- призначення на посади або вчені звання за «винагороду»;
- надання грантів або академічних привілеїв за протекцію.

Корупція є не лише кримінальним злочином, а й **професійною ганьбою**, адже вона нищить довіру до системи освіти, принижує студентів, які чесно працюють, і створює **нерівні умови для всіх учасників освітнього процесу**.

Для боротьби з академічною корупцією важливо:

- упроваджувати **прозорі процедури оцінювання** (з використанням електронних систем, незалежних комісій);
- формувати **нульову толерантність до будь-якої форми підкупу**;
- регулярно проводити **анонімні опитування** щодо корупційних ризиків;
- створювати умови, за яких **чесність — вигідна стратегія**, а не виняток;
- запроваджувати **відкритий доступ до оцінювання та звітності**.

Антикорупційна діяльність у закладах вищої освіти

Боротьба з корупцією у вищій освіті має бути системною, послідовною і включати всі рівні: **адміністрацію, викладачів, студентів, громадськість**. У більшості закладів освіти створюються:

- комісії з академічної доброчесності;
- внутрішні регламенти щодо запобігання конфлікту інтересів;
- центри якості освіти;
- антикорупційні курси і тренінги;
- програми академічного наставництва, що заохочують чесність у навчанні.

Також запроваджуються **цифрові інструменти**, які мінімізують вплив людського фактору: електронні журнали, автоматизовані системи оцінювання, відеоспостереження під час іспитів.

Головною метою таких заходів є не лише покарання винних, а **створення етичного академічного середовища**, у якому кожен учасник освітнього процесу розуміє цінність чесності, відповідальності і гідності.

Фальсифікація, корупція, псевдонаука — це не лише індивідуальні помилки, а **симптоми глибших етичних порушень** у науковій та освітній культурі. Історичні приклади свідчать, що нехтування доброчесністю може мати катастрофічні наслідки. Водночас сучасна система освіти та науки здатна виробити ефективні механізми самозахисту — через культуру чесності, прозорості, колективної відповідальності. Академічна доброчесність — це не просто вимога часу, а **моральна основа стійкої, справедливої, гуманної науки**.

ТЕМА 8. МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ ТА ПРАВОВІ ВИМОГИ ДО ПРОФЕСІЇ ПСИХОЛОГА

Нормативно-етична основа діяльності психолога як фахівця допомагаючої професії

Нормативно-правові документи регуляції професійної діяльності психолога

Професійна діяльність психолога, як і будь-якої іншої допомагаючої професії, має бути чітко регламентована не лише академічними стандартами, а й юридичними та етичними нормами. Ці норми забезпечують не лише захист клієнта, але й **захищають саму професію від дискредитації**, визначаючи межі компетентності, відповідальність, зобов'язання та стандарти взаємодії.

В Україні основою правової регуляції діяльності психологів є:

- **Конституція України**, яка гарантує права на приватність, недоторканність особистого життя, свободу думки та захист честі й гідності — усе це має безпосереднє значення для психологічної практики.
- **Закон України «Про психіатричну допомогу»**, який встановлює рамки роботи з особами, що мають психічні порушення, і містить норми щодо згоди на втручання, захисту прав пацієнтів.
- **Закон України «Про охорону здоров'я»**, де окреслено етичні та правові вимоги до медичних та психологічних послуг.
- **Закон України «Про освіту»** та **«Про вищу освіту»** — ці документи регулюють психологічний супровід у навчальному середовищі.
- **Кодекс законів про працю** — зокрема, аспекти щодо дотримання конфіденційності у трудових стосунках.
- **Цивільний та Кримінальний кодекси України** — передбачають відповідальність за розголошення персональних даних, психологічне насильство, завдання моральної шкоди.

Крім того, важливе значення має **Кодекс етики психолога**, затверджений Українською спілкою психотерапевтів та іншими професійними асоціаціями. У ньому деталізуються:

- норми взаємодії з клієнтом;
- принцип добровільності і згоди;
- вимоги до збереження таємниці;
- уникнення конфлікту інтересів;
- стандарти професійної компетентності та самоосвіти.

Ці документи визначають **етично-правове поле діяльності психолога**, надаючи фахівцю інструменти захисту прав клієнтів і водночас покладаючи на нього велику відповідальність за наслідки своєї професійної діяльності.

Правові та етичні принципи діяльності фахівців допомагаючих професій: спільне і відмінне

Психолог — не ізольована фігура, а представник ширшої спільноти так званих **допомагаючих професій**. До них також належать лікарі, педагоги, соціальні працівники. Всі ці фахівці працюють з людьми, які перебувають у ситуації вразливості, потребують підтримки, втручання або зміни життєвих обставин. Їхня діяльність вимагає високого рівня **професійної етики**, оскільки помилки тут можуть мати глибокі особисті, соціальні, психологічні наслідки.

Серед **спільних етичних і правових принципів** для всіх допомагаючих професій можна виділити:

1. **Принцип поваги до особистості** — незалежно від стану, статусу, соціального становища, кожен клієнт має право бути почутим і підтриманим.
2. **Конфіденційність** — збереження інформації, отриманої під час професійної взаємодії, у таємниці, за винятком ситуацій, передбачених законом.
3. **Компетентність** — обов'язок надавати лише ті послуги, до яких фахівець має достатню кваліфікацію.
4. **Добровільність і інформована згода** — клієнт має право відмовитися від допомоги або припинити її в будь-який момент.
5. **Заборона експлуатації та маніпуляцій** — етичні межі у стосунках фахівця з клієнтом не можуть бути порушені на користь особистих інтересів.

Однак у межах кожної професії ці принципи мають **відмінності у формулюваннях, акцентах і практичному застосуванні**.

Наприклад, у лікаря превалює **принцип «не зашкодь»**, адже навіть найкращі наміри можуть мати фізичні ризики. У педагога надзвичайно важливою є **прозорість оцінювання, педагогічна етика**, уникнення упередженості чи дискримінації. Соціальний працівник повинен діяти у відповідності до **норм соціального захисту**, працюючи з вразливими групами населення, нерідко в межах державної чи муніципальної політики.

Психолог же, на відміну від усіх вищезгаданих фахівців, працює передусім з **внутрішнім світом клієнта**. Саме тому для нього критично важливо дотримуватися:

- **етичного мовчання** навіть у неформальних ситуаціях;
- **відмови від оцінки** особистості клієнта, навіть якщо поведінка здається морально неприйнятною;
- **недопущення подвійних стосунків** (особливо коли клієнт — знайомий, студент, підлеглий).

Тобто, хоч принципи єдині за суттю, їх **втілення відображає специфіку професійної ролі, контексту і типу впливу**. Психолог, на відміну від лікаря, не ставить діагнозу, не дає готових рішень, не втручається жорстко в життя клієнта — він створює умови для особистісного вибору та внутрішньої трансформації.

Етичні стандарти і професійна відповідальність психолога

Діяльність психолога передбачає роботу з людськими почуттями, внутрішнім світом, переживаннями та моральним вибором. Тому професія вимагає не лише знань і навичок, а й **особливо високої етичної свідомості**. Етика психолога — це не додатковий елемент, а **структурна основа його професійної поведінки**. Звідси випливає потреба в систематизованих документах, які фіксують моральні принципи та правові обмеження фахової практики.

Зміст «Етичного кодексу психолога», що діє в Україні

В Україні діє **Етичний кодекс психолога**, затверджений Національною психологічною асоціацією (НПА) у 2017 році. Цей документ є професійним стандартом, який регулює поведінку психолога в усіх сферах — клінічній, освітній, консультативній, науковій, організаційній.

Основні засади кодексу:

1. **Пріоритет прав і гідності людини** — психолог має діяти з повагою до автономії, гідності, культурної ідентичності клієнта.
2. **Конфіденційність** — психолог зобов'язаний зберігати в таємниці інформацію, отриману під час професійної взаємодії.
3. **Добровільність участі клієнта** — робота здійснюється лише за умов поінформованої згоди.
4. **Компетентність** — психолог надає послуги лише у межах власної кваліфікації.
5. **Уникнення шкоди** — психолог утримується від дій, які можуть призвести до фізичної, психологічної чи соціальної шкоди.
6. **Повага до колег і професійної спільноти** — чесна взаємодія, визнання авторства, відсутність конкуренції неетичними засобами.
7. **Неприпустимість маніпуляції та експлуатації** — особливо у випадках подвійних стосунків (наприклад, коли клієнт є студентом, колегою, підлеглим).

Кодекс має також структуру, що включає: загальні принципи, рекомендації щодо поведінки у специфічних професійних контекстах, а також процедури етичного розгляду скарг.

Основні ідеї професійних кодексів психологів інших країн

У світі існує низка професійних етичних кодексів, які подібні за структурою і духом. Серед них найбільш відомими є:

- Етичний кодекс Американської психологічної асоціації (АРА);

- Кодекс етики Британського психологічного товариства (BPS);
- Кодекс Канадської психологічної асоціації;
- Європейський метакодекс етики психолога.

Основні спільні ідеї таких кодексів:

- Пріоритет клієнта над інтересами професіонала;
- Недопущення дискримінації за будь-якою ознакою;
- Прозора комунікація, зокрема щодо методів і цілей допомоги;
- Обов'язкове документування роботи і ведення записів;
- Визнання меж власної компетентності;
- Етичне наставництво молодших колег і студентів.

Особливість зарубіжних кодексів — велика увага до **меж втручання, відкритості до етичних комітетів, систематичної етичної освіти фахівців.**

Основні поняття професійної етики психолога

Відповідальність

Психолог несе відповідальність за результати своєї роботи, вплив на життя клієнта, колег, суспільства. Вона проявляється в готовності **пояснити, обґрунтувати і, за потреби, змінити свою поведінку** у межах етичного поля.

Компетентність

Компетентність — не лише знання, а й уміння **визнавати власні межі, уникати дилетантства**, направляти клієнта до інших фахівців, якщо ситуація того вимагає.

Клієнтоцентрованість

У центрі професійної взаємодії — не сам психолог і не процедура, а **людина з її унікальними потребами, цінностями, гідністю**. Клієнт має право на вибір, відмову, уточнення, альтернативи.

Конфіденційність

Жодна інформація про клієнта не може бути розголошена без його згоди, окрім випадків передбачених законом (наприклад, загроза життю). Психолог зобов'язаний **пояснити межі конфіденційності** ще до початку роботи.

Етичність (моральність)

Етичність — це **свідоме дотримання загальнолюдських моральних норм: поваги, доброзичливості, чесності, гідності, навіть поза рамками формального кодексу.**

Пропаганда психології

Фахівець має право популяризувати психологію — але **етично, на основі знань, без маніпуляцій, спрощень або сенсаційності.**

Професійна кооперація

Співпраця з колегами, лікарями, педагогами має бути **на засадах партнерства, обміну інформацією за згодою клієнта, спільного пошуку рішень**

без конкуренції чи взаємного знецінення.

Професійні та етичні ризики діяльності психолога

Психолог постійно перебуває у моральному полі ризику. Його професія передбачає:

- Емоційне вигорання;
- Втрату меж між особистим і професійним;
- Залучення до етичних дилем (наприклад, подвійні стосунки, конфлікти інтересів);
- Порушення субординації з боку клієнтів;
- Психологічні маніпуляції — як з боку клієнтів, так і з боку самого фахівця;
- Невизначеність ефекту психологічної допомоги, що ускладнює оцінку результативності роботи.

Ризики посилюються в умовах відсутності чітких рамок, неетичного середовища, адміністративного тиску або особистих амбіцій. Саме тому важливо постійно звертатися до етичного кодексу, проходити супервізію, брати участь у професійних спільнотах.

Правова та моральна відповідальність психолога

Відповідальність психолога поділяється на **моральну** і **правову**.

Моральна відповідальність — це внутрішнє зобов'язання перед клієнтом, професією, суспільством. Вона не завжди підлягає зовнішньому контролю, але визначає **етичну якість професіонала**.

Правова відповідальність — виникає у разі порушення чинного законодавства:

- розголошення конфіденційної інформації;
- надання психологічної допомоги без дозволу чи кваліфікації;
- шкода здоров'ю чи психіці клієнта;
- перевищення професійних повноважень.

Усі ці дії можуть мати наслідки — **від адміністративної відповідальності до кримінальної**. Тому психолог має чітко розуміти: **бути етичним — це не просто рекомендація, а частина його правового статусу**.

Етичні й професійні виклики на шляху становлення психолога: змістовні поняття і моральні дилеми

Професія психолога — це не лише набір методів і технік, а насамперед **шлях особистісного і професійного становлення**, що передбачає зіткнення з численними моральними, міжособистісними й емоційними викликами. Саме тому професійна етика психолога повинна не лише регулювати зовнішню поведінку, а й **супроводжувати становлення внутрішньої стійкості**, ціннісної орієнтації й усвідомлення власної професійної ідентичності.

У періоди формування і розвитку фахівець стикається з низкою **етичних**

проблем, які не завжди мають однозначне вирішення. До цього додаються **особистісні кризи**, конфлікти в роботі, вплив власного досвіду на роботу з клієнтами, питання самореалізації і меж професійної самопожертви.

Професіоналізм

Професіоналізм у психології — це не лише формальна освіта або стаж роботи. Це **сукупність знань, навичок, цінностей, особистісної зрілості** й здатності діяти у складних ситуаціях без шкоди для клієнта. Професіоналізм вимагає:

- дотримання меж компетентності;
- постійного професійного розвитку;
- супервізії і саморефлексії;
- здатності розпізнавати ситуації моральної двозначності й відповідати етично.

Небезпека виникає тоді, коли психолог **відчуває себе достатньо досвідченим, щоб діяти без перевірки, сумніву, співпраці**. Це породжує етичну глухоту, професійну замкненість і, зрештою, дискредитацію фаху.

Платність психологічних послуг

Питання оплати праці психолога має як **економічний, так і етичний вимір**. З одного боку, психолог — це фахівець, який має право на оплату своєї кваліфікованої праці. З іншого — допомога людині в кризі часто пов'язана з **моральним обов'язком** діяти навіть без матеріальної винагороди.

Конфлікт полягає в тому, що психолог може опинитися перед вибором між **доходом і допомогою, цінністю послуги і її доступністю, потребами клієнта і потребами власного виживання**. Етичне рішення залежить від контексту, але завжди має враховувати:

- інформовану згоду щодо оплати;
- прозору комунікацію;
- чітке розмежування безкоштовної допомоги та професійної практики.

Особливо чутливими є ситуації, коли **платність послуг поєднується з емоційною залежністю клієнта**, що може викликати відчуття "купленої уваги" або «втрати сенсу».

Позаслужбові стосунки

Професійна етика психолога **категорично не допускає встановлення позаслужбових (подвійних) стосунків із клієнтами**. Це можуть бути:

- особисті (дружні, романтичні);
- фінансові (партнерство, кредитування);
- сімейні (родинні зв'язки);
- навчальні (викладач — студент).

Такі стосунки спотворюють баланс сили у взаємодії, **створюють ризик емоційного впливу**, порушують кордони професійності. Психолог не має права

використовувати взаємодію з клієнтом для досягнення особистих цілей. Навіть **спроба встановити "позакабінетні" зв'язки вже є ознакою порушення етики.**

Етична дилема виникає, коли позаслужбові стосунки існували до початку консультації. У таких випадках слід **відмовитись від роботи з клієнтом або передати його іншому фахівцеві.**

Самовіддача

Робота психолога передбачає **глибоку емоційну залученість**, проте надмірна самовіддача може перетворитися на **вигорання, емоційне виснаження або втрату меж**. Самовідданість не має означати:

- відмову від відпочинку;
- жертви особистого життя;
- готовність допомагати завжди і всім.

Етика психолога вимагає турботи не лише про інших, а й про **власну професійну витримку**, психологічне здоров'я, стабільність. Здатність підтримувати клієнта зберігається лише тоді, коли психолог має **джерела відновлення** та підтримки для себе.

Особистісні проблеми психолога

Кожен психолог — це жива людина, зі своїми переживаннями, травмами, установками, "сліпими плямами". Але важливо, щоб особистісні проблеми:

- не перекладалися на клієнта;
- не спотворювали інтерпретацію його переживань;
- не заважали об'єктивності.

Саме тому в професії так важливо:

- проходити **особисту терапію**;
- мати **етичного наставника або супервізора**;
- регулярно практикувати **саморефлексію**.

Невирішені психологічні проблеми можуть призвести до **професійної неадекватності, порушень етики або втрати емпатії**.

Маніпулювання

Однією з найбільших загроз професійній етиці є **маніпулювання клієнтом**. Це може бути:

- емоційне домінування ("я краще знаю, що вам потрібно");
- залякування наслідками відмови від терапії;
- нав'язування рішень під виглядом підтримки;
- використання залежності клієнта для особистого зиску.

Маніпуляція несумісна з етичним професіоналізмом. Вона порушує довіру, викривлює ціннісну основу допомоги, **перетворює терапію на контроль**. Етичний психолог, навпаки, **розвиває автономію клієнта, а не експлуатує її**

відсутність.

Етичні й професійні виклики, що постають перед психологом, є не винятками, а **невід’ємною частиною професійного шляху**. Від здатності розпізнати їх, усвідомити межі впливу, звернутися до етичного кодексу або супервізії, залежить не лише успіх роботи, а й збереження гідності професії. Професійна етика психолога — це не набір формальних норм, а **живий моральний компас**, що допомагає зберігати людину — і в клієнтові, і в самому собі.

ТЕМА 9. ОСНОВИ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ В ДІЯЛЬНОСТІ ПСИХОЛОГА

Основи професійної етики в діяльності психолога

Професія психолога — це не лише володіння інструментами пізнання людської психіки, а й постійна взаємодія з людськими долями, життєвими кризами, глибокими внутрішніми переживаннями. Саме тому професійна етика в психології є не допоміжною дисципліною, а **невіддільною частиною фахової культури**, що забезпечує гідність, ефективність і безпечність психологічної допомоги. Етичні принципи не лише регламентують дії психолога, а й формують **моральне поле його особистісного розвитку**. Це поле постійно випробовується через конкретні ситуації, у яких психолог має обрати — як чинити чесно, справедливо, доброзичливо й професійно.

Особистісна етична позиція психолога при проведенні різних напрямків психологічної діяльності

Особистісна етична позиція — це не набір правил, виписаних у зовнішньому кодексі, а **внутрішня система переконань, які лежать в основі щоденної поведінки фахівця**. Вона формується в процесі навчання, особистої терапії, професійних проб, помилок і рефлексій. Ця позиція — своєрідний моральний компас, що дозволяє психологу орієнтуватися у складних ситуаціях, у яких немає однозначної відповіді.

Різні напрями психологічної практики ставлять перед фахівцем **різні етичні виклики**, тому особистісна етична позиція має бути водночас стійкою і гнучкою. Наприклад:

- У **психодіагностичній практиці** важливо дотримуватись принципу об'єктивності та неупередженості. Особистісна етична позиція тут проявляється в здатності не навішувати ярликів, не підлаштовувати результати під очікування замовника, не використовувати діагностику як інструмент впливу чи маніпуляції.
- У **психологічному консультуванні** основою етичної позиції є повага до автономії клієнта, визнання його права на самостійний вибір і здатність утримуватись від нав'язування власних рішень. Це вимагає глибокої внутрішньої чесності психолога: чи справді я не підштовхую клієнта до «правильного», на мою думку, вибору?
- У **психокорекційній практиці**, де фахівець глибше впливає на емоційну сферу клієнта, етична позиція вимагає збереження професійних меж, ясного розуміння своїх ролей і готовності до відповідальності за психологічні зміни, які можуть мати неочікувані наслідки.
- У **науково-дослідницькій діяльності** психолог має зберігати цілісність,

чесність у зборі даних, повагу до приватності досліджуваних осіб, відмову від фальсифікацій і маніпулювання результатами заради ефекту чи публікаційної продуктивності.

Таким чином, особистісна етична позиція — це те, що **не прописано в методичках**, але визначає якість професійної поведінки. Вона формується через рефлексію, зворотний зв'язок від колег, постійне запитання до себе: *«Чи дію я так, як хотів би, щоб діяли щодо мене? Чи справді я допомагаю клієнту, а не реалізую власні установки, потреби чи страхи?»*

Фахова компетентність та етичні принципи психолога-дослідника при проведенні діагностичних процедур

Діагностична діяльність — це одна з найвідповідальніших сфер роботи психолога, бо саме вона створює **основу для подальших інтервенцій, рекомендацій, рішень**. Водночас саме тут найчастіше виникають тонкі етичні ситуації, де **зовні правильна дія може виявитися морально сумнівною**. Наприклад, використання неперевіреної методики в ситуації термінового запиту може дати швидкий результат, але поставити під сумнів якість психологічної допомоги.

Фахова компетентність психолога в цій сфері передбачає:

- **Вибір валідних і надійних методик** відповідно до мети діагностики, віку, культури, контексту досліджуваного;
- **Здатність інтерпретувати результати без суб'єктивних упереджень**, не зводячи людину до тестового «профілю»;
- **Навички комунікації результатів діагностики так, щоб вони не травмували особу**, а стали підґрунтям для розвитку;
- **Дотримання конфіденційності**: результат — це інформація клієнта, а не психолога чи установи;
- **Уникнення ролі судді** — психолог не має виступати «експертом з людини» понад саму людину.

Особливої ваги тут набуває **інформована згода**: досліджуваний має знати, чому його тестують, як використовуватимуться результати, кому і як вони будуть передані. Діагностика без згоди — це порушення не лише етики, а й права людини.

Фахова етика також вимагає **постійного оновлення знань**: психолог не має права користуватися застарілими або спрощеними версіями тестів, не проходити супервізію, ігнорувати власні сумніви у точності результатів. Усе це — складові професійної чесності.

Етичні проблеми в процесі надання психологічної допомоги

У сфері консультування, терапії, підтримки клієнта виникає найбільше **етичних дилем**, бо саме тут фахівець найтісніше контактує з особистими

переживаннями людини. Цей контакт часто включає **емоційну вразливість, довіру, перенесення і контрперенесення**, тому психолог повинен бути не просто уважним — а глибоко відповідальним за кожне слово, паузу, інтервенцію.

Найпоширенішими етичними проблемами у процесі надання допомоги є:

- **Порушення професійних меж**, коли психолог починає ототожнювати себе з клієнтом або вступати в неформальні стосунки з ним. Така ситуація руйнує нейтральність і здатність бачити проблему об'єктивно.
- **Використання клієнта як джерела особистого задоволення, підтвердження власної цінності, авторитету** — часто це трапляється несвідомо, але є небезпечною формою емоційного використання.
- **Поспішне втручання без повного розуміння ситуації**, наприклад, надання порад у складних моральних конфліктах, де психолог має утриматись від директивності.
- **Надмірна емоційна залученість**, що призводить до втрати об'єктивності, або навпаки — емоційна байдужість, коли клієнт стає «одним із» в потоці практики.
- **Фінансові дилеми**, коли клієнт не може оплачувати роботу, але продовжує її потребувати, або коли психолог підсвідомо розтягує процес задля тривалішого заробітку.

Кожна з цих проблем вимагає **етичного аналізу, супервізії, іноді — призупинення роботи з клієнтом**, якщо є ризик порушення головного принципу: «Не нашкодь».

Професійна етика в діяльності психолога — це не абстракція, а **повсякденний моральний вибір**, що стосується не лише клієнта, а й самого фахівця: його зрілості, чесності, готовності брати відповідальність. Етика не обмежує, а звільняє — дає орієнтири, що роблять психологічну допомогу не тільки ефективною, а й гуманною. Бути етичним психологом — це не просто дотримуватись норм, а **бути людиною у професії, де людяність — найвищий стандарт**.

Етичні засади наукової діяльності, комунікації та публічної поведінки психолога

Професія психолога — це постійна робота з людьми та з інформацією про людей. Вона включає не тільки надання консультацій чи допомоги, а й участь у наукових дослідженнях, написанні звітів, публічних виступах, обміні досвідом з колегами. Цей багатовекторний характер діяльності вимагає від психолога **високого рівня етичної самосвідомості**, бо кожне слово, кожен жест, кожна стаття або навіть коментар можуть мати реальний вплив на інших людей, зокрема на їхній емоційний стан, репутацію, відчуття безпеки або довіри.

Морально-етичні принципи психолога-дослідника при виконанні

наукової діяльності

Наукова діяльність психолога значною мірою відрізняється від технічного або суто емпіричного дослідження, оскільки її об'єктом виступає **людина як складна особистість**, яка володіє не лише емоційністю, а й правами, очікуваннями, довірою. Це означає, що будь-яке дослідження у сфері психології повинно будуватись на **моральних засадах, глибокій відповідальності та гуманістичному підході**.

По-перше, обов'язковим є дотримання принципу **добровільної та поінформованої згоди**. Людина має не лише формально погодитися на участь, а й розуміти, у чому полягає дослідження, які процедури застосовуватимуться, для чого будуть використовуватись її відповіді або реакції. Це вимагає чіткої комунікації, доступної мови, а також врахування емоційного стану учасника. Особливої уваги потребують діти, підлітки, особи з вразливих груп — для них згода має бути підтверджена законними представниками, а сама процедура максимально щадною.

По-друге, у психологічних дослідженнях неприпустимим є будь-яке **використання методів, що можуть завдати шкоди — психічної, фізичної, соціальної або емоційної**. Це означає, що навіть якщо експеримент обіцяє цікаві результати, але викликає сильне збудження, фрустрацію, сором, відчуття вразливості — його слід або адаптувати, або скасувати. Принцип «не зашкодь» тут має пріоритет над будь-якою науковою новизною.

Третє — **конфіденційність**. Дані, які збираються в процесі дослідження, не можуть бути використані у спосіб, який дозволить ідентифікувати особу без її дозволу. Особливо це стосується відеозаписів, інтерв'ю, психологічних портретів. Захист персональної інформації — моральний і правовий обов'язок психолога.

І нарешті, важливою є **наукова чесність**. Це передбачає відмову від фабрикації даних, маніпулювання результатами, приписування собі чужих ідей або запозичення текстів без належного цитування. Психолог-дослідник має пам'ятати, що будь-яка форма нечесності підриває не лише його власну репутацію, а й **довіру до психології як науки**.

Вербальні та невербальні складники дотримання професійної етики психолога

Мова тіла, інтонація, пауза, мікрожести — усе це не менш важливо у професійній діяльності психолога, ніж формулювання діагнозу або рекомендацій. Від того, **як психолог комунікує**, залежить те, наскільки комфортно почувається клієнт, учасник дослідження або навіть колега під час розмови.

Вербальні складники етичної поведінки проявляються у виборі лексики,

інтонаціях, структурі речень. Психолог має говорити чітко, зрозуміло, доброзичливо, не вдаючись до жаргону або надмірного професіоналізму, який може відштовхнути або викликати нерозуміння. Його мова має бути **підтримувальною**, а не осудливою, **відкритою до діалогу**, а не директивною. Важливо також уникати узагальнень («ви завжди», «усі люди»), а натомість — бути конкретним і точним.

Невербальні складники включають зоровий контакт, позу, міміку, жестикуляцію, дистанцію. Надмірний або втягуючий зоровий контакт може викликати у клієнта дискомфорт, як і повна відсутність зорового контакту — відчуження. Етичний психолог слідкує за тим, щоби його тіло «не суперечило словам»: якщо він каже «я з вами», але водночас сидить відвернуто або демонструє закриту позу — це породжує **внутрішню суперечність** і недовіру.

Іноді навіть мовчання має етичний зміст. Якщо психолог мовчить, але присутній, емоційно відкритий, це може мати величезний терапевтичний ефект. Але якщо мовчання супроводжується зневагою, байдужістю, жестами нетерпіння — це вже **неетична поведінка**, хоч формально жодних правил не порушено.

Секрети успішної професійної комунікації психолога

Професійна комунікація в психології — це не просто мистецтво говорити, а **уміння слухати, чути і відповідати з повагою**. Успішна комунікація не зводиться до красномовності — вона полягає у здатності **створювати простір, у якому інший може бути собою**.

До ключових «секретів» професійної комунікації належить:

- **вміння чути за словами** — розуміти, що стоїть за прямим висловлюванням;
- **емпатійна відповідь** — психолог не просто коментує, а переживає разом із клієнтом, не втрачаючи при цьому професійної дистанції;
- **мінімізація порад** — психолог не повинен говорити: «тобі слід зробити так», а має допомогти людині самостійно прийти до рішення;
- **відкритість до зворотного зв'язку** — здатність вислухати, коли клієнт або колега говорить про дискомфорт або незгоду;
- **чіткість і структурованість** — не плутатися в термінах, не переходити на особистості, не змінювати теми без потреби.

Комунікація — це головний інструмент психолога, тому його мова має бути **етичною не лише за змістом, а й за формою**.

Етичні навички ведення академічної дискусії та полеміки

Академічна дискусія — це не просто зіткнення думок, а **форма інтелектуальної співпраці**, у якій головною метою є не перемога, а просування знання. Психолог, як учасник наукової спільноти, має вміти дискутувати **етично**,

гідно і толерантно.

Це означає:

- не перебивати, не підвищувати голос;
- не переходити на особистості;
- визнавати право іншого на інакшу думку;
- аргументувати, а не тиснути емоцією чи статусом;
- мати мужність визнати помилку, якщо опонент має рацію;
- зберігати академічний стиль — чіткість, логічність, стриманість.

Етична полеміка — це школа критичного мислення, де зростає не лише знання, а й культура наукової взаємодії. Вона формує **середовище взаємної поваги**, в якому кожен голос має право бути почутим.

Етика оприлюднення результатів психологічних досліджень та наукової дискусії

Публікація — це не лише фінальний етап дослідження, а й **моральний акт**, що демонструє ставлення дослідника до істини, до своєї професії, до спільноти.

Етичні засади публікації включають:

- **чесність у поданні результатів** — нічого не вигадувати, не підчищати, не «прикрашати»;
- **визнання авторського внеску** — зазначати лише тих, хто справді зробив значний вклад;
- **відмова від плагіату та самоплагіату** — унікальність не лише формальна, а й змістова;
- **відкритість до критики** — здатність відповідати на зауваження коректно, без емоційного захисту;
- **відповідальність за інтерпретації** — не перебільшувати значення дослідження, не виводити політичних чи соціальних висновків там, де їх не було в методиці.

Оприлюднення результатів — це прояв **академічної доброчесності в дії**. Це момент істини, коли наука стає відкритою для суспільства — тому кожне слово у публікації має бути не лише обґрунтованим, а й **етично відповідальним**.

Професійна етика — це не тільки те, що регламентує поведінку психолога. Це — те, що **формує його як людину в межах професії**. У кожному дослідженні, у кожному жесті, у кожному виступі психолог несе відповідальність не тільки за себе, а й за психологію як науку і як практику. Етична поведінка — це джерело довіри, сила професійної культури і гарант гідності психологічної допомоги.

Взаємна етична відповідальність і професійна самосвідомість психолога

Професійна діяльність психолога охоплює не лише технологічне надання послуг, а й **розгорнуту мережу моральних взаємин**, у які залучені клієнт, суспільство, інституція, сама професійна спільнота. Однією з найбільш тонких і

складних сфер етики є **відповідальність** — не лише фахівця, а й клієнта, а також уся сукупність очікувань, ефектів, впливу особистості психолога на процес допомоги.

Проблема взаємної відповідальності психолога і клієнта

У класичному уявленні відповідальність за процес допомоги повністю покладається на психолога. Проте така позиція є надто спрощеною. У реальній практиці ефективна допомога можлива лише тоді, коли формується **партнерство**, яке включає взаємну відповідальність.

Психолог несе відповідальність за професійність, безпечність, обґрунтованість методів, дотримання етичних стандартів, конфіденційність, повагу до клієнта. Він також відповідальний за створення умов, у яких клієнт може працювати над своїми проблемами.

Клієнт відповідальний за власну участь, щирість, послідовність у діях, готовність до змін. Він не пасивний об'єкт втручання, а суб'єкт трансформації.

Найбільші етичні конфлікти виникають саме тоді, коли клієнт **перекладає відповідальність** на психолога за свої рішення або очікує «чарівної дії». Етичний психолог не може і не повинен брати на себе **роль рятувальника**, бо це суперечить базовим цінностям автономії, свободи і розвитку клієнта.

Проблема очікувань і установок

У процесі психологічної допомоги постійно виникають **очікування** — як з боку клієнта, так і з боку психолога. Ці очікування часто є несвідомими, але вони визначають **тон взаємодії** та можуть стати джерелом етичної напруги.

Клієнт очікує, що психолог «все знає», дасть конкретну пораду, підтвердить правильність його вибору, зніме емоційний біль, «змусить» змінити життя. Часто ці очікування базуються на спрощеному уявленні про психологію як про чарівну паличку.

Психолог також може мати очікування: що клієнт буде вдячний, швидко зміниться, виконає рекомендації. Коли цього не відбувається, виникає фрустрація, розчарування або звинувачення клієнта.

Етично свідомий фахівець повинен:

- допомогти клієнтові усвідомити і перевірити власні очікування;
- бути уважним до своїх внутрішніх установок і проєкцій;
- формувати реалістичні рамки взаємодії ще на етапі первинної консультації.

Очікування — це не проблема сама по собі, але вони **можуть стати джерелом маніпуляції**, залежності або розриву довіри, якщо не розпізнані вчасно.

Ефективність допомоги як професійна та етична проблема

Ефективність — одне з головних питань у діяльності психолога. Проте в етичному контексті це питання стає **надзвичайно чутливим**. Адже:

- хтось оцінює ефективність за кількістю зустрічей;
- хтось — за полегшенням після сесії;
- хтось — за глибиною трансформації клієнта.

Проблема в тому, що **результат не завжди видно одразу**, і не завжди він є однозначним. Крім того, у психології **не існує універсальних критеріїв успіху**, оскільки допомога завжди суб'єктивна.

Етичні ризики тут:

- маніпуляція результатами (підгонка під очікування клієнта, інституції або замовника);
- заниження проблеми для демонстрації прогресу;
- утримання клієнта у терапії задля фінансової вигоди;
- позиціонування себе як «єдиного» джерела ефективної допомоги.

Психолог має бути **відкритим до моніторингу власної ефективності**, але не повинен **підміняти результат видимістю допомоги**. Також важливо навчати клієнта **бачити власну динаміку**, а не чекати зовнішньої оцінки.

Авторитет психолога як етична проблема

Психолог, особливо в індивідуальному консультуванні, зазвичай сприймається як **фігура впливу**. У ньому клієнт бачить силу, знання, досвід. Це породжує **авторитет**, який може бути позитивним і продуктивним, а може — **руйнівним, якщо стає джерелом тиску чи маніпуляції**.

Авторитет — це водночас **дар і спокуса**. Психологу важливо усвідомлювати:

- що він має владу, навіть якщо не хоче цього визнавати;
- що його слова можуть сприйматися як «істина в останній інстанції»;
- що він несе **подвійну відповідальність**: не лише за зміст, а й за вплив.

Етична поведінка передбачає:

- відмову від зловживання авторитетом;
- визнання меж власних знань;
- стимулювання клієнта до критичного мислення;
- готовність до сумнівів, пошуку разом із клієнтом.

Справжній професійний авторитет ґрунтується не на дистанції чи статусі, а на **довірі, людяності та послідовності в діях**.

Моральні проблеми роботи психолога в особливих ситуаціях

«Особливі ситуації» — це контексти, де **звичайні етичні правила починають працювати інакше** або стикаються з межами можливого. Це може бути:

- допомога підліткам, які завдають собі шкоди;
- робота з клієнтами, які перебувають у насильницьких стосунках;
- підтримка осіб із ризиком суїциду;
- консультування в умовах війни, катастроф, переміщення;

- допомога особам із розладами, які впливають на їхню автономність.

У таких умовах психолог стикається з необхідністю:

- **балансувати між конфіденційністю і безпекою** (розкривати інформацію, якщо є загроза життю?);
- **приймати морально складні рішення** (коли втручання необхідне, навіть без згоди?);
- **працювати з власною емоційною реакцією** (страх, гнів, безсилля, зневіра).

Ці ситуації не мають готових рішень. Тут вкрай важлива **супервізія**, етичне консультування, колективна підтримка і постійна рефлексія.

Імідж та етикет психолога

Імідж — це не лише зовнішність. Це **сприйняття особистості психолога як професіонала**, яке формується через його поведінку, мову, зовнішній вигляд, стилістику спілкування.

Етичні аспекти іміджу:

- охайність, нейтральність, професійна стриманість у зовнішності;
- послідовність між тим, що говорить психолог, і як він себе веде;
- неформальність без фамільярності;
- доступність без втрати поваги;
- внутрішній баланс, який відчувається у кожній взаємодії.

Етикет психолога — це **мовчазна мова поваги до іншого**, яка проявляється в уважності до часу, вміння слухати, вмінні завершити сесію гідно, прийняти відмову або запит, зберегти професійні межі.

Психолог — це **обличчя професії**, і через нього формуються уявлення суспільства про психологію як таку.

Усі зазначені аспекти — від взаємної відповідальності до іміджу — формують **етичний ландшафт професійної діяльності психолога**. Це не набір правил, а жива, гнучка, глибоко людська система координат, у якій кожна дія має моральну вагу. Від того, як психолог справляється з очікуваннями, вибудовує авторитет, веде дискусію, залежить не лише ефективність його роботи, а й **довіра до психологічної допомоги як до цінності в житті людини**.

**ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ З ДИСЦИПЛІНИ
«АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ ТА ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА»**

1. Зміст академічної доброчесності та її соціальне призначення.
2. Об'єкт, предмет та завдання курсу «Академічна доброчесність та професійна етика».
3. Роль і місце академічної доброчесності в науково-дослідній діяльності й у системі вищої освіти.
4. Нормативно-правова база з дотримання академічної доброчесності в Україні.
5. Академічна культура як складова академічної доброчесності.
6. «Кодекс академічної доброчесності» як регламентаційний документ у закладах вищої освіти України.
7. Зміст та характеристика поняття «фабрикація даних». Шляхи виявлення фабрикації та фальсифікації даних.
8. Способи запобігання фабрикації й фальсифікації й покарання за них.
9. Хабарництво та інші корупційні діяння: форми вияву, способи боротьби та запобігання.
10. Антикорупційна діяльність в закладах вищої освіти.
11. Визначення та характеристика поняття «плагіату». Характеристика основних різновидів академічного плагіату
12. Ознаки академічного плагіату та самоплагіату. Способи виявлення плагіату.
13. Характеристика відмінності академічного плагіату й помилок цитування.
14. Система покарань і санкцій, що вживаються в Україні та за кордоном щодо випадків академічного плагіату.
15. Нормативно-правові засади попередження плагіату у викладацькій діяльності.
16. Механізми встановлення факту плагіату в роботах здобувачів вищої освіти (на прикладі Міжнародного гуманітарного університету).
17. Формування у здобувачів вищої освіти системи мотивації до навчання, яка виключає використання плагіату.
18. Характеристика основних положень Закону України «Про авторське право та суміжні права».
19. Характеристика основних положень Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (стосовно дотримання академічної доброчесності).
20. Характеристика основних положень Законів України «Про освіту» та «Про вищу освіту» (розділи стосовно дотримання академічної доброчесності).
21. Принципи академічної доброчесності в «Європейській хартії дослідників».

22. Характеристика основних положень «Європейського кодексу академічної доброчесності».
23. Обман у освітньому процесі. Різновиди обману в діяльності викладача вищої школи. Способи запобігання обману.
24. Способи запобігання обману в освітньому процесі. Індивідуалізація завдань як шлях запобігання списуванню в процесі навчальної діяльності.
25. Списування як різновид академічної недоброчесності. Причини списування. Способи запобігання списуванню.
26. Хабарництво в освітньому процесі. Способи боротьби з ним.
27. Необ'єктивне оцінювання в системі вищої освіти. Способи запобігання необ'єктивному оцінюванню.
28. Відповідальність за порушення академічної доброчесності професорсько-викладацьким складом закладу вищої освіти й здобувачами вищої освіти. Заходи щодо попередження порушень академічної доброчесності.
29. Просвітницька й виховна робота в системі запобігання порушень академічної доброчесності.
30. Функціонування комісії з питань академічної доброчесності у закладах вищої освіти.
31. Проведення опитувань учасників освітнього процесу як інструмент боротьби з академічною нечесністю.
32. Університет як осередок підготовки і виховання ціннісні орієнтирів честі й толерантності.
33. Шляхи формування нової академічної культури на принципах академічної свободи, суспільної відповідальності, пошани до людської гідності і дотримання академічної доброчесності.
34. Поняття відповідальності в етиці. Види відповідальності.
35. Проблема авторства та першості у науці.
36. Авторство та співавторство.
37. Нормативно-правові документи регуляції професійної діяльності психолога.
38. Правові та етичні принципи діяльності фахівців допомагаючих професій (лікар, педагог, соціальний працівник, психолог): спільне і відмінне.
39. Зміст «Етичного кодексу психолога», що діє в Україні. Основні змістовні ідеї відповідних професійних кодексів інших країн.
40. Основні поняття професійної етики психолога (відповідальність, компетентність, клієнтоцентрованість, конфіденційність, етичність (моральність), пропаганда психології, професійна кооперація).
41. Професійні та етичні ризики психологічної професії психолога. Правова та моральна відповідальність психолога.
42. Етичні та професійні проблеми обумовленні складнощами професійної

діяльності, професійного становлення і розвитку.

43. Особистісна етична позиція психолога при проведенні різних напрямків психологічної діяльності.
44. Вербальні та невербальні складники дотримання професійної етики психолога.
45. Естетичні характеристики діяльності психолога та його мовна культура.
46. Фахова компетентність та етичні принципи психолога-дослідника при проведенні діагностичних процедур.
47. Етичні проблеми в процесі надання психологічної допомоги.
48. Морально-етичні принципи психолога-дослідника при виконанні наукової діяльності.
49. Моральні проблеми роботи психолога в особливих ситуаціях.
50. Імідж та етикет психолога.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Академічна доброчесність: проблеми дотримання та пріоритети поширення серед молодих вчених : кол. моногр. / за заг. ред. Н. Г. Сорокіної, А.Є. Артюхова, І. О. Дегтярьової. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2017. 169 с.
2. Академічна чесність як основа сталого розвитку університету / Міжнарод. благод. Фонд "Міжнарод. фонд. дослідж. освіт. політики"; за заг. ред. Т.В.Фінікова, А.Є.Артюхова. Київ; Таксон, 2016. 234 с.
3. Збірник нормативно-правових документів психологічної служби та ПМПК системи освіти України./ Упоряд. В.Г.Панок, І.І.Цушко, А.Г. Обухівська. К.: Шк. світ. 2008. 256 с.
4. Колтунович Т.А. Етичний кодекс психолога: Навчальний посібник. Чернівці: ЧНУ, 2007. 232с.
5. Піркова О.Д. Професійна етика психолога-практика. Навч.-метод. посіб. К.: ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2014. 150 с.
6. Плагіат у Здобувачських роботах: методи виявлення та запобігання: метод. посіб. Дніпропетровськ: ДНУ імені Олеся Гончара, 2013. 44 с.
7. Ходаківський Є.І. Інтелектуальна власність: економіко-правові аспекти: навч. посіб. Київ: «Центр учбової літератури», 2014. 276 с.
8. Шліхта Н., Шліхта І. Основи академічного письма: Методичні рекомендації та програма курсу. Київ, 2016. 61 с.
9. Ястремська О.О. Інтелектуальна власність: навч. посіб. Харків: Вид. ХНЕУ, 2013. 124 с.

Допоміжна

1. Академічна доброчесність: виклики сучасності / Збірник наукових есе учасників наукового стажування для освітян (Республіка Польща, Варшава, 1 – 13.10.2018). Варшава, 2018. 162 с. Академічна чесність як основа сталого розвитку університету /Міжнарод. благод. Фонд «Міжнарод. фонд досліджень освітньої політики»; за заг. ред. Т.В. Фінікова, А.Є. Артюхова. Київ: Таксон, 2016. 234 с.
2. Городнова Н.М. Кабінет психолога в системі освіти. – К.: Шк.. світ, 2009. – 128 с. (Бібліотека "Шкільного світу").
3. Гриценко Л І. З досвіду роботи регіональних психологічних служб із формування здорового способу життя в учнівської молоді: Методичний посібник / О.М.Сироватко, Н.М.Городнова та ін.; За наук. ред. І.І.Цушка. – К.: Ніка-Центр, 2008. – 384 с.
4. Науково-методичні засади діяльності психологічної служби: Навчально-методичний посібник; В 2 т. / За ред.. В.Г.Панка, І.І.Цушка. К.: Ніка-Центр, 2005. Т.1. 328 с.; Т.2. 284 с.

5. Основи практичної психології /В.Панок, Т. Титаренко, Н. Чепелева та ін.: Підручник. К.: Ли-бідь. Третє стереотипне видання.2006. 536 с.
6. Панок В.Г., Рудь Г.В. Психологія життєвого шляху особистості: Монографія. К.: Ніка-Центр, 2006. 280 с.
7. Психологічна служба : Підруч. / [В.Г.Панок (наук. ред.), А.Г.Обухівська, П86 В.Д.Острова та ін.]. – Київ : Ніка-Центр, 2016. – 362 с.
8. Терлецька Л. Г. Основи психодіагностики: Навч. посіб. К. : Главник, 2006. 144 с.
9. Технологія консультування / Васьківська С. В. – К. : Главник, 2005. – 96 с.
10. Титаренко Т. М. Кризове психологічне консультування. К. : Главник, 2004. – 196 с.
11. Тренінгові, соціально-реабілітаційні і навчальні програми із формування здорового способу життя в учнівської і студентської молоді: Метод. посіб. / Кудрявцева Ю.В., Осадько О.Ю., Гулько О.М та ін.; За наук. ред. Панка В.Г., Городнової Н.М., Лунченко Н.В. – К.: Ніка-Центр, 2008. – 180 с.
12. Цимбалюк І. М. Психологічне консультування та корекція. Модульно-рейтинговий курс: Навч. посіб. К. : ВД “Професіонал”, 2005. 656 с.
13. Прокопенко А.В. Психогігієна. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. 229 с.
14. Хоружий Г.Ф. Академічна культура: цінності та принципи вищої освіти. Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2012. 320 с.
15. Цокур О.С. «Кодекс честі» в системі вищої освіти США. Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія «Педагогічні науки». Черкаси, 2009. Вип. 150. С. 57–62.
16. Лист МОН № 1/9-565 від 26.10.17 року Щодо забезпечення академічної доброчесності у закладах вищої освіти.

Інформаційні ресурси

1. Державна науково-медична бібліотека України – ukrlibworld.kiev.ua/med4.gntb.n-t.org
2. Електронні підручники он-лайн «Педагогіка і психологія» – <http://chitalka.info/psy.html>
3. Етичний кодекс психолога України <http://association.com.ua/association/association-normative-base/association-ethic-code-of-psychologist>
4. Етичний кодекс ученого України. URL: <https://www.znu.edu.ua/etychnyj-kodex-uchenogo-Ukrainy.pdf>
5. Закон України від 01.07.2014 №1556-VII "Про вищу освіту" (із змінами і доповненнями). URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

6. Закон України від 05.09.2017 №2145-VIII “Про освіту”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
7. Закон України Про авторське право і суміжні права від 23.12.1993 № 3792-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12>
8. Кодекс академічної доброчесності у Міжнародному гуманітарному університеті https://docs.mgu.edu.ua/docs/NormAkti/kodex_akad_dobr.pdf
9. Кодекс професійної етики Міжнародного гуманітарного університету https://docs.mgu.edu.ua/docs/NormAkti/kodex_profes_etiki.pdf
10. Кодекс честі і гідності Здобувача Міжнародного гуманітарного університету https://docs.mgu.edu.ua/docs/NormAkti/kodex_chesti_gidn_st.pdf
11. Колтунович. Т.А Етичний кодекс психолога. 2007. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://medbib.in.ua/etichniy-kodeks-psihologa654.html>
12. Наукова періодика України – <http://nbuv.gov.ua/taxonomy/term/334>
13. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського – nbuv.gov.ua
14. Національна парламентська бібліотека України – nplu.kiev.ua
15. Положення про академічну доброчесність у Міжнародному гуманітарному університеті https://docs.mgu.edu.ua/docs/NormAkti/poloj_akad_dobroch.pdf
16. Проект сприяння академічній доброчесності в Україні (SAIUP). URL: <https://saiup.org.ua/>
17. Публічна бібліотека імені Лесі Українки (Київ) – lucl.lucl.kiev.ua.ukrbook.net
18. Редді Майк, Джоунз Вікторія. Соціальна модель плагіату. URL: https://naqa.gov.ua/wpcontent/uploads/2019/05/UKR_TOWARDS_A_SOCIAL_MODEL_OF_PLAGIARISM.pdf
19. Розширений глосарій термінів та понять ст. 42 «Академічна доброчесність» Закону України «Про освіту» (від 5 вересня 2017 р.). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/2018/10/25/glyusariy.pdf>
20. Сміт Гелен, Ріджвей Джим. Чому Здобувачи списують (за їхніми словами та зі слів інших). URL: https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2019/05/UKR_Why_students_cheat.pdf
21. Українська електронна бібліотека – lib.com.ua Академічне письмо та бібліографія. URL: bibliosynergy.ula.org.ua/index.php/proekt1
22. The European Code of Conduct for Research Integrity. URL: https://ec.europa.eu/research/participants/data/ref/h2020/other/hi/h2020-ethics_code-of-conduct_en.pdf

ДОДАТКИ

Додаток А

ВИДИ ТА МЕТОДИ КОНТРОЛЮ

Види контролю	Складові оцінювання	
	Для екзамену	Для заліку
поточний контроль , який здійснюється у ході: проведення практичних (лабораторних) занять, виконання самостійної роботи, індивідуальних завдань, дослідна робота здобувача тощо.	50%	100%
підсумковий контроль	50%	

Методи діагностики знань (контролю)	фронтальне опитування; наукова доповідь, реферати, усне повідомлення, індивідуальне опитування; робота у групах; ділова гра, розв'язання ситуаційних завдань, кейсів, практичних завдань, екзамен(залік)
--	---

Додаток Б

**ОЦІНЮВАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ТА ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ
ОСВІТИ ЗА НАВЧАЛЬНУ ДИСЦИПЛІНУ У МІЖНАРОДНОМУ
ГУМАНІТАРНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ**

*(поточний контроль, підсумковий контроль, загальний результат
оцінювання)*

ЕКЗАМЕН

Поточний контроль			
Види роботи	Планові терміни виконання	Форми контролю та звітності	Максимальний відсоток оцінювання
Систематичність і активність роботи на практичних (лабораторних) заняттях			
1.1. Підготовка до практичних (лабораторних) занять	Відповідно до робочої програми та розкладу занять	Перевірка обсягу та якості засвоєного матеріалу під час практичних (лабораторних) занять	30
Виконання завдань для самостійного опрацювання			
1.2. Індивідуальне тестування, завдання, підготовка реферату (есе) за заданою тематикою	Відповідно до робочої програми тарозкладу занять	Розгляд відповідного матеріалу під час аудиторних занять або ІКР ¹ , перевірка конспектів навчальних текстів тощо	10
Виконання індивідуальних завдань, дослідна робота здобувача			
1.3. Інші види індивідуальних завдань, в т.ч. підготовка наукових публікацій, участь у роботі круглих столів, конференцій тощо.	Відповідно до робочої програми тарозкладу занять	Обговорення результатів проведеної роботи під час аудиторних занять, наукових конференцій та круглих столів.	10
Разом балів за поточний контроль			50
Підсумковий контроль екзамен			50
Загальний результат оцінювання			100

¹ Індивідуально-консультативна робота викладача зі здобувачами

Поточний контроль знань здобувачів освіти при формі контролю **екзамен** (максимум 50 балів) оцінюється за шкалою («2», «3», «4», «5»), з обов'язковим переведенням балів за кожний вид роботи таким чином:

- за підготовку до аудиторних занять (максимум 30 балів) здобувачу освіти необхідно мати не менше 1/2 оцінок від загальної кількості практичних (лабораторних) занять, для переведу балів за підготовку до аудиторних занять середньоарифметична оцінка множиться на коефіцієнт 6;
- за виконання завдань для самостійного опрацювання (тестування, завдання, підготовка реферату (есе) за заданою тематикою) (максимум 10 балів) здобувачу освіти необхідно мати не менше 1/2 оцінок від загальної кількості програмного матеріалу, що виноситься на самостійне вивчення, для переведу зазначених балів середньоарифметична оцінка множиться на коефіцієнт 2;
- за інші види індивідуальних завдань, в т.ч. підготовку наукових публікацій, участь у роботі круглих столів, конференцій тощо (максимум 10- балів) здобувачу освіти необхідно мати не менше 1/2 оцінок від загальної кількості інших видів індивідуальних завдань, для переведу балів за підготовку середньоарифметична оцінка множиться на коефіцієнт 2.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗА ПОТОЧНИЙ КОНТРОЛЬ

- «2» - виставляється за неправильну відповідь (письмову роботу), яка не відповідає змісту теми та свідчить про нерозуміння її основних положень;
- «3» - виставляється за відповідь (письмову роботу), яка відповідає змісту теми, але є неповною і неточною у визначенні понять, свідчить про неповне розуміння основних положень навчального матеріалу, свідчить про те, що знання студента мають фрагментарний, поверховий характер;
- «4» - оцінюється правильна і обґрунтована відповідь (письмова робота), з якої видно, що студент знає й розуміє теоретичний матеріал в обсязі навчальної теми, володіє необхідними навичками, не допускає суттєвих помилок.
- «5» - оцінюється повна, правильна, ґрунтовна відповідь (письмова робота) на запитання теми, що передбачає логічність і послідовність викладу матеріалу, володіння термінологією, показує вміння повно й глибоко використовувати теоретичні знання в практичній площині.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ ЗДОБУВАЧІВ ЗА ЕКЗАМЕН (максимум 50 балів)

Рівень знань оцінюється:

- від 40 до 50 балів - студент виявляє особливі творчі здібності, вміє самостійно знаходити та опрацьовувати необхідну інформацію, демонструє знання матеріалу, проводить узагальнення і висновки;
- від 30 до 40 балів - студент володіє знаннями матеріалу, але допускає незначні помилки у формуванні термінів, категорій, проте за допомогою викладача швидко орієнтується і знаходить правильні відповіді;

- 20 - 30 балів - студент відтворює значну частину теоретичного матеріалу, виявляє знання і розуміння основних положень, з допомогою викладача може аналізувати навчальний матеріал, але дає недостатньо обґрунтовані, невичерпні відповіді, допускає помилки.
- 10 - 20 балів - володіє навчальним матеріалом на середньому рівні, допускає помилки, серед яких є значна кількість суттєвих;
- 0 - 10 балів - володіє навчальним матеріалом на рівні, вищому за початковий, значну частину його відтворює на репродуктивному рівні, на всі запитання дає необґрунтовані, невичерпні відповіді, допускає помилки.

ЗАЛІК

Поточний контроль			
Види роботи	Планові терміни виконання	Форми контролю та звітності	Максимальний відсоток оцінювання
Систематичність і активність роботи на практичних (лабораторних) заняттях			
1.1. Підготовка до практичних (лабораторних) занять	Відповідно до робочої програми та розкладу занять	Перевірка обсягу та якості засвоєного матеріалу під час практичних (лабораторних) занять	60
Виконання завдань для самостійного опрацювання			
1.2. Індивідуальне тестування, завдання, підготовка реферату (есе) за заданою тематикою	Відповідно до робочої програми тарозкладу занять	Розгляд відповідного матеріалу під час аудиторних занять або ІКР ² , перевірка конспектів навчальних текстів тощо	20
Виконання індивідуальних завдань, дослідна робота здобувача			
1.3. Інші види індивідуальних завдань, в т.ч. підготовка наукових публікацій, участь у роботі круглих столів, конференцій тощо.	Відповідно до робочої програми тарозкладу занять	Обговорення результатів проведеної роботи під час аудиторних занять, наукових конференцій та круглих столів.	20
Разом балів за поточний контроль			100
Загальний результат оцінювання			100

² Індивідуально-консультативна робота викладача зі здобувачами

Поточний контроль знань здобувачів освіти при формі контролю **залік** (максимум 100 балів) оцінюється за шкалою («2», «3», «4», «5»), з обов'язковим переведенням балів за кожний вид роботи таким чином:

- за підготовку до аудиторних занять (максимум 60 балів) здобувачу освіти необхідно мати не менше 1/2 оцінок від загальної кількості практичних (лабораторних) занять, для переведу балів за підготовку до аудиторних занять середньоарифметична оцінка множиться на коефіцієнт 12;
- за виконання завдань для самостійного опрацювання (тестування, завдання, підготовка реферату (есе) за заданою тематикою) (максимум 20 балів) здобувачу освіти необхідно мати не менше 1/2 оцінок від загальної кількості програмного матеріалу, що виноситься на самостійне вивчення, для переведу зазначених балів середньоарифметична оцінка множиться на коефіцієнт 4;
- за інші види індивідуальних завдань, в т.ч. підготовку наукових публікацій, участь у роботі круглих столів, конференцій тощо (максимум 20- балів) здобувачу освіти необхідно мати не менше 1/2 оцінок від загальної кількості інших видів індивідуальних завдань, для переведу балів за підготовку середньоарифметична оцінка множиться на коефіцієнт 4.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗА ПОТОЧНИЙ КОНТРОЛЬ

- «2» - виставляється за неправильну відповідь (письмову роботу), яка не відповідає змісту теми та свідчить про нерозуміння її основних положень;
- «3» - виставляється за відповідь (письмову роботу), яка відповідає змісту теми, але є неповною і неточною у визначенні понять, свідчить про неповне розуміння основних положень навчального матеріалу, свідчить про те, що знання студента мають фрагментарний, поверховий характер;
- «4» - оцінюється правильна і обґрунтована відповідь (письмова робота), з якої видно, що студент знає й розуміє теоретичний матеріал в обсязі навчальної теми, володіє необхідними навичками, не допускає суттєвих помилок.
- «5» - оцінюється повна, правильна, ґрунтовна відповідь (письмова робота) на запитання теми, що передбачає логічність і послідовність викладу матеріалу, володіння термінологією, показує вміння повно й глибоко використовувати теоретичні знання в практичній площині.

Додаток В

КРИТЕРІЇ ЗАГАЛЬНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ ЗДОБУВАЧІВ (для екзамену / заліку)

Рівень знань оцінюється:

- «відмінно» / «зараховано» А - від 90 до 100 балів. Студент виявляє особливі творчі здібності, вміє самостійно знаходити та опрацьовувати необхідну інформацію, демонструє знання матеріалу, проводить узагальнення і висновки. Був присутній на лекціях та семінарських заняттях, під час яких давав вичерпні, обґрунтовані, теоретично і практично правильні відповіді, має конспект з виконаними завданнями до самостійної роботи, презентував реферат (есе) за заданою тематикою, проявляє активність і творчість у науково-дослідній роботі;
- «добре» / «зараховано» В - від 82 до 89 балів. Студент володіє знаннями матеріалу, але допускає незначні помилки у формуванні термінів, категорій, проте за допомогою викладача швидко орієнтується і знаходить правильні відповіді. Був присутній на лекціях та семінарських заняттях, має конспект з виконаними завданнями до самостійної роботи, презентував реферат (есе) за заданою тематикою, проявляє активність і творчість у науково-дослідній роботі;
- «добре» / «зараховано» С - від 74 до 81 балів. Студент відтворює значну частину теоретичного матеріалу, виявляє знання і розуміння основних положень, з допомогою викладача може аналізувати навчальний матеріал, але дає недостатньо обґрунтовані, невичерпні відповіді, допускає помилки. При цьому враховується наявність конспекту з виконаними завданнями до самостійної роботи, реферату та активність у науково-дослідній роботі;
- «задовільно» / «зараховано» D - від 64 до 73 балів. Студент був присутній не на всіх лекціях та семінарських заняттях, володіє навчальним матеріалом на середньому рівні, допускає помилки, серед яких є значна кількість суттєвих. При цьому враховується наявність конспекту з виконаними завданнями до самостійної роботи, рефератів (есе);
- «задовільно» / «зараховано» Е - від 60 до 63 балів. Студент був присутній не на всіх лекціях та семінарських заняттях, володіє навчальним матеріалом на рівні, вищому за початковий, значну частину його відтворює на репродуктивному рівні, на всі запитання дає необґрунтовані, невичерпні відповіді, допускає помилки, має неповний конспект з завданнями до самостійної роботи.
- «незадовільно з можливістю повторного складання» / «не зараховано» FХ – від 35 до 59 балів. Студент володіє матеріалом на рівні окремих фрагментів, що становлять незначну частину навчального матеріалу.
- «незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни» / «не зараховано» F – від 0 до 34 балів. Студент не володіє навчальним матеріалом.

**Таблиця відповідності результатів контролю знань за різними
шкалами**

100-бальною шкалою	Шкала за ECTS	За національною шкалою	
		екзамен	залік
90-100 (10-12)	A	Відмінно	зараховано
82-89 (8-9)	B	Добре	
74-81(6-7)	C		
64-73 (5)	D	Задовільно	
60-63 (4)	E		
35-59 (3)	FX	незадовільно	не зараховано

Методичне видання

Лефтеров Василь Олександрович

Академічна доброчесність та професійна етика

для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки
за спеціальністю 053 Психологія.

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ